

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

BAJA VÁROS ZENEI NEVELÉS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETE

/ 1800-tól napjainkig /

GÁL ZOITÁN

Szeged

1984

E l ő s z ó

Jelen tanulmányunk az első kísérlet egy város - mint gazdasági, politikai és kulturális egység - zenei nevelés- és művelődéstörténetének feldolgozására. Járt úton, kikaposott ösvényen tehát nem haladhattunk, de sok tekintetben követendő példának tekintettük a magyar zenei neveléstudomány és zenetörténet klasszikus, nagynevű tudósainak - elsősorban Kodály Zoltánnak és Szabolcsi Bencének - a zenei neveléssel és a zenetörténettel foglalkozó munkáit.

A feldolgozás módjában azonban rá kell mutatnunk egy alapvető különbségre. Tanulmányunk a zenei nevelés története. Tárgyát a neveléstörténet hagyományos módszereivel vizsgálja. Semmiképpen nem tekinthető azonban - a fogalom klasszikus értelmezése szerint - zenetörténetnek. Mellőzi általában a zenetudomány egyéb ágaira vonatkozó kutatásokat, illetve, - miután anyaggyűjtésünk során természetesen ilyen jellegű adatokkal is találkoztunk, - eltekint ezek értékelésétől. Tanulmányunkban nem is lenne ennek értelme, hiszen történetírásunk ezt a feladatot a magyar zene történetére vonatkozólag már elvégezte, ill. jelenleg is végzi.

Tanulmányunkat nem véletlenül neveztük zenei művelődéstörténetnek. Tárgyunk: A szellemi kultúra egyik ágának, a zenének a gazdaság és a társadalom fejlődésével dialektikus egységben történő vizsgálata. Így tehát a marxista kultúrtörténetírás módszerét követi: Baja gazdaságtörténetének tényeiből kiindulva vizsgálja, hogy a gazdaság /mint alap/ fejlődése miként hatott a zenei élet /mint felépítmény/ fejlődésére.

Bizonyítani kívánjuk, hogy a város gazdasági helyzetének, gazdaságtörténetének "sajátos" volta eredményezte Baja zenei életének sajátos vonásokat mutató fejlődését, egy harminc ezres lélekszámú kisvárosban a fővároséhoz hasonló színvonalú és intenzitású zenei élet kialakulását és virágzását.

Munkánk kezdetekor az volt a benyomásunk, hogy a fennmaradt csekély számú dokumentum nem teszi lehetővé tárgyunk alaposabb feldolgozását. Kiindulásul a Bács-Kiskun megyei Levéltár igen szerény - mintegy 60 dokumentumból álló - anyagát dolgoztuk fel. A későbbiekben azonban lehetővé vált számunkra az első bajai hetilap megjelenésének évétől, 1859-től a folyóiratoknak és a későbbi időszakban megjelent három bajai napilapnak - mintegy 140 ezer újságoldalnak - feldolgozása. A folyóiratok és a napilapok rendszeresen, gazdag és színes írásokkal tudósítottak a kultúrális élet eseményei-

ről, különös figyelmet fordítva a zenei életre. Csaknem 140 ezer újságoldal átnézése után már célul tűzhattük ki Baja város zenei művelődéstörténetének teljességre törekvő feldolgozását. /Ezen túlmenően a feldolgozott 2 ezer zenei témájú írásból a későbbiekben bibliográfia készítését./

És itt a szerencse is hozzánk szegődött. Hász ezer körül van azoknak a dokumentumoknak a száma, amelyeket a háború következtében megsemmisültnek hittünk, de sikerült fellelnünk ill. összegyűjtenünk. Hozzájutottunk az 1926 - 1944 között megjelent havi zenei folyóirat példányainak jó részéhez, a hiányzókat pedig összegyűjtöttük. Végezetül pedig hozzáférhetővé vált számunkra az Országos Levéltár Bajára vonatkozó teljes anyaga, amely - elsősorban a múlt évszázadra vonatkozóan - zenei művelődéstörténetünk szempontjából számos fontos iratot tartalmazott. Ugy véljük, hogy a jövőben a tárgyunkkal kapcsolatos, Baja város zenei nevelés- és művelődéstörténetének jelen feldolgozását lényegesen befolyásoló forrásanyag felbukkanására már nem számíthatunk.

Tanulmányunk - valószínűleg rövidítve - része lesz a közeljövőben megjelenő Baja Monográfia II. kötetének, továbbá önálló kötetként történő kiadására is igény jelentkezett. Ezen kívül az MTA Zenetudományi Intézete érdeklődik iránta.

Munkánk nem jöhetett volna létre sokak önzetlen segítsége nélkül. Értékes támogatásáért köszönetet mondunk dr. Koncz János egyetemi docensnek, témánk vezető tanárának, dr. Solymos Edének és dr. Kőhegyi Mihálynak, a bajai Türr István Múzeum igazgatójának ill. régészének, ifj. Éber Sándor és Miskolczy Ferenc festőművészeknek, Pajor Enikő könyvtárosnak, az Ady Endre Könyvtár kollektívájának, valamint az anyag gyűjtésében sokat fáradozó Gál Zoltánnénak, Jeney Zsuzsannának és Karlovitz Margitnak.

B a j a, 1984. augusztus hó

I.

Baja város gazdasága, társadalma, iskola- és
művelődésügye

Baja zenei életének fejlődése eltérő sajátosságokat mutat más kis- ill. középvárosokkal összehasonlítva. Cél-szerű tehát a gazdaságtörténet szikár tényeiből kiindulva, a gazdaság fejlődését elemezve keresni azokat az okokat, amelyek a város zenei művelődéstörténetének, a zenei élet-nek kiemelkedő fejlettségét előidézték. A gazdaságtörté-netben kell keresnünk azokat a sajátos gazdasági tényező-ket, amelyek a város iskola- és művelődésügyét átlagosnál gyorsabban fejlesztették. A gazdaságtörténet részletesebb elemzése nem lehet feladatunk, de szükségesnek tartjuk a gazdasági fejlődés legfontosabb tendenciáinak vázlatos összefoglalását.

A tőkés fejlődés Magyarországon lényegében a kiegye-zés után indult meg; ennek megfelelően még az 1848-as forradalmat követő évtizedekben is a nemzetgazdaság meg-határozó ágazata a mezőgazdaság maradt. Baján azonban már az 1850-es években a magyarországi átlagtól erősen eltérő viszonyokat találunk.

A város gazdasági életében a mezőgazdaságnak csekély a súlya. Nagybirtok / ezer holdon felül / csak egy van,

a kalocsai érseké. Ez azonban szerkezetét, irányítását, érdekeltségi viszonyait tekintve az érsekség gazdasági birodalmához kötődik, terményeinek legnagyobb része nem kerül be a város áru piacának vérkeringésébe. A közepes nagyságú birtokok és bérletek száma is húsz alatt van. A földterület legnagyobb részén kisbirtokon gazdálkodnak. Az 1857-ben tartott népszámlálás szerint a kereső népességnek mindössze 3 %-a a földbirtokos, és további 10 % körül van a cselédek, gazdasági segéd munkások száma.

Ezzel szemben megállapítható, hogy Baja már akkor az Alföld egyik legiparosodottabb városa volt, amikor még kapitalista gyáripár megjelenéséről egyáltalán nem beszélhetünk. A legjelentősebb iparvállalatok a következők az 1857-es népszámlálás évében: 1 serfőző, 3 szeszgyár, 2 gőzmalom, 1 mészégető, 1 téglagyár és kb. 70 vízimalom.

A város iparának jellegét azonban mégsem ezek határozzák meg. Nagyobb súlyt jelent a kézműves kisipar. A keresők 31 %-át kitevő ipari népességnek csaknem a fele / 14 %, 987 fő / gyáros és iparos, - tehát önálló műhelytulajdonos, - a segédek száma alig több. / 17 %, 1222 fő. / A kisipar egy része a város kereskedelmének szükségletét elégítette ki. / Hajóépítők, kocsikészítők, bognárok, stb. / A másik rész, a jelentősebb a városkör-

nyék szükségleteire termelt. / Bőrművesek, lakatosok, kovácsok, stb./

A város akkori gazdaság szerkezetének legfőbb jellegzetességét mégis a kereskedelem adja. Mégpedig mindenekelőtt a közvetítő jellegű nagykereskedelem. Baja a 19. század végén az ország talán legjelentősebb gabonapiaca.

Itt gyűjtik össze a délvidék gabonáját, és - elsősorban víziúton - továbbítják a monarchia nyugati területei felé. Évente 55 - 80 ezer tonna gabonát gyűjtenek össze, raktároznak és továbbítanak a város kereskedői. A beszállítást szekerek végzik, amelyekből hozzávetőleg 1 millió is megfordul évente a városban. A vízi úton történő elszállítást mintegy 60 hajó végzi. 3 országos vásárt tartanak évenként, ezek mindegyikén megfordul 60 - 100 ezer ember. A vásárok vonzáskörzete Pest-, Tolna-, Veszprém-, Csongrád megyéig terjed.

Az élénk kereskedelmi és ipari központ hanyatlása két tényezőre vezethető vissza. Az egyik a közlekedés elmaradottsága, a másik a hazánkban is kiépülő tőkés ipar területi és ágazati szerkezete.

A város gazdasági életének máig érezhető csapást jelent az, hogy az 1869-ben épült Alföld - fiumei-, majd az 1882-ben épült Budapest - Zimony közötti vasútvonal elkerülte a várost. Így Baja a közlekedés megoldatlansága miatt gazdaságilag is "szárnyvonalra" került.

Az említett másik tényező - a kiépülő tőkés ipar területi és ágazati szerkezete - hasonlóképpen kedvezőtlenül hatott Baja gazdasági helyzetére.

A magyar ipar vezető ágazatai ebben az időben az élelmiszeripar, - ezen belül elsősorban a malomipar, - továbbá a vas- és fémipar.

A malomipar - részben az iparág technikai fejlődése, részben a közlekedési hálózat sugaras kiépítése következtében, - egyértelműen Budapestre koncentrálódott. A főváros ekkor a világ második legnagyobb malomipari központja.

A következmény Bajára nézve: 1905-ben ugyanúgy 2 gőzmalom működött, mint 1857-ben, és a malmok nagysága sem növekedett. Vízimalom már csak 16 működött. Az élelmiszeripar más ágainak komolyabb fejlődéséről sem beszélhetünk. A több, mint 20 főt foglalkoztató üzemek kategóriájában még 1910-ben is csak egyetlen szeszgyár képviseli az iparágat.

Nem fejlődött a vas- és fémipar sem, mert ennek jelentősebb fejlődéséhez Baja semmilyen feltétellel nem rendelkezett. Nincs nyersanyag, nincs energia, és - amint láttuk - hiányzott a jó közlekedés is. Több, mint 20 főt foglalkoztató vasipari üzem 1910-ben is csak 2 volt: Egy gépgyár 30 és egy vasöntőde 68 munkással.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy az iparban foglalkoztatott keresők többsége még ekkor is a kézműves

kisiparban dolgozik.

Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy a város a 19. század végén és a 20. század elején a tőkés fejlődésből kimaradt. Jóllehet gazdasági szerkezetének ipari-kereskedelmi jellege megmaradt, ez az ipar / kiskereskedelem / nem tudta a tőkés viszonyokat kifejleszteni. Megrekedt a 19. századi kisárútermelés szintjén. Hasonlóképpen a mezőgazdaság is, amely a nagybirtok hiánya és kisgazdaságok dominanciája miatt a tőkés átalakulásra alkalmatlan volt.

Mindent összevetve, Baja gazdaságát századunk első évtizedeiben - abban az időszakban tehát, amikor hazánk gazdasági élete, habár súlyos ellentmondásokkal terhesen, de mégis dinamikusan fejlődik - jórészt stagnálónak, néhány területen pedig erősen visszaesőnek látjuk.

Az első világháború a városnak kevés kárt okozott. Közvetlen háborús pusztítás nem történt, a termelőeszközök, berendezések elszállítása is jelentéktelen volt. / Egyszerűen azért, mert nem is voltak ilyenek. / Annál jelentékenyebben érintették a várost a háború politikai következményei.

A politikai következmények közül időrendi sorrendben az első a három évig, 1918-tól 1921-ig tartó szerb megszállás. Erre az időszakra Baja teljesen elszakad az országtól. / Aminek vannak kétségtelenül előnyei is. Pl. kimaradt a fehérterror tombolásából. / Lényegesebb azon-

ban az, hogy éppen a háború utáni újjászületési periódus kezdetén kiesik az ország gazdasági vérkeringéséből.

Helyzete mindvégig bizonytalan. Szinte a megszállás egész ideje alatt folyik a diplomáciai kötélhúzás, vajjon Magyarországhoz vagy Jugoszláviához csatolják-e a békekötéskor.

A magyar kormány által kinevezett közigazgatása van, de a tényleges hatalmat gyakorló megszállók is kiépítik a Jugoszláv Királyság közigazgatási szerkezetébe betagozódó apparátusukat. Ilyen körülmények között természetesen normális gazdasági életről, a gazdaság háború utáni újraindításáról szó sem lehet.

A trianoni békekötés Baját mind geográfiai, mind társadalompolitikai szempontból új helyzetbe hozza. Természetes vonzáskörzetének - Észak-Bácskának - jelentős részét elveszíti. / A korábbi Bács-Bodrog vármegye több, mint 80 %-a kerül Jugoszláviához. A Bácsalmás - Szabadkán keresztül Szegedre vezető vasútvonalat elvágja az új országhatár. / A bácskai gabonatermő területek legnagyobb része Jugoszláviához kerül, még a maradék gabonakereskedelem is, amelyet a jól kiépített raktárhálózat fenntartott valamelyest, úgyszólván megszűnik.

Baja korábbi, regionális központ helyzetéből határszéli helyzetbe kerül. Ennek ellentételével viszont megnő politikai jelentősége. Megyeszékhely lesz. /Bács-

Bodrog vármegye székhelye korábban Zombor volt./ Megyéje ugyan alig van. A megye területe nem sokkal több, mint a bajai- és bácsalmási járás volt, de teljes megyei közigazgatást építenek ki, egyértelműen politikai okokból. Az uralkodó ideológia szerint a Baján kiépített megyei közigazgatás a Bácskára vonatkozó területi igények jogfolytonosságát van hivatva reprezentálni.

Az 1920-as évek elején úgy tűnik, hogy a politikai jelentőség növekedése magával hozza a gazdasági felvirágzást is. Átfogó, országos erőforrásokból finanszírozandó tervek születnek. Hamar kiderül azonban, hogy az ellenforradalmi rendszernek csak ideológiája van, pénze nincs a város fejlesztésére. A tervbevett állami építkezések, köztük pl. a csatornaépítés, csak tervek maradnak. A város a gazdaság tekintetében magára marad. Az előző korszak fejlődéséből sokban meghatározott, öntörvényű útját kell járnia.

A magyar nemzetgazdaság a húszas években erőteljesen fejlődik. Az évtized közepétől - a pénzügyi stabilizációt követően - újra megindul a külföldi tőke beáramlása, a megváltozott körülményeknek megfelelően újjáalakulnak a háborúban és az inflációs periódusban szétzilálódott nemzetközi kapcsolatok.

Baja helyzete ebben az időszakban is különleges. Voltaképpen kimarad a helyreállítási periódus dinamiká-

jából. Ipara, gazdasága nem szenvedett olyan károkat, amelyek kifejezetten helyreállítást igényeltek volna. Nem volt szüksége a rekonstrukciós periódus erőteljes fejlődési üteméhez ahhoz, hogy a háború előtt majdnem stagnáló ipar fejlődése megszakítás nélkül folytatódjon. A manufakturális jellegű ipar a háborúban jelentős károkat nem szenvedett. Piacgondjai sem voltak, mert - úgy, mint előbb - helyi és környéki igényeket elégített ki. A vámhatárok megváltozása, amely országosan komoly nehézségeket okozott, Baja kézműves iparát gyakorlatilag nem érintette. A város gazdaságát a két világháború között nem érte olyan hatás, amely stagnálásából kimozdította volna.

A város kereskedelmi szerepkörének teljes eltűnésére utal, hogy sem jelentősebb kereskedelmi, sem szállítványozási cég nem működik.

A két világháború között tehát nem változott lényegesen Baja gazdasági szerkezete. Nem ment előre a tőkekoncentráció, nem nőtt jelentősen a komolyabb gyárak száma, még mindig nem ment végbe a mezőgazdaság tőkés átalakulása, nem jöttek létre kapitalista kereskedő vállalatok. A város gazdasági életében is uralkodó szerepű maradt a későbbiekben a nem kapitalista szerveződésű kisipar és kiskereskedelem.

A 19. században megindult polgárosodás megrekedt,

befülledt. Voltaképpen megmaradt a prekapitalista szinten. Márpedig ez a tőkés viszonyok meghatározóvá válása után a tradicionális kézművest, kiskereskedőt egyértelműen kispolgárrá degradálja.

A város társadalma a gazdaságtörténet sajátos vonásainak megfelelően alakul, az országos átlagtól alapvetően eltérő arányokat mutat.

A társadalom legnagyobb csoportja az iparban foglalkoztatottaké. Igaz, hogy üzemi munkássággal nem találkozunk, a nem önálló dolgozók négyötöde a gazdával együtt dolgozó segéd. Ez a viszony a tőkés - munkás viszony jellemzőjét, az éles társadalmi elkülönülést eleve kizárja.

/ Baján egészen természetes ebben az időszakban az a prekapitalista iparra jellemző forma, hogy a segédek a "gazdánál" laknak, a mester asztalánál étkeznek. Különösen elmosódottak a határok társadalmi tekintetben az egyedül dolgozó kisiparosok és az egy-két segéddel működő műhelyek segédei között. / Márpedig az összes segédek kétharmada ezek közé tartozik. / Ebből érthető meg, hogy az iparosok különböző társadalmi szervezeteiben, pl. a munkás dalkörben, vagy az olvasóköriben egészen természetes módon vannak együtt "önállók" és a segédek.

A kereskedelem és a közlekedés a keresők 13 %-át foglalkoztatja. A negyedfélszáz "kereskedelmi vállalat" kétharmad része segéd nélküli bolt. Tulajdonosaik - az

egyedül, esetleg családjukkal együtt dolgozók - az összes kereskedelmi dolgozó egyharmadát jelentik.

A város értelmisége - még ha a fogalmat egészen tág értelemben vesszük is - kevés számú, és egyoldalúan fejlett.

Nincsenek modern üzemek. A tőkés viszonyok fejletlensége nem adja meg a lehetőséget komolyabb bank- és hitelintézetek létrehozásának. A "modern polgári társadalom" /Erdei Ferenc/ értelmiségébe számíthatók száma alig haladja meg az ötvenet. / Tehát a műszaki és pénzügyi értelmiség, az ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek csoportja. / Ez a szám pedig alig egytizede azok számának, akiket a statisztika a "közszolgálat - szabadfoglalkozás" kategóriájába sorol. A város értelmiségének döntő többsége tehát ebben az időszakban a közszolgálatban lelhető fel. Ezen belül a két legnépesebb csoport a közigazgatásban dolgozók és a pedagógusok csoportja.

Baja vezető rétegét a közszolgálati értelmiség jelenti. / Azért, mert olyan gazdasági elit nincs, amely a vezető szerepre igényt tarthatna. / Hiányoznak a tőkések, földbirtokosok. A közszolgálati értelmiségi réteg népességen belüli aránya azonban csak 5.7 %, alig magasabb az országos átlagnál. Éppen csak annyi, amennyit a város regionális-központi szerepköre megkíván. / Baja ekkor törvényhatósági jogú város és járási székhely. /

A vezető réteg, a közigazgatás magasabb beosztású funkcionáriusai:

a./ A gazdasági-, és a hitélet képviselői

b./ Az egészségügyi-, és a kulturális vezetők

Ez a voltaképpen polgárinak nevezhető réteg szinte teljesen átvette a nemesi eredetű "úri középosztály" mentalitását. Állandó kapcsolatban voltak a vármegyével, amely a bácskai földbirtokosok jellegzetes "nemesi vármegyéje" volt, és az igazgatás uralmi formáit nem csak általában, hanem a mindennapi ügyintézés mechanizmusára nézvést is pontosan lemásolták. A közigazgatási ügyintézésben ott volt a szolid pontosság, lelkiismeretesség, kereskedői erénye, és jóllehet a vezető réteg gondosan ügyelt a különállóságra, ezen belül toleráns, liberális gondolkodásmódot érvényesített. Életvitelében az "úriság" dominált.

A századforduló Bajája tehát polgárváros, a társadalmi vezető réteg a polgárság, még akkor is, ha - mint említettük - ez a réteg és ez a társadalom sajátos vonásokat mutat.

A két világháború között a város társadalmi szerkezete lényegében nem változott, ha Baja polgárváros is volt, értelmisége nem tekinthető polgári értelmiségnek. Az értelmiség stílusa és mentalitása a vármegyei urakéhoz hasonlított.

A műveltségi állapot az előbbieken vázolt gazdasági - társadalmi háttérnek felel meg.¹

Az iskolaüggyel kapcsolatos legrégibb adat a görögkeleti felekezeti iskoláról szól, az 1695. esztendőből. 1722-ben alakult meg a római katolikus plébánia elemi iskolája. Az elemi iskolába járók számának lassú növekedése csak 1777-ben, a Ratio Educationis megjelenésével indult meg. Rendszeres elemi oktatás azonban csak 1816-ban kezdődött, amikor is a város egy elemi iskolát építtetett, három tanteremmel.²

Ezen kívül minden vallásfelekezet tartott fenn elemi iskolát. 1770-ben a református, 1839-ben az evangélikus elemi iskola kezdte meg működését.

A város gimnáziuma 1757-ben létesült, tanítóképzőjét 1870-ben Eötvös József alapította. Az 1900-as évek harmadik évtizedére ezen kívül fiú kereskedelmi, leány felső-kereskedelmi, polgári leány, polgári fiúiskola, kertészképző és 3 tanonciskola működött.

A műveltségi kép tehát kedvezőnek tekinthető. 1920-ban 186 fő főiskolai végzettségű, érettségizett 273 fő, legalább 4 középiskolai osztályt végzett 1.874 fő, az elemi iskola 6 osztályát végezte 3.008 fő, legalább 4 elemi iskolai osztályt végzett 8.107 fő, egyéb írni-olvasni tudó 3.282 fő. Igaz, hogy az analfabéták száma sem tekinthető csekélynek. Analfabéta az összlakosság 24 %-a,

5.446 fő.³

A lakosság száma 1791-ben 6.983 fő, 1820-ra kétszeresére, 14.542 főre növekedett. Lassú, egyenletes növekedéssel az I. Világháború végéig 22.709-re, majd 1930-ig 27.935 főre nőtt, napjainkban pedig meghaladja a 40 ezret.

Sok nemzetiségű város. 1920-ban 17.564 magyar anyanyelvű lakos mellett 1.922 német ajkú, 3.025 bunyevác és sokac, kisebb számban szlovák, román, rutén, szerb és horvát anyanyelvű lakosság élt a város területén.⁴

Jellemző volt a virágzó egyesületi élet, amely a város társadalmának minden rétegét összefogta. A legrégebbi egyesület a Bajai Lövészegylet, amely 1803-ban alakult. 1838-ban jött létre a Bajai Jótékony Olvasó Egylet, majd ezt követően - főleg a múlt század 80-as éveitől - számos egyesület működött, köztük a Pock Nándor által alapított Általános Munkásönképző Egylet. / 1903/

Az Uri Kaszinó a "város előkelőbb közönségének közművelődési érdekeit képviselte." Nagyrészt arisztokrátikus elemekből verbuválódtak a tagjai.

Az Olvasókör tagjai a polgárságból kerültek ki.

A Polgári Egylet szintén olvasókör volt.

A Kereskedelmi Kaszinó a kereskedők érdekvédelmi egyesülete.

A Baross Szövetség részt vett az ipart és a keres-

kedelmet érintő törvények és rendeletek kodifikálásában.

A Széchenyi Szövetség célja a szövetkezeti eszme terjesztése, a gazdasági ismeretek népszerűsítése volt.

Számos egyesület célkitűzése elnevezéséből következik: Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület

Bajai Ügyvédi Kör

Kereskedő Ifjak és Magántisztviselők Egylete

Bajai Iparoskör

Bajai Ipartársulat

Katolikus Legényegylet

Katolikus Nőegylet

Izraelita Nőegylet

Leányegyesület

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. / A továbbiakban: MANSz /

Magyar Nők Szentkorona Szövetsége

A Szociális Missziótársulat bajai szervezete

Tűzoltóegylet

Ezen kívül még számos szakegylet működött: Gyümölcsészeti-, Halász-, Méhész Egyesület, a Baromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesülete, az Országos Állatvédő Egyesület Bajai Fiókja, a Bajai Amatőr Fotoklub, valamint nem kevesebb, mint 14 sportegyesület, amelyek mindegyike kulturális tevékenységet is végzett. Feladatuknak tekintették az irodalom, a képzőművészet és a zene ápo-

lását.

Amint a későbbiekben tapasztalni fogjuk, az iskolák és a különböző egyesületek mindig jelentős, meghatározó szerepet töltöttek be a város zenei művelődésének történetében.

II.

A zenei élet kezdetei. Rózsavölgyi Márk bajai működése

A 19. század kezdetével kapcsolatban a mai értelemben vett zenei életéről természetesen Baján sem beszélhetünk. A középkor zenéjének két ága, az egyházi- és a világi zene elkülönülése azonban már a 18. században jól felismerhető.

Az egyházi zene a vallások szertartásrendjéhez kötődött, különböző egyházi alkalmakhoz. / Körmenetekhez, keresztelőkhoz, búcsúkhöz, temetésekhez, stb./ Megnyilvánulási formája kizárólag az ének volt. Az egyházi ünnepek előtt kis énekkarok alakultak, - karácsony és húsvét táján, - de működésük csak az ünnepkör idejére szólt.

A múlt század elején Baja lakosai vallásgyakorlatuk szerint a következőképpen oszlottak meg: 8.807 lakosból katolikus volt 7.490 fő, görögkeleti vallású 1.070 fő, evangélikus 12, református 35 és izraelita 200 fő. Az egyházi élet gyakorlására 6 templom és 4 kápolna épült. / 2 katolikus, 2 görögkeleti, 1 református és 1 zsidó templom, továbbá 4 katolikus kápolna./ Orgonája egyedül a katolikus plébánia-templomnak volt.⁵

A várostól egy óra járásnyira déli irányban épült

1811-ben a vodícai kápolna, - később Máriakönnének nevezték, - amelyet főleg Mária-ünnepeken keresett fel a hívők népes serege. Templomi zászlók alatt, énekelve vonultak ki a Mária napi búcsúra minden esztendőben.

Az egyházi zenét jelesen művelő kántor, orgonista neve nem maradt fenn, valószínűleg nem is volt ez időben kiemelkedő képességű egyházzenesz. / Baján tanult ellenben zenét az 1790-es években Fusz János, aki zeneszerzőként és orgonajátékosként 1801-től a pozsonyi zénészkör legjelentősebb tagja lett./ Arra azonban súlyt helyeztek, hogy papjaik az éneklés terén is képzettek legyenek. Az 1811-ben alapított református egyházközség alapító presbiterei olyan lelkészt kértek az egyházkerülettől, aki "az éneklés mesterségében is jártas."⁶

A zene világi ágát kizárólag a népzene jelentette. A világi hangszeres zene társadalmi alkalmakhoz, családi ünnepekhez, lakodalmakhoz kötődött. Egyik hangszere, a duda a 17. században még előkelő szerepet játszott a magyar főúri zenélésben. A 18. század folyamán azonban már háttérbe szorult. Hegedű - duda párosítású együttese a cigányzenekarok elődjének tekinthető.⁷

A népi hangszerek mennyiségi összetétele Volly István szerint: "Az 1800 - 1900-as években a városban alig-ha volt több hangszer egyszerre, mint pár száz hegedű, néhány tucat cselló, bőgő, cimbalom, zongora, harmonika,

gitár, citera, furulya, harmónium, néhány garnitúra rézfúvós hangszer, és mint divatjamúlt régiség, - néhány dуда."8

A dуда szerepét a cigányzenekar vette át, a népzenében pedig a tambura. A vármegyei élet jeles eseményei, megyegyűlések, főispáni beiktatások elképzelhetetlenek voltak a "cigánybanda" működése nélkül. / Cigánybanda volt a cigányzenekar neve még századunk elején is./

Az első erre vonatkozó adat Csáky Miklós kalocsai érsek 1747. október 8-i, Bács-Bodrog megyei főispánná történt beiktatásával kapcsolatos. A krónikás szerint: "A megérkező érseket a királyi biztos ünnepi beszéd kíséretében bevezeti a főispáni méltóságba, mire kilenc szál cigány tust húz, s a mozsarak megdördülnek. Az új főispánt, miután hálás szavakkal köszöni meg őfelségének a kegyes kinevezést, s a királyi biztosnak a beiktatást, a közönség nevében a megyei jegyző üdvözli, mire felhangzik a lelkes "Vivat", cigányzene és mozsárdurrogás."9

Sajnos, a terjedelmes leírás a továbbiakban első sorban a káprázatos pompát, a nagy költségeket ecseteli.

A nemesi ellenállási mozgalom II. József halála után új lendületet kapott. A régi megyei tisztviselőket Baján is visszahelyezték hivatalukba, a vármegyei közigazgatás megsemmisítette II. József intézkedéseit.

"A népösszeírásra, adókivetésre és a felmérésekre eddig egybegyűjtött adatok iratait az 1790. április 7-i közgyűlés után a város legmagasabb pontján, idős Petrovác József háza mögötti téren, az ún. Katonavárosban a császár katonáinak szeme láttára zenészó mellett elégették, a házszámokat levakarták, vagy leakasztották."¹⁰

A magyar nyelv elismertetéséért indított országos mozgalom összekapcsolódott a zene és táncművészet magyarra tételének igényével. A katolikus istentiszteleteken a hívek 1790-től magyar nyelven énekeltek. Magyar szóval, magyaros ruhával, Bihari, Lavotta és Csermák magyaros tánczenéjével, a verbunkossal tüntettek a császári önkényuralom ellen. Ebben a történelmi pillanatban, a reformkor hajnalán Baja a magyar zene megszületésének egyik színterévé vált Rózsavölgyi Márk majd két évtizedes bajai működésével.

Megfoghatatlan, hogy Rózsavölgyi bajai működése miként felejtődhetett el. Az 1934-ben megjelent Baja monográfia még a nevét sem említi. Először Major Ervin publikálta a Zenei Szemlében 1928-ban Rózsavölgyi német nyelvű önéletrajzát. Ettől kezdve fordult a zenetörténészek figyelme Rózsavölgyi felé.

Az 1813-as esztendő jelentős fordulópont a város zenei életében. Pályája kezdetén Bajára érkezett Rózsavölgyi Márk, hogy hangversenykörútja bajai állomásán két

hangversenyt adjon.¹¹

A tervezett két bajai hangversenyből majd két év-tized lett. Megismerkedett későbbi feleségével, Szlovák Henriettel, akivel egy év múlva házasságot kötött. Bajai letelepedéséhez hozzásegítette hangversenyeinek anyagi sikere, és az, hogy bőkezű mecénásokra talált. Szentgyörgyi Horváth János, Baja egyik földesura, a Grassalkovich birtok bérlője "annyira megszerette játékát, hogy azonnal rábírá, miként az általa nyújtandó bizonyos pénz-segély mellett Baján telepedjék meg."¹²

Rózsavölgyi hegedűvirtuózi és zeneszerzői képességei sikert arattak más városokban is. 1816-ban Székesfehérvárott, később Veszprémben adott hangversenyeket. Gyakorta megfordult Pécsen is, ahol pártfogója a neves mecénás, Brandau báró volt. 1817-ben Balatonfüreden "fölötte fényes sikerrel működék, az itt mulatott fürdővendégeket méltó csodálatra ragadá."¹³

Itt írta Füredi Lassú Magyar c. darabját.¹⁴

Mecénásai segítségével, sikeres hangversenyeivel anyagi biztonságot szerzett. Szépírásozókat is adott, ez is jól jövedelmezett.¹⁵

1819. április végén hatalmas tűzvész pusztított Baján. Leégett Rózsavölgyi háza is. Megsemmisült minden ingósága, műveinek kéziratai a lángok martalékává lettek. Ezt írja önéletrajzában: "Szeretett feleségemmel alig hat esztendeje éltem boldogan és megelégedetten Baján,

amikor 1819. április utóján éjjel a tűzvészben minden vagyonomat elvesztettem, 11-től 1-ig ugyanis 375 ház égett le."

A tűzvész után előbb Pécssett hangversenyezett, majd két esztendőn Temesvárott töltött, ahol a városi színház zeneigazgatói tisztét látta el.

1821-ben visszahívták Bajára, és évi 400 forint támogatást juttattak számára. A támogatás feltétele mindössze az volt, hogy Bács megyében telepedjen le.¹⁶

Állást nem vállalt, hanem komponált, zene- és szépírás órákat adott.¹⁷

1823-ban Győry Ferenc Tolna megyei főispán lett Bács-Bodrog vármegye királyi biztosa. Főispáni beiktatása 1825. május 30-án történt. Ez alkalomra Rózsavölgyi neki ajánlotta három kompozícióját. A három táncdarab az Országos Széchenyi Könyvtár Zeneműtárában az alábbi módon szerepel:

Rózsavölgyi Márk művei. / Egy kötetben./ Eredeti kézirat. 120 levélen. 2 részben.

a./ A 15. - 16. levélen: Béiktattatás. Nagy fellengzős magyar. Midőn Gróf Győri Bács Vármegye Főispánjának béiktatta. 1823. Magánhegedűre.

b./ A 17. - 18. levélen: II. Béiktattatás. Nagy fellengzős magyar. Midőn Gróf Győri Bács Vármegye Főispánjának béiktatta. 1823. Magánhegedűre.

Nemzeti Nóták Két hegedűre, Brácsa és Brúgóra,

mellyeket Méltóságos Radványi Gróf Győri Ferentz Tsászári és királyi Kamarás, Tanácsos Urnak tiszteletére készített és ajánlott. Midőn a nevezett Méltóság ttes Bács és Bodrog törvényesen egyesült Vármegyék Fő Ispányi Székében Béiktattatott. Er. kézirat. 1o lev. 2.r. Ms. Mus. 386.

Rózsavölgyi a keletkezés évének megjelölésében/1823/ nyilvánvalóan tévedett. A kötet kéziratát - amely a Győry Ferencnek ajánlott táncokat is tartalmazza - Rózsavölgyi mindenképpen csak 1845 után gyűjtötte össze. / Ezt az egyik darab keletkezési éveként megjelölt 1845-ös évszám bizonyítja. / Az eltelt két évtized okozhatta, ha a beiktatás évére rosszul emlékezett, és a három tánc keletkezési évét /1825/ tévesen két évvel előbbre tette.

A főispáni beiktatáson Rózsavölgyi és zenekara muzsikált. Jóllehet a neve a Hazai és Külföldi Tudósítások című rovatban - amely terjedelmes tudósítást közöl a fényes Ünnepségről - nem említetik, bizonyosra vehetjük, hogy a beiktatáson csakis ő játszhatott. Nem is élt Baján ez időben más kiváló muzsikus, Rózsavölgyi pedig már 1816-tól országszerte ismert és elismert zeneszerző és hegedűművész. Az ő közreműködése mellett szól az is, hogy nem sokkal később az alispán őt vitte magával Pozsonyba az országgyűlésre, ill. a koronázási Ünnepekre, ahol nagy sikerrel szerepelt. A legfontosabb bizonyíték azonban az erre az alkalomra írt, és a beiktatott főis-

pánnak ajánlott három kompozíciója.¹⁸

Érdekesség még Győry Ferenc beiktatásával kapcsolatban, hogy az eseményről kémjelentést is kapott az udvar. "Volt a szabadban színházi előadás is, a Gott erhalte himnusz eléneklése mellett, aztán kivilágítás, tűzijáték és bál." - írta a névtelen udvari spicli, főleg a fényes külsőségeket ecsetelve.¹⁹

Rózsavölgyi sikerei már messze túlnőttek a város, a megye határain. A Veszprém megyei Zenetársaság 1824-ben meghívta tagjai sorába. A zenetársaság a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből c. kiadványsorozatának tizenöt füzetében /"fogásában"/ Rózsavölgyinek 18 műve jelent meg 1823.- 32. között.²⁰

Megjegyzendő, hogy Rózsavölgyi a nevét is a Veszprém megyei Zenetársaságtól kapta. Sebestyén Gábor javaslatára 1824. június 4-én nevezték először Rózsavölgyinek, amikor is Sebestyén Gábor a társaság jegyzőkönyvébe nem Rosenthal-t, hanem Rózsavölgyit írt. A Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből IV. fogásában jelent meg első ízben Rózsavölgyi szerzeménye, már itt is - és azután mindig Rózsavölgyi néven szerepelt.²¹

Az első énekes-színházi előadásokat Baján Kilényi Dávid Magyar Színjátszó Társasága rendezte. A társulat 1826. december 2-án kezdte meg vendégszereplését az Oroszlán vendéglőben, és 1827. április 11-ig 61 előadást tar-

tott.²²

Az énekes zenés darabok, az ún. népszínművek egyikeként zenéjét Rózsavölgyi szerzette. "A három utolsó előadatok a Bátskaiakra nézve legszembetűnőbbek voltak: Mert nevezetesen az 59-ik játékra / Kemény Simon / ama híres Bátskai Muzsika-Mester Arnold György Ur Szabadkai Egyházi Muzsika Kar Igazgatója, a hatvanadik játékra / Illyés Sapkája / pedig a Társaság itt léte alatt hasonlóképpen híres Bátskai Muzsika Mester Rózsavölgyi / Rozenhal / Ur Baja Városának lakosa készítette a muzsikát."²³

A színtársulat tagja volt Szöllősy-Szabó Lajos, akivel Rózsavölgyi itt találkozott először.²⁴

Rózsavölgyi és Szöllősy-Szabó későbbi együttműködéséből született meg a magyar társastánc.²⁵

Rózsavölgyi kompozíciói mind népszerűbbek lettek. A Hasznos Múlatások a következőképpen ajánlotta olvasóinak "Hat Bátskai Magyar Nóták fortepianóra" és a "Négy Magyar Nóták egy vagy két hegedűre" c. darabjait:

"...Rózsavölgyi Urnak, mint már úgy is esméretes, nemzeti hangművésznek, e jelenlevő két fogás Magyar Nótáit annyival is inkább ajánljuk a Muzsika kedvellő szép Lelkeknek, minthogy benne a Magyar Napkeleti méltósággal, és még is ártatlan együgyűséggel pompás hangművészetnek kellemetes tiszta lágy lelke enyeleg..."²⁶

Nem véletlen, hogy nevét és addig megjelent műveit

Mátray /Róthkrepf/ Gábor szerepeltette az első magyar zenetörténetben.²⁷

Egészen természetes, hogy amikor Ferdinánd főherceg keresztúlutazott Baján, a városbíró Rózsavölgyit kérte fel, hogy zenekarával játsszon előtte.²⁸

Minden elismerés és anyagi jóléte ellenére Rózsavölgyi már szűknek érezte Baját, és az ország kulturális központjába, Pestre vágyott. Növekvő sikerei, s talán gyermekeinek taníttatása is kíváncsossá tette számára, hogy Pestre költözzön. Már 1826-ban kísérletet tett a költözésre, de pesti letelepedése csak 1833-ban történt.²⁹

Rózsavölgyi Márk munkásságának értékelésével még adós a magyar zene története. Nem kétséges azonban, hogy Baja művelődéstörténete számára Rózsavölgyi bajai évei rendkívüli fontosságú, meghatározó évek voltak. A város ekkor - legalábbis a zenei művelődéstörténet szempontjából a reformkor törekvéseinek élvonalába került. Bihari, Lavotta és Csermák életművének folytatójaként és továbbfejlesztőjeként a magyar nemzeti zene kialakulásában és megteremtésében Rózsavölgyi Márk munkássága felbecsülhetetlen jelentőségű. Méltán tartjuk őt számon a magyar nyelvért, a magyar kultúráért folytatott küzdelem, a reformkor haladó szellemű alakjai között.³⁰

Jelentőségét először a múlt évszázad két géniusza, Petőfi Sándor és Liszt Ferenc ismerte fel.³¹

III.

A zenei nevelés és művelődés a kiegyezésig

A Rózsavölgyi Márk távozása utáni időszak nem tárgyalható a város egyetlen középfokú oktatási intézménye, a katolikus nagygymnázium történetének legalább vázlatos áttekintése nélkül. Azért is indokoltnak vélünk egy rövid története áttekintést, mert a reformkor, a szabadságharc, az önkényuralom és a provizórium idején az intézményben működő nagynevű tudós tanárok a katedrájuk adta lehetőséget eredményesen használták fel a magyar nyelvért, a magyar kultúráért, és ezzel együtt a zenei művelődésért folytatott küzdelmükben.

A bajai gimnázium 1815-ben alakult át nagygymnáziummá, és ezzel egyidőben a tanulók száma az előző tanévi 91-ről azonnal 333-ra nőtt, mert elterjedt a híre, hogy Baján hat osztályos királyi gimnázium nyílt.³²

Az intézetben az oktatást a Szent Ferenc rend szerzetesei kezdték meg, és folytatták zavartalanul 1840. május 1-ig.

E nap szörnyű gyásznapija volt a városnak, amely úgyszólván teljesen a tűz martalékává lett, ezrek váltak hajléktalanná.³³

A gimnázium 1815-ben felépített épülete is elpusz-

tult. A tanítást a rend székházában folytatták, de szállás és élelem hiányában a tanulók száma nagyon lepadt.

A szabadságharc idején a tanítás zavartalanul folytatható, mert a város a harci eseményektől távol esett.

A szabadságharc bukása utáni időszak sötét korszaka hazánk történetének. A rémuralom elől szerencsés esetben elmenekült, de jórészt áldozatul esett a megye tisztviselői karának nagy része, és mindazok, akik a szabadságharcban részt vettek. A közhivatalokban, a közigazgatásban kötelező lett a német nyelv használata. Ugyanígy szorgalmazta az erőszakos elnémetesítést az 1850-ben kibocsátott császári tanügyi rendelkezés, az Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, a két Ratio Educationis-szal összehasonlítva kétségtelenül pozitívabb, haladó intézkedései ellenére.³⁴

Az Entwurf haladó vonása, hogy megtörte a latin nyelv egyeduralmát, és a korábbinál szélesebb körű humán műveltséget adott. A főgimnáziumi tanítás meghaladta a Ferenc-rendi tanárok képzettségét. Az az előírás, hogy a tantárgyakat mind nagyobb számban németül kell tanítani, meghaladta nyelvismeretüket, ezért az oktatást tovább nem vállalták. Az állásokat pályázat útján töltötték be a továbbiakban, és a testület néhány év múlva jobbra világiakból állt. Tanári képzettség nélkül is tanítottak jogászok, mérnökök, orvosok. Csak a hatvanas években nőtt

meg a pedagógiai végzettségű oktatók aránya.

A német nyelvű tanítás ellenállást váltott ki, hiszen a tanulóknak mindössze 13 %-a volt német anyanyelvű, a többiek nem boldogultak.

Az önkényuralom, amely a magyar nyelv elsorvasztását tűzte ki célul, éppen ellenkező hatást váltott ki.

Kolmár József, - Petőfi egykori pápai diáktársa és barátja, - aki a gimnáziumban a magyar nyelv- és irodalmat tanította, az 1857/58-as tanévben önképzőkört szervezett. A kör tagjainak irodalmi alkotásait három egymást követő évben antológiában adta ki, és a magyar nyelv ápolásában kitűntek számára ösztöndíjat alapított. Az ösztöndíj elnevezésével is a magyar nyelv ügye mellett tüntetett. / Vörösmarty ösztöndíj./³⁵

A gimnáziumi énektanítás ez ideig a hagyományos egyházi éneklésre korlátozódott. Stoczek György az érdem, - aki 1855-ben került az iskolához természettan- és énektanárnak, - hogy az 1856/57-es tanévben létrehozta Baja legrégebbi, de máig is működő énekkarát, megkezdte a "szívemelő négyes-ének", a négyszólamú kórusművek tanítását.³⁶

Stoczek kezdeményezésének jelentőségét Horváth Ferenc igazgató jól látva, lelkes értékelést írt a tanév évkönyvébe: Stoczek György "jelen év kezdetével kiválasztván száznál több jóhangú ifjút, azonnal megkezdte a hangje-

gyek és alaphangok szabályos előadását, s néhány havi iskola után már bemutatta áldozatának zsengejét a templomban, azontúl egész év folytán minden ünnep- és vasárnapon számos válogatott egyházi éneket zengedeztetve gyönyörködtette lelkeinket. - Kiterjeszkedett később a világi dalok tanítására is, s hetenként kétszer, kedden 4 és szombaton 6 órakor kizárólag ilyen darabokban gyakorolta tanítványait."³⁷

Az iskola volt tanulója, Szarvas Gábor is bekapcsolódott az ifjúság zenei nevelésébe: " Meg kell itt emlékezni Szarvas Gábor 4. évi jogász úrról is, ki itthon léteinek néhány havában még mielőtt intézetünkben világi dalokra kerülhetett sor, bájosan csengő hangját, s a szabályos műéneklésbeli kitűnő jártasságát 12 nagyobb tanulónk tanítására tudtunk nélkül önként felajánlotta, s csak akkor lepett meg minket az eredménnyel, midőn már vagy 20 jeles, remek darabot műértő szabályossággal énekelhetett velük. Vegye forró köszönetünket."³⁸

Stoczek György példamutató lelkesedéssel és önzetlenséggel dolgozott. Iskolája a taneszközöket, oktatási segédeszközöket a tandíjból szerezhette be. A beszerzés indokoltságát a tanév végén a városi számvevő ítélte meg. Már a krétafogyasztás növekedését is kifogásolta. Természetesen " a négyes ének tanításához szükséges" 100 forintért vásárolt zongorát is, ill. az árához a tandíj-

ból hozzápótolt 17 forint 83 krajcárt is megkifogásolta. A zongora árához 85 forintot ugyanis Stoczek tanár úr adott, nagylelkűen lemondva a tanulók által az énekkutatásért befizetett díjról. Az ellenőr a 15 forint különbözet és a 2 forint 83 krajcár szállítási költség indokoltságát vitatta. Az eset jellemző volt mind Stoczek Györgyre, mind az iskolát fenntartó városi hatóságra.³⁹

A gyanakvást szülő politikai légkör miatt a város társadalmi életére a megosztottság volt a jellemző. A Kaszinó nyomorúságos körülmények között még úgy-ahogy működött, a Lövész-egylet is inkább csak vegetált. A zsidók ki voltak zárva az egylet tagjai közül. És, hogy a kép még tarkább legyen, az elkülönülés megnyilvánulásként 1854-ben külön német nőegylet alakult, a Bajaer Frauenverein.⁴⁰

E megosztottság és a politikai helyzet 1859-ben bekövetkezett gyökeres változása teremtette meg a szellemi megújulás igényét, amely megmozgatta az egész bajai társadalmat.

Az osztrák - francia - olasz háborúban a vesztes Ausztriát a villafranca-i béke megóvta ugyan a katasztrofától, de nagyhatalmi presztizsét és Lombardiát elvesztette. Az ennek következtében támadt nyugtalanság elsodorta az abszolutizmus gyűlölt vezetőit, - Bach belügy- és Kempen rendőr-minisztert, - reményt ébresztett hazánk-

ban is az osztrák járom lerázására. Garibaldi szicíliai sikereinek és a magyar légio vitézségének híre még növelte a reményt.

A légkör változását jól érzékeltették a szerte az országban megrendezett, a költő születésnapjának centenáriumához kapcsolódó Kazinczy-ünnepségek. Baján a Kazinczy-emlékestet 1859. november 19-én - szándékosan Vörösmarty halálának évfordulóján - rendezték meg. Nemzeti irodalmunk két nagy alakjának összekapcsolásával kívánták a Kazinczy-emlékestet az egész magyar irodalom, de az egész magyar megújulás ünnepévé avatni. Az ünnepségen - a jelenlevők elragadtatására elénekelték a Himnuszt és a Szózatot.⁴¹

A Kazinczy-estet követő ünnepi vacsorán Kolmár József felolvasta Kazinczy jellemrajza c. írását, Papp Zsigmond pedig gyűjtést kezdeményezett az Akadémia által kezdeményezett Kazinczy-emlékre és a gimnázium Vörösmarty-ösztöndíjára.⁴²

Kolmár - érezve a lelkesedést - úttörő kezdeményezésbe fogott. Megindította az első magyar nyelvű bajai hetilapot, a Bajai Közlönyt. A lap mutatványszáma 1859. december 1-én, első száma pedig 1860. január 1-én jelent meg. A mutatványszám a lap programját így adta meg: "Lapunk kizárólag szépirodalmi közlöny leszén." Ezt a programot Kolmár nem teljesítette. Már az első számban közölte, hogy a tanácsközség elhatározta: "A tanoda-tér Kazinczy-térre kereszteltessék." A Bajai Közlöny fel-

hívást tett közzé, adakozásra szólított az 1860. január 22-1 számában a "pesti magyar Akadémia részére." Ugyanez év április 15-én gyászkeretes jelentésben számolt be Széchenyi haláláról, majd május 20-án arról adott hírt, hogy a nemzet kegyelete a "legnagyobb magyar" emlékét szerte az országban utcanevekben örökítette meg. /"Szegeden a nagytér Széchenyi tér lett. Kassa, Szabadka, Marosvásárhely is utcát, sétateret nevezett el."

Kolmár lapja hírt adott Reményi Ede, az országszerte ünnepeelt hegedűművész augusztus 28-1 hangversenyéről, amelyet meglehetősen kalandos körülmények között rendeztek meg. A császári önkény ugyanis a szabadságharc eltiprása után Baját a Magyarországtól elkülönített tartományok egyikéhez, a Szerb Vajdasághoz csatolta. Reményinek az ún. Vojvodina területén való hangversenyezéshez nem volt engedélye, ezért a Vojvodina területén kívül eső, de Bajja szívéből mindössze öt perc járásra fekvő Nagypandur szigeten tartotta meg hangversenyét. Reményi alakját, mint a szabadságharc résztvevőjét, mint számos nemzeti akció támogatóját valóságos nimbusz övezte. /A budapesti Petőfi-szobor alapját ő gyűjtötte össze hangversenyein./

Bajai koncertje alkalmat ad a szakirodalom néhány téves adatának helyesbítésére. Rapcsányi többször idézett Baja c. monográfiája a hangverseny időpontját 1860. július 14-re tette.⁴²

A hangverseny ekkor azonban ismeretlen okból, talán a művész betegsége miatt elmaradt. Végül is augusztus 28-án tartotta meg bajai koncertjét Reményi Ede. Ez egyben arra is bizonyíték, hogy Reményi már 1860-ban Magyarországra jött, és nem csak 1861-től volt az "ország zenei életének egyik legnépszerűbb egyénisége." /Szabolcsi B. - Tóth A. Zenei Lexikon III. kötet. Bp. 1965. 207. oldal./

A két - Kolmár szerkesztette - hetilap nem csak hírt adott, szigorú kritikusként is fellépett, jobbító szándékkal. Amidőn Pázmán Mihály színtársulata 1860. január 6-án Szigligeti Ede Püskösdi királynő c. népszínművét játszotta, a kritikus többek között a következőket írta: "Röviden csak annyit jegyzünk meg, hogy az előforduló operai egyveleg a legborzasztóbban exequáltatott. Más játszott a zenekar, és más énekeltek a szereplők. Kelendi úr alkalmasint sok áldomást ivott megérkezte előtt...Többet nem írunk, mert a jóból a kevés is elég, de a roszból még kevesebb kell."⁴³

A Kolmár köré tömörült lelkes, főleg fiatalokból álló gárda a zenei élet megpezsztítését is szorgalmazta. E tevékenység mozgatója elsősorban Papp Zsigmond volt. / Aki a Kazinczy-ünnepségnek is egyik szervezője volt./ A Kaszinóban összejöveteleket, táncvigalmakat rendezett, a könyvtár fejlesztésére vagy egyéb /pl. jótékony/ célra.

1860. június 9-én néhány barátjával hangversenyt

adott a "horvát szűkölködők javára." / A koncert közreműködőinek és az elhangzott műsorszámoknak a megválasztása érdekes következtetésekre ad alkalmat, ezért a jegyzetben közöljük az est teljes műsorát./44

Papp Zsigmond kezdeményezésére "Állandó Műkedvelő Társulat" alakult, amelynek elnökévé őt választották. A társulat működésére már nem került sor, mert Papp Zsigmondot szeptemberben letartóztatták, és Josephstadt várbörtönébe vitték. A letartóztatás oka nem ismeretes, a kormány valószínűleg az emigrációból érkezett bíztatás hatására országszerte megindult titkos szervezkedésnek akart gátat vetni az ekkor foganatosított elfogatási parancsokkal.⁴⁵

A Bajai Közlöny kemény szókimondásáért Kolmár József és Klamarik János állásával fizetett.

Az országosan kiéleződött politikai válság engedményekre kényszerítette a császárt. Az ún. Októberi diploma kilátásba helyezte Magyarország hagyományos államiségének visszaállítását és a hivatalnok-uralom választott állami testületekkel való felváltását. A változások Kolmár Józsefet még Baján érték. A tartományi különállás eltörlését 1861. január 5-én fáklyás felvonulással ünneplő tömeg megállt Kolmár lakása előtt, állásába visszahelyezte. Később a képviselőtestületbe is beválasztották.⁴⁶

A Josephstadtból visszatért Papp Zsigmondot megyei

főmérnökké választották, a továbbiakban a művelődés érdekében már nem tudott a régi aktivitással résztvenni. Szarvas Gábor, Stoczek György és Kolmár József is jobbnak látta, - miután az enyhülés légköre nem tartott sokáig, - hogy elhagyja Baját.

Csupor Gyula a kedvezőtlen idők ellenére létrehozta az állandó bajai műkedvelő társulatot, amely azután népszínművek előadásával tartotta ébren a nemzeti szellemet. A színművekben Csupor is szerepelt, ezért a budapesti tankerületi főigazgató 1862. szeptember 24-i leiratával gimnáziumi tanári állásából elbocsátotta.⁴⁷

A provizórium öt esztendeje a művelődési kezdeményezések jó részét háttérbe szorította. Szerencsére ez az időszak ebben a tekintetben is csak átmeneti állapotot jelentett.

IV.

A bajai daloskörök

Az előző fejezetben részletesen tárgyaltuk a szabadságharc bukása utáni évtized, az önkényuralom gyanakvó politikai légkörének a társadalmi életre gyakorolt hatását. A város társadalmát a megosztottság jellemezte. A kormányzat a tartomány élére idegen, elsősorban osztrák, kisebb számban cseh hivatalnokokat állított. Az alacsonyabb szintű kormányhivatalok személyzete és az itt állomásozó katonaság is idegenből jött.

Az idegenek is igyekeztek elkülönülni, de az elnyomott lakosság sem érezte megtiszteltetésnek a velük való kapcsolatot. Ez az elkülönülési szándék hívhatta életre az 1854-ben alakult - az előbbieken már említett - Bajaer Frauenverein-t, és ez hozhatta létre a város első felnőttékből álló kórusát 1856-ban, a Bajaer Bürgerliche Liedertafel elnevezésű dalegyletet.⁴⁸

A bajai Liedertafel megalakulása nem volt egyedi jelenség. A polgárság haladó mozgalmainak előretörésével Németországban és Ausztriában számtalan dalegylet alakult "Liedertafel" vagy "Liederkrantz" néven, főként a múlt század ötvenes éveiben. Körülbelül ettől kezdődik a "Liedertafel" mozgalomnak elsekélyesedése is.

A Bajaer Bürgerliche Liedertafel tagjai németajkú kereskedők és iparosok, valamint az itt állomásozó osztrák hivatalnokok és katonatisztek voltak.⁴⁹

A Liedertafelnak tekintélyes, 60 tagú férfikara volt, amelyet 20 tagú vonós és fúvós zenekar egészített ki. A próbákat a megalakuláskor a mai Attila u. 25. számú házban tartották. / Akkori neve Széna tér volt, az ún. Fazekas-féle ház adott otthont a Liedertafelnak. / Később a Horváth-kertben lévő lakatlan kúriát kapták meg próbateremnek.⁵⁰

Kedvező időjárás esetén minden vasárnap délután hangversenyt adtak a Horváth-kertben sétáló közönségnek. Ebből következik, hogy bőséges repertoárral rendelkeztek, tehát rendszeresen és szorgalmasan próbáltak.

A Bürgerliche Liedertafelt a bajaiak német énekkarának tekintették. Az ellenérzés - legalábbis a Bach-korszak elmúltával - a dalegylet részéről nem lehetett olyan nagy a magyarok iránt, hiszen Petőfinek népdallá vált versét is énekeltek. A Bajai Közlönyben közölt hír fényesen bizonyítja ezt: "A dalárdai igen kevés egyén által képviselt énekkar nyitá meg a táncvigalmat, - Ez a világ amilyen nagy - kedves népdalunknak, s még egy pár német darabnak eléneklése által."⁵¹

A dalegylet tagjainak "csekély részvétele" már jelzi, előrevetíti a közeli véget. 1860. június 10-én az újság

a következő hírt közölte: "A bajai Liedertafel megszűnt élni." Egy hét múlva pedig a következő cáfolatot: "A bajai Dalárda elnökségétől tudósíttatánk, hogy a Dalárda nem szűnt meg, sőt újult erővel remél ezentúl működhetni."

A német dalegylet agóniájáról még egy irónikus csipkelődés: "A bajai Liedertafel haldoklik. Némelyek azt mondják, hogy a honvágy, mások pedig, hogy nyelvbetegség lesz oka halálának."⁵²

A hatvanas évek kezdetén - az elnyomás mérséklődésével - az osztrák és cseh hivatalnokok lassan visszatértek hazájukba. Hazaköltözött a Liedertafel Irschikowsky nevű karmestere is, aki szintén osztrák hivatalnokként jött Bajára.

A nemzeti öntudatra ébredt polgárság nem nézte jó szemmel a német dalegylet működését, - liederliche Bürgertafelnek csúfolták - annak ellenére, hogy nincs bizonyíték a dalegylet magyarellenes beállítottságára. /A magyarul énekelt Petőfi versből lett népdal inkább az ellenkezőjét bizonyítja, de legalább azt, hogy a Liedertafel nem volt egyéb Baján sem, mint amivé az ötvenes évek után általánosságban mindenütt alakult: Kedélyes polgárok, iparosok, hivatalnokok, katonatisztek a dalt, a zenét szerető, és a dalkultúrát sörözgetés közben ápoló társasága.

A Magyar Dal- és Zeneegylet 1861 márciusában alakult

meg. Első karmestere Hackl Ernő, a Bach korszakban idekerült cseh származású telekkönyvvezető lett, aki végleg Baján telepedett le, és itt megnősült.

A Magyar Dal- és Zeneegylet 1862. húsvétján szerepelt először, az ünnepi misét magyar nyelven énekelte. A következő évben több hangversenyt rendeztek az Aranybárány vendéglőben és a Lőkertben.

Augusztus 20-án minden esztendőben a szentistváni templomban énekeltek az ünnepi misét. / Szentistván akkor még önálló község volt, ma Baja egyik városrésze. /

1875. augusztus 8-án fényes külsőségek közepette zászlót avattak. A zászlóavatáson részt vett a zombori, apatini és a mohácsi dalárda is. A Magyar Dal és Zeneegylet tagjainak létszáma az 1861-es megalakuláskor 28 fő volt, de a zászlóavatás után a kezdeti lelkesedés és a taglétszám is csökkent.⁵³

Az énekkari tagok száma oly nagy mértékben megfogyatkozott, hogy 1877. április 19-én a Bárány vendéglőben újjáalakuló gyűlést tartottak, és október 24-én már hangversenyt rendeztek.⁵⁴

A Magyar Dal- és Zeneegylet két utolsó szereplése az 1878. március 27-én tartott hangverseny és a május 22-én rendezett majális volt. 1878. október 6-án feloszlott.

Megemlítendő, hogy a Magyar Dal- és Zeneegylet utol-

só működési évéről Rapcsányi Baja c. monográfiája /268. oldal/ és innen átvéve Kincses Ferenc A bajai daloskör története c. füzetének adatai - amelyek szerint a dal-egylet csak 1877-ig működött, és ekkor adta utolsó hangversenyét - tévesek.⁵⁵

A Magyar Dal- és Zeneegylet megszűnésével nem hallgatott el a kórusmuzsika. Élénk volt az egyleti élet az "Iparos ifjúság Önképző- és Segélyegyletében." Az egylet énekkara 1879-ben már szerepelt egy jótékonycélú hangversenyen, az "egylet beteg tagjainak felsegélyezésére."⁵⁶

A későbbiekben még két énekkar alakult. Egy főként iparosokból álló dalárda 1883-ban Wilhelm Károly főkantort vezetésével, és 1884-ben egy másik, Bene Gyula tanítóképző intézeti tanár vezényletével. E két énekkar rövidéletű működéséről semmit sem tudtunk. Igazi meglepetést okozott, amikor az Országos Levéltár iratanyagában a Bene Gyula vezette "bajai dal-egylet" alapszabályaira találtunk.⁵⁷

Az alapszabály - amely "az 1884. szeptember 25-én tartott alakuló gyűlésen első, az 1885. július 14-én tartott közgyűlésen második olvasás után elfogadtatott" - meghatározza az egylet nevelési célját és a célhoz vezető eszközöket. Érdekes az alapszabály e részeit szó szerint idéznünk.

A dal-egylet célja: A műéneklés fejlesztése, a dal

s különösen a magyar dalban a hazafiság ápolása és terjesztése, a dal által és útján az érzelmek nemesbítése.

Az e célokhoz vezető eszközöket pedig így határozza meg az alapszabály:

- a./ Hetenként énekgyakorlatok
- b./ Időnkénti előadások, hangversenyek, kirándulások
- c./ Egyházi- és gyászzénekek előadása
- d./ Más által adandó hangversenyen közreműködés

Érdekes, hogy az énekkarok működési módja az eltelt pontosan száz év alatt mit sem változott.

A 40 tagú férfikórus mind több résztvevőjét igyekeztek az énekkar vezetésébe bevonni. A demokratikus módon megválasztott választmányi tagok 14-en voltak a vezetői hármason, az elnökkön, alelnökkön és a karmesteren kívül.

A teljesség kedvéért még egy rövid életű, vagy talán soha nem működött énekkarról is meg kell e helyütt emlékeznünk, a bajai szerb dalárdáról. A megyei főispáni helytartó 1867. február 26-án az alábbiakat jelentette a helytartótanácsnak:

"A helytartótanács rendeletére vizsgálatot tartott a Baján állítólag engedély nélkül működő szerb dalárda ügyében. Baján a szerb dalárda egylet még nem létezik, csak alakulófélben van. Ideiglenes elnöke, Popovits Döme részt vett ugyan a szerb ifjúság által Ujvidéken tartott gyűlekezetben, de nem mint a dalárda képviselője, hanem magán-

személyként. Hatósági beavatkozásra ennél fogva nem volt szükség."58

Popovics Döme - a későbbi városi főjegyző - a szerb értelmiségi ifjúság 1866. augusztus 27-én megalakult politikai szervezetének, az Omladinának újvidéki gyűlésén vett részt.

Az első munkásmozgalmi szervezkedések Baján az 1880-as évek derekán kezdődtek. A város ipari és kereskedelmi jellegéből következően sok volt az ipari munkás, iparos- és kereskedősegéd. Az első szervezkedők a szakmunkások - cipészek, papucsosok, ácsok, molnárok, kőművesek, asztalosok, téglavetők - soraiból kerültek ki.⁵⁹

Az első munkásdalárda 1888-ban jött létre és fokozatosan erősödve 1896-ban nem kevesebb, mint 64 tagot számlált. Az énekkar alapítója és első karnagya Marján József cipészsegéd volt. A próbákat eleinte Hétház-utcai lakásában tartották, jóllehet a lakás még Marján családja részére is szűkösnek bizonyult. Itt tanultak először a bajai munkások mozgalmi dalokat. A rendőrség a "Nyolc órai munkanapot, általános szavazatot" kezdetű dal tanulása közben ütött rajtuk. A dal tanításáért a karmestert azonnal letartóztatták. Helyére Kurta István - szintén cipészsegéd - állt, és a próbák ezután már illegálisan, tavasszal és nyáron a Nagypandur-szigeten és a környező erdőkben folytak.

A bajai szervezett munkásság szakszervezeti csoportjai 1906-ban egy házat vásároltak munkásotthon céljára. A Munkásotthon épülete a Czirfusz Ferenc utcában állt. /Ma Engels Frigyes u. 40.szám./ A Munkásotthon köré tömörült munkásság célkitűzése a 8 órás munkanap, a titkos választójog és később a háború elkerülése volt.

A bajai munkásság az 1911. évi május 1. megünneplését a szabadban tervezte. A rendőrség azonban közbelépett, feloszlatta a tömeget. Az időközben kiszabadult Marján Józsefet és Kurta Istvánt letartóztatta.

Marján József kiszabadulása után a munkáskórus próbái ismét a lakásán folytak. Az első világháború és az ezt követő szerb megszállás idején a munkásdalárda működése lehetetlenné vált.

1922-ben - a szerb megszállás után - ismét újjáalakult a munkásénekkar Vermes /Vanicsák/ István vezetésével. /Vermes Istvánnal a későbbiekben mint tamburakarmesterrel találkozunk./ Az énekkar működési engedélyét 1926-ban ideiglenesen megvonták, és a karnagy kitűnő tanuló fiát eltanácsolták a középiskolából.

A munkásdalárda működési engedélyét véglegesen bevonták 1938-ban, amikor az énekkar tagjai a pécsi bányászsztrájk alkalmával pénzt gyűjtöttek az éhező bányászcsaládok részére.⁶⁰

A munkásénekkar fennállásának fél évszázada állandó küzdelmek közepette múlt el. Működéséről írásbeli adat

úgy szólván nem maradt fenn, a hatalom - ha már megszüntetni nem tudta - legalább agyonhallgatta. Alapító kar-nagya - Marján József - minden tiszteletünket megérdemli. A műveltségért, a zenéért rajongó munkásember a szájától vonta meg a falatot, hogy a dalárda létrehozásához egy öreg zongorát vásárolhasson.

A munkásdalárda tagjai közül sokan énekeltek tovább a felszabadulás után a munkásdalárda utódjában, a Szakszervezeti Énekkarban.

V.

A tambura- és a cigányzene

A népi zeneszerszámok közül a legelterjedtebb a 19. században kétségtelenül a tambura volt. Miután a bajai tamburák száma vetekedett vagy talán felül is múlta az összes egyéb bajai hangszer számát, a tamburamuzsikát joggal nevezhetjük a legsajátabb bajai népzene⁶¹nek.

A tamburát Baján már a török hódoltság alatt is ismerték, még pedig azt a típusát, amely főleg a Balkánon és hazánk déli részén terjedt el, a Duna és a Tisza - - tehát két hajózható folyónk - mentén. A török kiűzése után a megélénkült dunai hajózás következtében a bajai kikötőben hajósok, rakodómunkások, kocsisok hada tanyáztott állandóan, hiszen a bácskai gabonát itt rakták át a hajókba a raktárakból. Az országutakon és a kikötőben megszorodtak a betérő csárdák, megnőtt a kereslet a tamburás bandák iránt.⁶²

A zenekari tagok rendszerint a rézfúvós hangszerekhez is értettek, az utcán a hangosabb rezekeket fújták, kísérve a lakodalmas menetet, de bent a szobában már a szelídebb hangerejű tamburákat vették elő.

Néhány ma is élő táncszámukat a dudásoktól vették át, és a cigányzenekaroktól tanulták el a szólamelosz-

tást. A katonazenekaroktól tanulták el az indulókat, amelyekkel megkezdí rendszerint a mősorát a tamburazenekar. Az énekkaroktól pedig a "négyes hangra való" éneklést sajátították el, négy szólamban énekelve hallgatót és csárdást, miközben önmagukat tamburával kísérték.

A legvirtuózabb tamburaprímás és a legnevesebb tambura-karmester Petrovác Béla volt, aki kinőt a munkás-emberek közül, és hivatásosként vezette zenekarát. Együttese már az 1880-as években virágkorát élte. A fellépéseikről szóló híradások mindig mint az "első" tamburazene-karról emlékeznek meg a Petrovác-bandáról.

1896-ban az egész Petrovác-zenekart felvitték a mil-leniumi világkiállításra. A főispán rendelkezése szerint bosnyák népviseletű ruhát - piros fezt, aransújtásos piros mellényt, szúkujjú inget, térdig érő buggyos nadrágot - készítettek számukra, így akarva kedvezni a monarchia délszláv nemzetiségeinek a kitűnő zenekarral. Fél évig szerepeltek a világkiállításon olyan sikerrel, hogy a következő évtől 1902-ig az esztendő egyik felében a fővárosban játszott a Petrovác-féle bajai tamburazenekar.⁶³

A zenekar játékát - a szájhagyomány szerint - I. Ferenc József és Erzsébet királynő is meghallgatta.

1903-tól 1914-ig vendégszereplésekre jártak, minden

esztendőben felléptek Mohácson és Pécsen, jártak Szekszárdon, Győrött, Temesvároton, Aradon, Gyulán, stb. Petrovác Béla tamburazenekari átiratában Beethoven gyászindulóját játszották Kassán II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona és Thököly Imre hamvainak hazahozatalakor.

Érdekes szokás volt az éttermi zenélésben, hogy az "első tamburazenekar" és az "első cigányzenekar" helyet cserélt. Néha naponta megtörtént a helycsere. Amíg a tamburások a Nemzeti Szállóban játszottak, a cigányzenekar a Központi Szállóban muzsikált.

A milleniumi ünnepségek alkalmával történt budapesti szereplésre beállt az együttesbe id. Petrovác /Petróczi/ Antal, aki 1928-ban bekövetkezett haláláig vezette az első tamburazenekart.⁶⁴

Fia, Petróczi Antal 1924-ben lépett be a zenekarba, és játszott négy évtizeden keresztül.

Id. Petrovác /Petróczi/ Antal halála után a zenekar vezetését Tax Imre, majd Kiss István vette át. Kiss István zenekarvezetői működését 1950-ben kezdte, amikor is az ún. "öreges tamburazenekarának" karmestere lett. 1963-ban bekövetkezett halála pótolhatatlan veszteség volt a rajta kívül kilenc kétéves munkásból és alkalmazottból álló zenekarnak.

Az "öreges tamburazenekarának" tagjai sorra elhaláltak. A tamburazene hagyományainak ápolására ifjúsági ze-

nekar alakult. Az ifjúsági zenekar 1952. május 1-én lépett fel először. A tagok létszáma 20 körül mozgott, életkoruk 9 - 20 évesig terjedt. Karmesterük az öregek zenekarának tagja, Szabó Gyula volt, aki tamburaoktatást is vállalt.

A tamburazenekarokat többnyire a primás személye tartotta össze. Az együttest is az ő nevéől nevezték el. Néhány állandóbb összetételű zenekar vezetőjének a neve ismeretes előttünk.

Cigány Mátyásnak paraszt bandája volt, énekese egy vak leány.

Morát Sándor szabómester zenekara a család tagjaiból állt.

Gyurákovics Mátyásnak a felesége is tamburázott a zenekarban. Talán ő volt az első női tamburás.

Rorbek János kőművesnek hat tagú zenekara volt. 1902-től 1904-ig Pécsen is játszott.

Debella Sándor megélt a tamburázásból nyolc gyerekével együtt. Húga, Debella Mancsi, mint kitűnő prímamburás, tizenkét gyermekét nevelte fel a tamburázásból.

Kernya Lajos kőműves segédmunkás 1911-ben és a rákövetkező évben minden vasárnap Budapesten, a Ligetben játszott három bajai, egy szabadkai és egy újvidéki kőműves társával.

Gilián István /1880 - 1914/ nagyon jó karmester volt,

aki minden hangszeren játszott.

A bajai tamburazenekarok száz évre visszamenően is mindig magyar zenekarok voltak, de szívesen muzsikáltak a város peremén vagy a környező községekben lakó nemzetiségieknek is. A bunyevácoknak kólót, a sváboknak keringőt és polkát. Nemzetiségi ellentét soha nem volt közöttük.

A szerdai és a szombati hetivásárok alkalmával a falusiak ellepték a kiskocsmákat, s a tamburások a parasztdalokhoz, nótázáshoz nélkülözhetetlenek voltak.⁶⁵

Hagyomány volt az új év köszöntése, amikor is házról házra jártak a bandák.

Február 2-án, a bunyevácok újévi ünnepén, a "prélón" a bunyevácok házait keresték fel tamburaszóval.

Régi hagyomány volt még a farsang három utolsó napján rendezett maszkajárás. A legutolsó reggelen elhanyagták a havat a kocsmák előtt, és a szabadtéri tánchelyen reggeltől - estig, késő éjszakáig tamburazenére ropták a táncot.

Március 15-ét halvacsorával ünnepelték meg a 48-as párti bajaiak. A legnagyobb tamburazenekar játszotta a Kossuth-nótákat, a kuruc dalokat.

Május 1. előtt már éjfélkor megszólalt a tamburazenekar. Szerenádokat adtak a külvárosokban, és az éji zene hangjaira gyertyák gyúltak az ablakokban. Pirkadatkor felkeresték a lányos házakat, - ezek előtt májusfa állt -

és az eladó leányoknak játszottak. Május 1. délutánján pedig a zöldvendéglőkben a majálisokon muzsikáltak.

Június 23-án védőszentjük, Iván - János napjának éjszakáján volt a bajai halászsok és vízimolnárok zenés vízi karneválja, amelyen ezrek és ezrek vettek részt a város összes vízijárművével. Mintegy félezer, lampionokkal és gyertyákkal kivilágított halászbárka, dereglye, ladik és csónak vonult fel. A vezérdereglye kikötött a Szentjános kerületben a vízparti kápolnánál, ahonnan ünneplőbe öltözött halászsok és molnárok hozták ki vállukon a régi-régi Jánoska-szobrot, "feltették a vezérdereglye legmagasabb pontjára, kivilágították fáklyákkal, lampionokkal, és a tamburások zengő muzsikája mellett a dereglye elindult a Kamarásduna-ágon felfelé, a város főtere irányában.⁶⁶

A jelenleg is működő szerb - bunyevác olvasóköriben, a Csitaonicában emberemlékezet óta tamburazenekarok játszottak. Sajnos, a népi hagyományok pusztulásával a tamburazene hangjai is mind ritkábbak lettek, avatott művelői megöregedtek, sorra eltávoztak. A továbbvitelre egyre kevesebb a remény. Annál is fájdalmasabb ez, mert a bajai munkásmozgalomtól, a munkás-művelődéstől a tamburazene elválaszthatatlan volt. A tamburások is főleg a mezőgazdasági- és az ipari munkások soraiból kerültek ki.

Amíg a tamburazene a török hódoltság után kezdett széles körben ismertté és a tambura népi hangszerré vál-

ni, a cigányzene elterjedésének ideje kétségtelenül a 19. század első fele. A cigányzene tulajdonképpen a dudát szorította ki, jóllehet még 1910-ben is hangzott elvétve dudaszó a bajai piac melletti kiskocsmákban, tanyai bálokon, lakodalmakon.

Karácsony előtt betlehemesek járták az utcákat. Előlbotos, subás pásztor lépkedett, utána négy sokszoknyás, réklis angyal vitte a vállán a díszes Betlehemet, végül pedig a másik két pásztorral az elmaradhatatlan dudás ballagott.

A duda magányos hangszer volt. / Ez eredezteteti a közmondást: Két dudás nem fér egy csárdában./

A cigányzene ellenben együttesben, zenekarban történő zenélést feltételez, amelynek jellegzetes cigányzenekari hangszeregyüttese is a 19. század elején alakult ki, és az ún. szerenád-hangszerekből áll.⁶⁷

A bajai cigánybandák tagjai a város északi részén, Istvánmegye és Józsefváros területén laktak. / Apró házaik egy része még ma is áll./ Bálokon, lakodalmakon muzsikáltak, és igyekeztek lépést tartani a divattal, megtanulták a keringőt, a polkát, a francia négyest. Fő műfajuk azonban a hallgató-kesergő, a verbunkos, a lassú- és friss csárdás.

A legrégibb és legismertebb cigány dinasztia a Vajda család. Vajda György kiváló primás volt már az 1850-

es években. Fia, Sándor - aki híressé magyaros hallgatónótáival lett - a 60-as évek vége felé vette át tőle a zenekarát. Vajda Sándor fia - kiváló csellista - érettségizett, gyógyszerész lett, majd egy cigányzenekarral kivándorolt Amerikába, és ott nyoma veszett.

Vajda József neve feledésbe merült. Róla három érdekes tudósítást találtunk. Bajai Közlöny, 1860. márc. 4.:

"Február 29-én este Vajda Jóska attilás bandája úgy húzta a csárdást, hogy az oroszlány oldala majd meg nem repedt; volt is olyan jó kedvű publikum, még a piano hangversenyteremből is sokan lejöttek, s lelkünkre kötötték, hogy megdícsérjük, nem a hangversenyt, hanem Vajda Józsit."

A primás egészsége is közügy: Vajda Józsi "szép tehetségű zenészünk, hathéti nehéz betegsége után, ma este hallatja magát az oroszlánban." /Bajai Közlöny, 1860. május 20./

Negyven év múltán pedig az öreg primás a szakmai önérzet és talán az igazmondás kárvallottja: "Vajda József 62 éves zenész azt mondta Gondik Zsigmond és Kávés Simon zenészeknek, hogy nem tudnak muzsikálni. Nevezettek úgy megverték, hogy karja eltört." /Bajai Hírlap, 1900. jan. 28./

Vajda Ferkó "úri cigány" volt, híres primás, akinek leányát Dankó Gábor vette feleségül, aki maga is az ország egyik legkedveltebb primása.

A cigányzene fénykorát a kiegészést követő idők hoz-

ták meg. Az "úri" réteget egyre kevésbé elégítették ki a szerény szórakozások, a lecsúszott dzsentrí és az őt utánozni kívánó polgár számára a fényes dáridók, régi családi vagyonok pusztulásának időszaka következett.

A századforduló neves bajai primása volt Dankó István. / Csak névrokona a szegedi nótaköltőnek, Dankó Pistának. / Nagy, 12 - 18 tagú bandájával csak fényes éttermekbe szerződött, a mámoros milleneumi időkben a mulatósbácskai nábobok úri-murijain muzsikált.

Századunkban, különösen a 20-as évektől a cigányzene mindinkább háttérbe szorult. Ekkor tört be ugyanis Magyarországra a négerek népzeneje, a jazz, amely aztán a cigányzenét kiszorította a nem táncos éttermekbe, kiskocsmákba.

Az 1960-as évektől már nincs Baján igazi cigányzenekar, legfeljebb vegyesen játszanak tánczenét, jazz-t, magyar nótát, cigányzenét.

VI.

A társas zene és a hangversenyélet kezdetei

A múlt század hatvanas éveiben az önkényuralom bukása után bekövetkezett szellemi fellendülés felkeltette az igényt - elsősorban a vékony értelmiségi réteg körében - a társas zene / az ún. kamarazene/ művelésére. Ez a mozgalom jellegzetesen értelmiségi művelődési forma, az értelmiség bizonyos fokig elkülönülő művelődési szokásainak zenei téren történt megvalósítása volt.

A legelső - általunk ismert - kamarazene társaságot Hengl Adolf alakította meg. Társasága az összejöveteleket az ő lakásán tartotta. A Hengl-ház a hatvanas évek kezdetétől hosszú időre, jó negyed évszázadra gyülekezőhelye, központja lett a bajai zenebarátoknak.⁶⁸

A kvartett első hegedőse Matauschk Ignác, a Dal- és Zeneegylet alapító tagja, második hegedőse Einweg János, a plébániatemplom kántora, mélyhegedőse Hackl Ernő, a Dal- és Zeneegylet karnagya, s gordonkán maga Hengl Adolf játszott.

A színházi évad nyári szünetében közreműködött Allaga Géza zeneszerző, gordonkaművész is. Szarvas Gábor énekelt, ill. fuvolán játszott.⁶⁹

Matauschk Ignác megöregedett, helyét a hetvenes

években fia, Mataushek Antal vette át, aki Korény-Scheck Vince gimnáziumi tanárral váltakozva a prímhegedű szólamot. A második hegedűt Scherer Sándor tanítóképző intézeti tanár, a mélyhegedűt Mücke Vilmos nyugalmazott tanító és Bene Gyula tanítóképző intézeti tanár, a gordonkaszólamot Hengl Adolf és Bartsch Samu, a tanítóképző tanára, később igazgatója, játszotta. Zongorán is közreműködtek Hengl Adolf, Bartsch Samu és neje, Hengl Hermína, Bene Gyula, később Drescher Béla. Berauer József tanítójelölt nagybőgőn, Kollár Ágoston fuvolán működött közre.

A már említett Allaga Géza bajai ihletésű kompozícióival és Baján rendezett hangversenyeivel is beírta a nevét a város zenei művelődésének történetébe. Első művének, egy 1860-ban komponált zongoradarabnak a "Bajai emlék" címet adta. Az 1862-ben írott "A szerelmes kántor" című operettjében megzenésítette Tóth Kálmán "Be-fűtta az utat a hó" kezdetű versét, amely rövid idő alatt országszerte énekelt népdallá vált. Ugyanebben a daljátékban szerepel másik közkedveltté vált dala a "Szeretlek én egyetlenegy virágom." / Bényei István verse./

Még ugyanezen esztendőben kísérezzenét írt Tóth Kálmán Dobó Katika c. népszínművéhez.⁷⁰

A költő halálának évében, 1881-ben bizottság alakult, hogy emlékét szoborral örökítse meg szülővárosa. A Tóth

Kálmán szobor-alap javára Allaga Géza hangversenyt adott Odry Lehel operaénekessel együtt.

Allaga Géza 1870-ben gyakorlóévét töltötte az akkor alakult bajai tanítóképzőben. Itt kezdett először a népi eredetű hangszerrel, a cimbalommal foglalkozni. Allaga Géza munkásságának köszönhetően nyert polgárjogot a cimbalom a hangversenydobogón. Számos zeneművet írt át cimbalomra, amelynek eddig önálló irodalma nem volt.

Liszt Ferenc hozzájárulásával átírta cimbalomra 1883-ban Liszt egyik zongoradarabját is.

"Allaga Géza zeneszerzőnek Liszt Ferenc megengedte, hogy a "Magyarok Istene" zeneművet cimbalomra átírhasssa. Az átírás már befejezve is van, s városunk jeles fia személyesen fogja azt az ősz zongora királynak bemutatni."

/ Baja, 1883. február 4./ Az igen értékes adat kis tévedése, hogy Allaga nem volt bajai származású, Óbecsén / Bács-Bodrog vármegye/ született.

A hatvanas évektől az élenkülő hangversenyélet számos nyomát találjuk. Egy bajai születésű 15 éves csodagyermek, Ketten Henrik 1863-ban több zongorakoncertet adott.

Bakody Lajos - ismert zongoraművész, zeneszerző és kritikus - több alkalommal is szerepelt Baján. 1877. febr. 21-én az Izraelita Nőegylet hangversennyel egybekötött jótékony célú bálján működött közre néhány helybeli zene-

kedvelővel együtt.⁷¹

Liedl Ferenc hegedűművész 1880-ban és 1883-ban, Popper Dávid gordonkaművész és felesége, Sophie Menter zongoraművész - Liszt legkedveltebb nőtanítványa - 1877-ben adott hangversenyt.⁷²

Baja és Bezdán között tápcsatorna épült a Ferencsatornához olasz mérnökök és tisztviselők közreműködésével 1870-től 1874-ig. Alessandro Vignola pénztáros lakásán működött az a kamarazene társaság, amelynek tagjai Vignolán kívül három mérnök, Cesare di Lorenzo, Carlo Busetto és Bendiscioli voltak. Néhány bajai zenekedvelő is csatlakozott hozzájuk: Herzfeld Ferdinánd /hegedű/, Schlesinger Gyula /harmónium/, Kollár Ágoston /fuvola/, továbbá az akkori cigánybanda primása és Kecskés nevű gordonkása.⁷³

A Hengl-ház a 80-as évek közepéig maradt a zenei élet központja. Időközben csatlakoztak még a kamarazene társasághoz Bayer József, Bodrogi Károly, Jelinek Albert, Meskó László, Schuller Alajos, Szentgáli Antal, mindannyian hegedűsök. Zongorán játszottak Fejes Ilka, dr. Heller Ármin, Méry Béla, Popovics Döméné, Scherer Sándorné Hengl Paula, Spitzer Anna.

1886-ban Hengl Adolf - magas kora miatt - átadta a helyét a társaságban vejének, Bartsch Samunak. Csatlakozott még két gordonkás, Fölker Gusztáv és Saád Henrik,

mindketten ciszterci-rendi gimnáziumi tanárok.

Hengl Adolf 1892-ben, Bartsch Samu 1895-ben meghalt. Saád Henriket rendje elhelyezte Bajáról, Fölker Gusztáv pedig a gimnázium igazgatója lett, a kamarazenében többé nem tevékenykedett. A kamarazene-társaság tagjai közül sokan megöregedtek, néhányan pedig elszármaztak Bajáról. Néhány évig a kamarazenének nyomai sem lelhetők fel. Ennek okát Bernhart Sándor a gondok hiányában vélte megtalálni.⁷⁴

A Bajai Hírlap 1898. március 27-i számában a virágzó zenei élet megszűnésén kesergő cikket közöl "Zenekritikus" aláírással: "Elmondok egyet-mást a megsemmisülésig törpült zenei életben" a virágzás koráról. Talán Ön is emlékszik a régi szép időkre, amikor egy Vanitsek, meg egy Volly bácsi a Nabukodonozor nagyáriáját énekeltek. Kitűnő dalárda tagjai voltak ezek! S az öreg Hackel oly buzgóságot tanusított a sok tehetséges dalárdista betanításában.

Aki hangversenyt akar, az talál arra okot. Tóth Kálmán szobor-alap, színház-alap, a jótékony koncertek egész sora képezték a dalárda hangversenyein kívül az elite koncertek, hogy úgy mondjam ürügyeit.

Itt volt Menter Zsófi és Popper Dávid. Itt volt Reményi Bodóval. A közönség akkor zsúfolásig megtöltötte a termet, sűrű tapssal jutalmazta a fiatal művészt és az

őreg maestro Reményit."75

A "Zenekritikus korántsem csak a kamarazenei mozgalom megszűnésén kesereg. A hatvanas évektől egyenletesen fejlődő énekkari- és hangversenyélet teljes megszűnését, a virágzó zenei élet visszaesését siratja.

Bernhart Sándorral vitába szállva, véleményünk szerint a kamarazene megszűnésének nem a csellisták hiánya volt az oka, a zenei élet hanyatlásának oka sem kereshető egyszerűen az énekelni, muzsikálni tudó amatőrök hiányában. "Aki hangversenyt akar, az talál arra okot" - idéztük az imént a Bajai Hírlap zenekritikusát. Ugy véljük, a szemtanú jól látta, a szándék hiányzott, az igény szűnt meg úgy az aktív muzsikálás, mint a zenehallgatás iránt.

Talán nem megyünk túl messze azzal a következtetésünkkel, hogy a milleneumi idők kócsagtollas, kacagányos Magyarországnak a felszínesebb szórakozás felelt meg jobban. A petárdák durrogása közben elhalt a mélyebb muzsika hangja, hogy néhány év múlva a kijózanodás légkörében hangozzék ismét fel.

Itt kell szólnunk a zenei nevelésről. A hangszer-tanítás első nyomait az 1880-as években találtuk meg. Természetesen még nem intézményes hangszer-tanításról volt szó, hanem magánórák adásáról. A legelső zongoratanárnő - akinek működéséről adatunk van - Perlfásztérné Eleonóra.

Az egészen bizonyos, hogy már a hetvenes évek vége felé is tanított, hiszen 1880-ban növendékeivel hangversenyt adott.⁷⁶

Tíz esztendő múlva ismét "Perlaki Eleonóra asszony, az előnyösen ismert zongoratanítónő, ki városunk zeneéletében fáradhatatlanul buzgólkodik" - növendékhangversenyét jelenti a hírlap.⁷⁷

Egyetlen adat utal arra, hogy a századfordulón még egy zongoratanárnő tevékenykedhetett Baján, Kupis Natália, akiről az I. Ferenc József 68. születésnapja alkalmából tartott Te Deum szereplői között történt említés.
/ Bajai Hírlap, 1898. augusztus 20./

Neves zenepedagógus volt Mataushek Antal, - a Hengl Adolf vezette kamarazene-társaság első hegedőse, - aki néhány kitűnő hegedűst és zongoristát nevelt ki. Eredményes oktató munkájának bizonyítéka az 1894. június 2-án - Tóth Kálmán szobrának felavatása előestéjén - a gimnázium Tóth Kálmán Köre által rendezett hangverseny, amelynek közreműködői egytől-egyig Mataushek Antal tanítványai voltak. A Bajai Közlöny kritikusa így méltatta Mataushek Antal zenepedagógiai munkáját:

"... nem hagyhatjuk említés nélkül azt a nagy buzgóságot, mellyel Mataushek Antal zenetanár, a városszerte ismert és szeretett "maestro" és kiváló művész a hang-

verseny sikerén fáradozott. Elégtételül szolgálhat neki, hogy a zenei számokban mind az ő jeles tanítványai szerepeltek, kiknek mindegyikén éreztük a kitűnő mester hatását..."⁷⁸

1898-tól kezdve Mataushek Antal vezetésével önként jelentkezők részére zenetanfolyam indult a gimnáziumban, amelyet már zeneiskolának neveztek. Mataushek Antal növendékeiből kis zenekar is alakult, amely rendszeresen közreműködött a gimnázium ünnepségein.⁷⁹

Az 1848-as forradalom 50. évfordulóját, március 15. napját 1898-ban különös fénnnyel ünnepelték meg. Tették ezt annak ellenére, - avagy tán éppen azért, mert a király április 11-ét, a 48-as törvények évfordulóját nyilvánította nemzeti ünneppé.⁸⁰

Ez évben - és ettől kezdve mindig - a március 15-i ünnepségekről a lapokban részletes tudósítás jelent meg. Az 50. évforduló bajai ünnepségsorozatát részletesen ismertetjük, azzal a megjegyzéssel, hogy a következőkben is hasonlóan nagyszabású megemlékezések voltak addig is, amíg 1927-ben hivatalosan is március 15. lett nemzeti ünnepünk.⁸¹

1898-ban az ünnep előestéjén felvonulást rendeztek. A tűzoltó zenekar hazafias dalokat játszott, majd a Legényegylet énekkara a Himnuszt énekelte.

Az ünnep napján a katolikus plébánia-templomban

tedeumot tartottak, amelyen a Legényegylet és a tanítóképző egyesített énekkara énekelt.

A gimnáziumban a Tóth Kálmán Önképzőkör rendezte meg az ünnepséget. Az énekkar a Szózatot és a Rákóczi-indulót énekelte. "Alföldy László VIII. o. tan. ritka zenei képzettségről tanúskodó zongorajátéka kísértette a szavalatot, / Tóth Kálmán költeményét - G.Z./ melynek keretébe gyönyörűen illeszkedett Nagel Ferenc gyönyörű éneke és Scherer Sándor kiválóan szép hegedűjátéka." / Bajai Hírlap, 1898. március 20./

Az izraelita templomban a zsidó énekkar a Szózatot énekelte az ünnepi istentiszteleten.

A tanítóképző ünnepségén az intézet énekkarának előadásában Petőfi Nemzeti Dala hangzott el, Egressy Béni - Szerdahelyi József megzenésítésében, majd a képző zenekarának előadásában a Klapka-induló. / Szintén Egressy műve./⁸²

Érdemes lesz a későbbiekben összevetnünk, hogy a március 15-i ünnepségek műsora mennyiben változik majd az 1930-as évek derekán, a fasizmus magyarországi előretörésével.

A stagnáló zenei életben a századforduló sem hozott jelentősebb változást. Egyedül a társas-muzsikában indult meg némi pezsgés, amidőn 1902-ben új kamarazene-együttes alakult. A kvartett tagjai Szommer Géza adóhivatali fő-

nők és három tanítóképző intézeti tanár, Kiss Á. József, Rieszner Ede és Pócza József voltak.

E kamara-együtteshez csatlakozott Karig Emil, aki 1907-ben került Bajára. A tanítóképzőben énektanárként kapott állást, és ettől kezdve négy évtizeden keresztül nemcsak a város zenei életének volt fáradhatatlan szervezője, hanem a társadalmi életnek egyik vezető személyiségeként kiemelkedő szerepet játszott.

Az újonnan alakult kamarazene-társaság igazi vezéregyéniséget nyert ifj. Kersch Ferenc személyében, aki 1904-ben jött Bajára, úgyszintén a tanítóképző énektanári állásának betöltése végett. Ifj. Kersch Ferenc muzsikusból származott, - apja Bartók Béla első zongoratanára volt, később az esztergomi székesegyház orgonistája. Ifj. Kersch Ferenc nagytudású zenei szakember volt és emellett kitűnő szervező is, aki másokat is be tudott vonni a zenei élet szolgálatába. Az ő ösztönzésére csatlakoztak Alföldy Ila, Bernhart Anna, id. Éber Sándor /zongoristák/, valamint Bernhart Sándor /hegedűs/. Ifj. Kersch Ferenc gondonkával és zongorával működött közre.

Egy szimfonikus zenekar és egy vegyeskórus szervezéséhez is hozzáfogott. A zeneirodalom bemutatását szolgáló előadás sorozattal kívánt a komoly zene iránt érdeklődést kelteni.

Miután a kitűnő zenepedagógus, Matauschék Antal meg-

halt 1907-ben, ifj. Kersch Ferenc legalább a zongoratanítás színvonalát fenntartotta. Sok szép tervének megvalósításában azonban megakadályozta 1909-ben bekövetkezett korai halála.

Ifj. Kersch Ferenc halála után - szervező egyéniség hiányában - a zenei élet stagnált, vagy inkább visszafejlődött. Néhány bajai származású műkedvelő vagy muzsikus, Alföldy László és Szentgáli Antal, dr. Pilinszky Ferenc és főleg Melles Béla hegedűművész - később az Operaház koncertmestere, az európai-hírű Melles-kvartett vezetője - legalább a nyári szünetekben élénkítették a zenei életet, amely azután a háború kitörésével teljes egészében meg is szűnt.

Sorra érkeztek a katonai behívók, és sorra aratott a halál. 520 jórészt fiatal bajai társával halt hősi halált Dankó Gyula cimbalmos, Berger Manó honvéd-kadétőr-mester, a zsidó főkántor fia.⁸³

A háborúnak zenei irodalma is született. Polgár Lajos bajai zenész magyar-nótát szerzett, amelynek címe: Egy legényt a halál sír ölébe hív ma...⁸⁴

A háború és a sok gyász miatt elmaradt a hagyományos vízikarnevál, a június 23-i "Jánoska-erisztés".

A szabadliceális /ismeretterjesztő/ előadássorozat folytatódott, de az előadások témája megváltozott. Előzőleg rendszerint művészeti vagy orvosi tárgyú előadásokat

tartottak. Az 1915. december 5-i előadás címe: "A német világgazdaság és a magyar imperializmus." Nem változott ellenben az a szokás, hogy irodalmi és zenei részletekkel tegyék változatossá az előadásokat.⁸⁵

Az 1916-os esztendő gyökeres változást hozott a háború kezdete óta megszűnt zenei életben. Egymást követték a színvonalas hangversenyek, ismét megalakult egy vonósnégyes.

Saad Henriket rendje visszahelyezte tanítani a bajai gimnáziumba. Az ő érdemének tulajdonította Bernhart Sándor a zenei élet fellendítését a már többször idézett Baja c. monográfia zenei fejezetében.⁸⁶

A zenei élet újjászervezése Kiss Á. József tanítóképző intézeti tanár tevékenységének volt az eredménye, amint azt a következőkben kimutatjuk.

1916. január 27-én Tarnay Alajos és Milassin Mária operaházi tagok, február 6-án pedig bajai zenekedvelők tartottak hangversenyt. A Bajai Hírlap január 27-i számában szó szerint ez áll: " Kiss Á. József fáradozik a zenei élet fellendítésén. Kezdeményezésére megalakul a kvartett-társaság." Saad Henrik ekkor még nem is volt Baján, csak 1916. szeptemberétől tanított a bajai gimnáziumban.

Az 1916/17. évi liceális előadássorozat programját fő vonásaiban, röviden ismertetjük, mert az ez időben

szokásos ismeretterjesztő előadássorozatok mintájául szolgálhat. A Szabadliceális Szövetség által összeállított előadássorozatban 17 előadó összesen 20 előadást tartott. A 20 előadásból 6 orvosi - egészségügyi tárgyú volt, a többi művészeti és gazdasági ismeretekkel foglalkozott. Ezen belül elhangzott 3 zenei tárgyú előadás is. Az első kettőt Saád Henrik tartotta "A műéneklés és műfordításaink", valamint a "Kamarazene" címmel.

A harmadik zenei előadásnak különleges jelentősége van Baja zenei nevelés- és művelődéstörténete szempontjából. Kiss Á. József előadása "Képek Baja város zenei életéből" címmel hangzott el. Ennek az előadásnak - sajnos, ma már fellelhetetlen - szövegét használta fel forrásul Bernhart Sándor Rapcsányi: Baja c. monográfiájának zenei részében. Ezzel és Kiss Á. József szerénységével magyarázható, hogy a zenei élet újraindításában a kezdeményező szerepet Saád Henriknek tulajdonította, aki - mint említettük - ekkor még nem is volt Baján./ Az 1916. esztendő első felében./

Dr. Rapcsányi Jakab Baja c. monográfiájának említett zenetörténeti része mindössze 8 nyomtatott oldal terjedelmű /267 - 274. oldal/, visszaemlékezés jellegű adatai között számos téves adat szerepel, és erősen érződik, hogy 1934-es megjelenésekor mely tényeket és személyeket kellett előtérbe állítani, illetve elhallgatni. Ennek elle-

nére a néhány oldal - amelyet egyébként nem szakember, hanem a város főügyésze, később polgármestere írt meg, - összefüggései miatt, adatait kellő kritikával kezelve értékes és szinte egyetlen nyomtatásban megjelent forrásanyaga volt e tanulmány szerzőjének.

Az összeomlás, a világháború vége ismét a zenei élet teljes megbénulását jelentette. A város szerb megszállása elől a vonósnégyes első hegedűse, Bernhart Sándor Budapestre távozott. Az első hegedűs hiánya is nehézséget okozott a maradék kamarazene társaságnak.

A szerb megszállás 1921. augusztusában megszűnt, de a háború és a szerb megszállás olyan mértékben szétzilálta a város zeneszerető társadalmát, hogy a zenei mozgalom feltámadása csak 1925-től számítható. Igaz, hogy már előtte is alakult egy kis vonószzenekar harmónium és zongoraszólammal, de ez az együttes, életképtelennek bizonyulván, két évi vegetálás után megszűnt.

A szerb megszállás után a város megyeszékhely rangot kapott, és a megyei hivatalok Bajára telepedésével a közigazgatásban tevékenykedő értelmiségiek száma jelentősen megnőtt. Megnőtt természetesen Baja politikai jelentősége is, az ellenforradalmi Horthy-kormányzat nyomatékos érdeke lévén, hogy itt konszolidált viszonyokat teremtsenek. Az új megyeháza már 1923-ban elkészült, és 1925-től az egész város területén nagyarányú építkezések

indultak meg.

A város politikai-gazdasági státuszának változása hozta magával a következőkben tárgyalandó fejlődést, amely a zenei életben végbement.

Az 1925-ös esztendő már is különleges zenei élménnyel indult. Az Uránia Filmszínház zenekedvelő - egyben kitűnő üzletember - tulajdonosa, Szilágyi György megrendezte a budapesti operaházi társulat első bajai vendégszámát.⁸⁷

Az iskolák is fokozott művelődési tevékenységet fejtettek ki. A gimnázium nagyszabású hangversennyel ünnepelte meg Jókai Mór születésének centenáriumát az intézet ének- és zenekarának közreműködésével.

Az 1923-ban létesített felső-kereskedelmi iskolában - utódja a mai Türr István Kereskedelmi és Postaforgalmi Szakközépiskola - zenekar alakult, amely 1925. március 15-én mutatkozott be.

A Legényegylet bemutatta Farkas Imre - Heltai Jenő: Nótás kapitány c. operettjét, amelyhez megalakult az ún. "dilettáns színházi zenekar". / A "dilettáns" szót "műkedvelő"értelemben használták, mai elitélő hangulata nélkül.⁸⁸

A rádió legelőször 1925. február 24-én szólalt meg Baján, amikor is felállították a gimnázium antennáját, és a nagyközönség megtekinthette a rádióállomást, és meg-

hallgathatta a kísérleti adást.⁸⁹

Március 21-én bemutatták a gimnázium tudós igazgatójának, dr. Tordai Ányosnak Mikes Kelemen c. zenés drámáját, amelynek 60 tagú szereplőgárdájából megalakult a Művészetbarátok Köre.

Megalakult az Önkéntes Tűzoltó Egylet zenekara is, amely a március 15-i ünnepségen mutatkozott be először, és minden vasárnap térzenét adott. A zenekart szimfonikus együttesé tervezték fejleszteni, mégpedig oly módon, hogy tíz lelencházi fiút kívántak Bajára hozni, iparostanoncként bajai iparosoknál elhelyezni, és fúvóshangszerre kiképezni. Annak nyomát azonban, hogy ez az érdekes terv megvalósult volna, nem találtuk.

Az ismeretterjesztő előadássorozatban dr. Fülep Lajos - akkor bajai református lelkész, a későbbi egyetemi tanár - a magyar népdalról, Bartók és Kodály munkásságáról tartott előadást. A népdalokat bemutató közreműködők "Bartók és Kodály harmonizálásában minden idegen elemtől megtisztított népdalokat énekeltek."⁹⁰

Dr. Molnár Antal előadásáról /1925. december 11./ Gárdonyi Ferenc, a kommunista újságíró a következő címmel tudósított: Játsszatok nekünk több Bartókot és Kodályt, mert ők jelentik a zeneművészet teljességét!⁹¹

Az előbbiekből érzékelhető, hogy az 1925-ös esztendő a város gazdasági és szellemi fejlődésének jelen-

tős kiindulópontja. A meginduló nagyarányú építkezések munkaalkalmat teremtettek, a lakosság tele volt tettvágygal. A gazdasági felemelkedés reménye magával hozta a művelődés utáni igényt. Elmondható, hogy a nemzetiségek, vallásfelekezetek között Baján nem voltak élesebb konfliktusok, a társadalmat jóindulatú tolerancia jellemezte.

Érdekes és egyben szomorú tény, hogy a fellendüléssel együtt megjelennek az első durván disszonáns hangok. A Bajai Ujság célzatos közleménye szerint "1925-ben a városi 53 virilista közül 37 zsidó, csak 14 a született keresztény és kettő a zsidóból kikeresztelkedett." És alig egy hét múlva a Nép c. antiszemita lap április 2-i számából idéz a Bajai Ujság. A cikk címe: "Mi a baja Bajának? - Az, hogy elzsidósodott."⁹²

Egybehangzó vélemények szerint a tehetős zsidó családok igyekeztek a nem zsidó családokkal /elsősorban a katolikusokkal házasság révén kapcsolatba kerülni, asszimilálódni. Számos ilyen házasság jött létre. A vallásfelekezetek közötti együttműködés - elsősorban kulturális téren - még jó egy évtizedig megmaradt. Az erősödő antiszemitizmus okát a jobboldal előretörésében kell keresnünk. Baján ez a folyamat néhány évvel később kezdődött, de Budapesten a községtanácsi választásokon már 1925-ben a jobboldal szerezte meg a többséget.

E negatív jelenségek ellenére megállapíthatjuk, hogy az 1925-ös esztendő megélénkülő szellemi mozgalmi szinte szükségszerűen vezettek oda, hogy megalakuljon egy hazánkban egyedülálló zenepártoló társaság, a Bajai Liszt Ferenc Kör.

VII.

A Liszt Ferenc Kör

1926. nyarán megbeszélést tartott dr. Flórián Géza ügyvéd lakásán Karig Emil, Saád Henrik, Kiss Á. József, Kun Imre és dr. Bernhart Sándor. Az összejövetel célja az volt, hogy a város zenei életének fellendítésére, egyeszékhelyhez méltó kultúrális élet megteremtésére olyan zenei társaságot hozzanak létre, amelynek hármas célja:

- a./ Az ifjúság zenei nevelése
- b./ Színvonalas hangversenyek rendezése
- c./ A későbbiekben a zeneoktatás megszervezése

A társaság, amelynek létrehozását ezen az összejöveten elhatározták, 1926. augusztus 1-én megalakult.⁹³

Az újonnan szervezett egyesület neve Liszt Ferenc Kör lett, és a választmány a kör titkárául Karig Emil nyugalmazott tanítóképző intézeti tanárt jelölte. A Liszt Ferenc Kör / a továbbiakban: Kör / első választmányának tagjai a következő zenekedvelők voltak: Alföldi János, dr. Alföldi József, dr. Bajai Ernő, dr. Bernhart Sándor, Czukor Sándorné, dr. Geiringer János, dr. Graug Ármin, Legány Dezsőné, Lovassy Ödön, Löwy Jenő, dr. Nyiraty Dezső, Révész Béláné, Saád Henrik.

A Kör indulásához nélkülözhetetlen feltételeket ezen

az ülésen már biztosították. A hangversenyek rendezéséhez két ajánlatot kaptak. Takács Vilmos a Nemzeti Szálló nagytermét ajánlotta fel díjtalanul, Fiedler József, a Központi Szálló tulajdonosa pedig a 840 férőhely befogadóképességű nagytermet a bevétel 20 %-a fejében engedte át. A ruhatári bevételről ellenben lemondott, ezért a kisebb hangversenyek rendezésére a Nemzeti Szálló-, a nagyobb érdeklődésre számot tartó zenei estekre pedig a Központi Szálló nagytermét kérték el.

Tekintve, hogy a városban megfelelő minőségű hangversenyzongora nem volt, zongora vásárlására gyűjtést indítottak. A gyűjtés olyan eredményes volt, hogy néhány nap alatt 8 millió 200 ezer Korona jött össze. A vásárolni tervezett Stainway hangversenyzongora vételára 55 millió Korona volt.

A vármegye és a város erkölcsi és anyagi támogatását is megszerezték azzal, hogy díszelnőknek dr. Szabovljevits Dusan alispánt választották meg, védnőknek pedig felkérték Walkó Lajos külügyminisztert, a város országgyűlési képviselőjét és Balku Gyula főispánt.

A Kör tagjainak száma 1926. augusztus 1-én, a megalakuláskor 200 volt, és két hét alatt 316-ra gyarapodott.

A választmány intézőbizottságot alakított, amelynek elnöki tisztével Karig Emilt bízta meg.

1926. november 15-én megjelent a Kör havi folyóira-

tának, a "Filharmonia" c. kiadványnak az első száma. Szerkesztője Gárdonyi Ferenc baloldali újságíró volt rövid ideig. Az első szám vezércikkét Saád Henrik ciszterci gimnáziumi igazgatóhelyettes írta. A folyóiratot a Kör tagjai díjmentesen kapták meg, a nyomdai- és egyéb költségeket jórészt hirdetésekől fedezték.⁹⁴

A Kör nyitóhangversenyét ugyanezen a napon rendezték meg. A Beethoven emlékének szentelt hangversenyen a Budapesti Filharmoniai Társaság zenekara játszott, Fleischer Antal vezényletével. A Beethoven-esten Csajkovszkij Vonósszerenádja hangzott még el, és Beethoven hegedűversenyét a bajai származású Melles Béla adta elő.

A Kör ún. házi zeneesteket is rendezett. Az első házi zeneesten, 1926. december 26-án közreműködött Saád Henrik, Recska Ilona zongoratanárnő, és a Kör újonnan alakult vonósötöse, amelynek tagjai dr. Bernhart Sándor /hegedű/, dr. Alföldi József /hegedű/, Karig Emil /mélyhegedű/, Kiss Á. József /gordonka/, dr. Bajai Ernő /gordonka/ voltak.⁹⁵

Az 1926/27. évi első hangversenyévadban a Kör már a magyar zenei élet legnagyobb művészegyéniségei közül - a következő sorrendben - Koncz Jánost, Kósa Györgyöt, Basilides Máriát, Hubay Jenőt, Dohnányi Ernőt hívta meg.⁹⁶

A tagok létszáma 550-re nőtt, ezért a megnövekedett szervezési feladatok ellátására Karig Emil - a Kör eddigi

titkára - tiszteletdíjas igazgatói megbízást kapott.

1927. április 4-én Hubay Jenő hangversenyét rendezték meg. A világhírű hegedűművészt, a Zeneakadémia főigazgatóját a zene fejedelmét megillető tisztelettel fogadták. A vasútállomáson megjelentek a Kör vezetőségének tagjai és a városi tanács képviselői, dr. Vojnics /Borbíró/ Ferenc polgármester üdvözlő beszédet mondott. A beszéd elhangzása után a művész a városházára hajtatott, amelynek erkélye előtt a Daloskör és a tanítóképző ének-kara szerenádot adott. A tanítóképző igazgatója, Amler Antal köszöntőt mondott.

A hangversenyt a művész előrehaladott korára való tekintettel a szokásos 8 órai kezdés helyett fél 8 órakor kezdték. Saád Henrik átnyújtotta Hubaynak a Kör dísztagsági oklevelét, amelyet Zsombory József iparművész készített. Hubay Jenő a hangverseny teljes bevételét felajánlotta a Kör hangszeralapja javára.

Hubay különleges fogadtatására jellemző, hogy Baja két napilapjában már a hangverseny előtt egy hónappal számos előzetes jelent meg, és - bár az akkori nyomda-technikai eljárások szerint ez igen nagy nehézségbe ütközött, - Hubay portréja megjelent a Bajai Ujság 1927. április 3-i számában.

A Kör feladatának tekintette más zenei egyesületek támogatását is. A Bajai Daloskörnek és a Polgári Dal-

körnek 40 - 40 Pengőt adományozott a Szegedi Országos Dalosversenyen való részvételhez.⁹⁷

Rendes szokás volt, hogy magánosok, közintézmények, egyesületek az iskolák tanév-végi jutalmazásához adományaikkal hozzájárultak. A Kör 2 - 2 db jutalomkönyvet adott a gimnáziumnak, a fiú kereskedelmi iskolának, a leány kereskedelmi iskolának, a tanítóképzőnek, 1 - 1 jutalomkönyvet kapott két kis-iskola, a zárdai polgári és az izraelita polgári iskola.

A Kör hangversenyei - Jeanne Marie Darrée hangversenyének kivételével - az alacsony helyárak miatt 200 - 200 Pengő ráfizetéssel végződtek. A ráfizetést ellensúlyozta a vármegyétől kapott 300 Pengős és a minisztériumtól kapott ugyancsak 300 Pengős támogatás, valamint a Kör tagjainak jelentős tagdíja, ugyanis a tagok száma 570-re emelkedett.⁹⁸

1928. április 9-én a Kör vendégül látta Bartók Bélát. Hangversenyét a Nemzeti /ma Duna/ Szálló nagytermében rendezték meg. / A szállónak azt a szárnyát, amelyben a hangversenyterem volt, lebontották./

A hivatalos Magyarország még nem tudta megbocsájtani Bartóknak, hogy részt vett Dohnányival és Kodályjal a Tanácsköztársaság Reinitz Béla vezette direktóriumának munkájában. A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi kormányzat egy évre felfüggesztette Bartók és

Dohnányi tanári működését, Kodályt pedig fegyelmi vizsgálat elé állította, és 1921-ig eltiltotta a tanítástól. A jobboldali sajtó Bartók ellen sovínisza rágalomhadjáratot indított "A hunyadi román népzene" c. tanulmánya miatt. Ilyen előzmények után Bartók meghívása is azt bizonyítja, hogy a Kör - amelynek egyébként alapszabályban rögzített célja volt a magyar zene propagálása - felismerte Bartók magyarságát, zsenialitását. A Bartók-hangverseny gondolata - amint már az előzőekben említettük - valószínűleg dr. Fülep Lajos előadásával kapcsolatosan merült fel. / Vö. e tanulmány 73. oldal./

A Bajai Ujság 1928. április 1-i számában a következő előzetes jelent meg Bartók hangversenyéről:

A Liszt Ferenc Kör húsvéti ajándéka

Az igazi hangversenykedvelő közönség számára különös attrakciót nem hozhatott volna az eseményekben túllontúl gazdag zeneévad: Bartók Béla elfogadta a Liszt Ferenc Kör meghívását, és húsvét hétfőn Baján fogadjuk a legnagyobb magyar zongoraművészt és zeneszerzőt. Március 11-én érkezett csak haza Amerikából, ahol óriási munkát végzett a modern magyar zene ma már világszerte elismert és ünnepezt mestere. Néhány hét alatt 25 hangversenyt adott a különböző amerikai városokban, s így nem csoda, ha kissé fáradtan érkezett vissza a hosszú útról.

De azért nem tud pihenni, nem arra született. Láz

munka az életeleme: életcélja pedig az igazi magyar zene megteremtése. Már március 16-án volt zongoraestje a Zeneakadémián, ahol a telt ház lelkes közönsége oly viharos tapssal fogadta a magyar zene apostolát, hogy Bartók Béla alig jutott szóhoz, helyesebben alig jutott "zongorához". Jelenleg Kölnben szerez diadalt a magyar géniusznak, április 9-én pedig a Liszt Ferenc Kör vendége lesz. Talán nem túlzás, ha Bartók Béla bajai hangversenyét fordulópontos eseménynek tekintjük városunk zeneéletében."

Bartók hangversenyének műsora figyelemreméltó a program összeválogatása miatt is, ezért a koncert teljes műsorát közöljük a Bajai Ujság 1928. április 5-i számában található előzetes szerint.

1.a./ Rossi, Michelangelo /17.sz. I. fele/

Toccata /a-moll/

b./ Marcello, Benedetto /18. sz. I. fele/

Négytétéles szonáta /B-dur/

c./ Scarlatti, Domenico /18.sz. I.fele/

Egytétéles szonáta /G-dur/

d./ Della Ciala, Azzolino Bernardino /18.sz.I.fele/

Canzone /D-dur/

2.a./ Mozart: Fantázia /c-moll/

b./ Beethoven: Szonáta /F-dur/ opus 10. 2.szám

Allegro - Allegretto - Presto

S z ü n e t

3.a./ Bartók: Szonatina

b./ Chopin: Nocturne /cisz-moll/

c./ Kodály: Sírfelirat

d./ Kodály: Allegro molto /opus 3-ból, cisz-moll/

4. Bartók: a./ "Tizennégy magyar parasztdal"-ból
a 6. szám /Ballada/ és a 7 - 14. sz.
Régi táncdalok

b./ Este a székelynél

c./ Medvetánc

d./ II. burleszk /"kicsit ázottan"/

e./ I. román tánc

Dr. Acházt Imre szerint - aki a hangversenyen diákként a terem rendezésében segédkezett, és Bartók dedikált műsora is a tulajdonában van - ráadásszámként Bartók saját művét, az Allegro barbaro-t játszotta.⁹⁹

A hangverseny fogadtatása méltó volt Bartók kivételes művészetéhez. Id. Éber Sándor festőművész - maga is kitűnő zongorista - a Bajai Ujság 1929. április 11-i számában lelkesen ünnepelte Bartók zenei és zongoraművészi teljesítményét. Cikkének címe: "Fényszóró a magyar éjszakában." Aligha jelent meg Bartókról életében nagyobb méltatás, mint amelyet id. Éber Sándor írt:

... Csupa szín és élet itt minden, új formák, új beszéd ez, melyet ha megértünk, boldogságos tündérvilágunk lesz gazdagabb. Oh áldott, boldog ország ez a sze-

gény magyar haza, melynek éjszakájában ilyen fényes csillagok ragyognak, világítanak és vezetnek.

A cikk kéziratán egy megkezdett, keserű mondat. Közölhetetlen volta miatt a szerző be sem fejezte: "Ezeknek a magyar csillagok erőinek árja fogja szétszórni azokat a számártövisből és katángkóróból..."¹⁰⁰

Bartók hangversenyére ifj. Éber Sándor így emlékezik: "Egészen bizonyos, hogy édesapám baráti jóviszonyba került Bartókkal. A koncert után a szállóbeli vacsorát követően a mi lakásunkon jöttek össze egy szűk körű beszélgetésre. Én akkor képzőművészeti főiskolás voltam Pesten, a koncertre nem tudtam hazajönni, de néhány nap múlva levelet kaptam édesapámtól. Ezt ma is őrzöm. Azt írta, hogy Bartók és felesége, Pásztory Ditta hívott, menjek el velük a tavaszi olaszországi körútjukra, bizonyára jó képzőművészeti stúdium lenne számomra. Itáliába hamarosan eljutottam ugyan, de nem velük. Az akkori ismereteimmel nem tudhattam, mit vesztek..."

Id. Éber Sándor levele fiához, ifj. Éber Sándorhoz a Bartókékkal tervezett közös olaszországi úttal kapcsolatosan:

"Édes Sanyi Fiam! Bartókékkal mehetnél 72. P. oda-vissza vasúti 3.o. Azt mondja B. hogy az Ibusz-nál a holnap hétfő reggeli órákban megtudnád, hogy egyedül vissza utazhass esetleg egy hónap múlva, lehet-e. Mert ezen eset-

ben felibe kerülne az utazásod. Már pedig jó lenne Anci-hoz lemenned és még Nápolyig és Rómában visszajövet megállnál. Ha tehát a magányos visszautazás lehető lenne ez nagyon jó lenne. Ha így határozol, hogy 2-án indulhatnál és az Ibusz kedvező értesítést ad, úgy bizonyosan sürgönyözd meg a holnap délelőtt folyamán esetleg esti 4-ig ideérő sürgönnyel. Persze ez esetben pár napot itthon is tölthetnél, sőt kellene.

Csókol édes Apád"

Bartók művészetét a Kör választmánya is nagyra értékelte. Az 1928. augusztus 29-én megtartott választmányi ülés jegyzőkönyve szerint:

"Legkimagaslóbb művészi élménye a második félévnek az április 9-i Bartók Béla zongoraest volt, e világhírű zongoraművész és zeneköltő bensőséges, mesteri játéka soha el nem múló emlékként él majd az emberek lelkében."

Bartók művészete ez időben még általános meg nem értéssel találkozott. Mint kiváló zongoraművészt elismerték, de zenéjének forradalmian újszerű volta ellenérzést váltott ki a kor polgári társadalmának konzervatív rétegeiből. Az a tény, hogy Bartók Béla az amerikai koncertkörút után egyáltalán vállalta a bajai szereplést, feljogosít bennünket arra a megállapításra, hogy Bartók érzékelte a Kör haladó szellemét, és tudott arról a célkitűzésről, hogy a magyar zene propagálását tekin-

tette fő feladatának. Ezt egyébként műsorának kiválasztása is bizonyítja, amelynek több, mint felében Kodály Zoltán és a saját műveit mutatta be.

Bartók Béla bajai hangversenyének hallgatói közül - tudomásunk szerint - ketten élnek még, akik akkor középiskolás diákként a rendezésben segítettek, és így a hangversenyen jelen voltak. Ezért is nagyon lényegesnek éreztük, hogy Bartók Béla bajai hangversenyének előzményeit és a hangversennyel kapcsolatos dokumentumokat, adatokat lehetőleg hiánytalanul feltárjuk.¹⁰¹

VIII.

A Liszt Ferenc Kör Zeneiskolája

A Kör alapszabályban rögzített célkitűzése volt a zenei oktatás és nevelés megszervezése. Egyre sürgetőbben jelentkezett az az igény is, hogy a vonós- és fúvós-hangszerek megtanítása után a Kör önálló zenekart szervezzen.

Az előzményekhez tartozik, hogy 1926-ig Baján szervezett zeneoktatás nem volt. / A gimnáziumban 1898-tól néhány évig működött zenetanfolyamot nem tekinthetjük egységes szervezeti keret és tanterv hiányában szervezett zeneoktatásnak./

1926. szeptember 1-ével nyitotta meg Recska Ilona állami engedéllyel működő magánzeneiskoláját. Ez a zeneiskola - teljesen önfenntartó lévén - rendkívül nehéz anyagi körülmények között működött. A kezdetben beíratkozott 8 - 10 növendék tandíja a tanárnő, Recska Ilona pusztán a létfenntartását is csak szűkösen fedezte.¹⁰²

A Kör önálló zeneiskolájának létesítése mellett emelt szót Major József pénzügyigazgató, aki a társadalom oldaláról így indokolta meg az iskola létrehozásának szükségességét: "Elviselhetetlen az, hogy a szülők 4 - 6 Pengőt fizessenek egy zenetanítási óráért. Emiatt

a zenei életben hanyatlás állhat be, sőt teljesen meg is szűnhet az." /Összehasonlításként: 1928-ban egy jó szakmunkás havi bére 50 - 80 Pengő volt./¹⁰³

Alföldi János háznagy javaslatot tett a Kör önálló helyiségének vásárlására. Karig Emil úgy módosította ezt az indítványt, hogy olyan helyiséget vásároljanak, amely nappal zeneiskolaként, este pedig a Kör céljait szolgáló helyiségként - könyvtár, hangversenyterem, ülésterem, stb. - funkcionáljon.

A zeneiskola felállítására előkészítő bizottságot bíztak meg, amely 1929. július 12-én részletes jelentést tett a választmányi ülésnek. A jelentésből kiderül, hogy a zeneiskolai előkészítő bizottság igen alapos munkát végzett működésének hat hónapja alatt.¹⁰⁴

Az előkészítő bizottság jelentéséből megtudjuk, hogy az iskola létesítésének gondolata nem volt új, és a városi közgyűléseken többször felszólaltak mellette. A város egyéb, sürgősebben megoldásra váró feladatai hátráltatták egy városi zeneiskola létrehozását. A Kör elhatározta, hogy a kérdés megoldását magára vállalja, és a tárgyalások meg is kezdődtek 1928. október 18-án, amidőn a Kör Schubert-émlékhangversenyére a vallás- és közoktatásügyi miniszter képviselőjében Bajára jött dr. Jeszenszky Sándor, a minisztérium művészeti osztályának vezetője és dr. Meszlényi Róbert miniszteri tanácsos. Mindketten a

zeneiskola azonnali megalapítása mellett szóltak. A helyiek azonban alaposabb előkészítő munkát tartottak célszerűnek. A december 18-án megbízott előkészítő bizottság áttanulmányozta az összes állami, városi, egyleti és magánzeneiskola értesítőjét, szervezeti szabályzatát, tantervét. Levelezett a zeneiskolák igazgatóival.

A rendszeres zenei oktató munka szemléltetésére dr. Meszlényi Róbert, a Zeneakadémia igazgatóhelyettese segítségével 1929. március 13-án a Zeneakadémia legtehetségesebb növendékei adtak hangversenyt. /Ezen a hangversenyen a 15 esztendős Fischer Annie is közreműködött./ Április 12-én a Zeneakadémia végzett növendékeinek hangversenyét tartották. /Többek között Orosz Júlia közreműködésével./ E két kifejezetten propaganda célú hangverseny után tájékoztatót készítettek a tervezett zeneiskoláról, amelyet kinyomtatva megküldtek a bajai és vidéki közismereti iskolák tanulóinak, egyesületeknek, közintézményeknek és magánszemélyeknek. Mintegy 2 ezer példányban postázták a tájékoztatót.

A zeneiskolai oktatásra jelentkezők száma alatta maradt az előkészítő bizottság várakozásának. Ennek okát "az emberek gondterhes elfoglaltságában, nemtörődömségében, bizalmatlanságában" látták. Gondosan összevetve a különböző dokumentumokat, a nem kielégítő érdeklődésben egyértelműen a gazdasági válság okozta nehézségeket, a

még a tehetősebb rétegeket is sújtó inflációt kell látnunk.

A költségvetési tervezetben kért 10 ezer Pengő városi segély helyett a közgyűlés csak 4 ezer Pengőt szavazott meg, mert a város háztartása is súlyos helyzetbe került.

Az előkészítő bizottság végezetül a létesítendő zeneiskola épületéről gondoskodott, javasolta a Haynald u. 7. számú, ún. Thúry-féle ház bérbevételét. / Ma Táncsics u. 7./

A zeneiskola első hangszere egy bécsi gyártmányú zongora volt, amelyet dr. Bajai Ernő, a Kör elnöke ajándékozott az intézménynek. Az ajándékért a Kör jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg.

Az előkészítő bizottság tataroztatta a kibérelt helyiségeket, majd berendezte oktatótermékké. A választmány megbízta Karig Emilt az iskola vezetésével, és felhatalmazta az előkészítő bizottságot a tanárok szerződésére. Karig Emil megbízást kapott a zeneiskolai szabályzat kidolgozására, a szabályzatnak a Kör alapszabályával való összehangolására, és az ezzel kapcsolatos alapszabálymódosítás előkészítésére.

Az előbbiekben már említett "Tájékoztató" ismertette a zeneiskola célját, és az egyéb tudnivalókat. A tandíjakról szóló részt ismertetjük:

"Beíratási díj: Köri tagoknak 5 pengő, nem tagoknak 10 pengő, amely a beíratkozáskor fizetendő.

Jelentkezni szept. 2. és 3-án minden növendék tartozik, amikor az első hónapi tanítási díj, és a 10 pengő fenntartási díj fizetendő.

Tanítási díj:

I.a./ a zongora főtanszakon

b./ a hegedű főtanszakon

c./ a magánének főtanszakon

4-es csoportban évi 100 P. 2-es csoportban évi 200 P.

A növendékenként fizetendő évi 120 - 220 Pengő magyarázatot ad arra, hogy a gazdasági világválság első esztendejében miért maradt a zeneiskolába jelentkezők száma a várakozás alatt.

A magas tandíjat csak a polgári középréteg, vagy az annál is nagyobb jövedelmű szülők tudták megfizetni. Ezért az első tanévben mindössze 90 növendék tanult a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolájában.

A zeneiskola vezetősége azonnal felismerte a szülői házzal tartott kapcsolat fontosságát a zenepedagógiai munkában. Az 1929/30-as első zeneiskolai tanév "Értesítő"-je külön fejezetet szentelt a családdal és a társadalommal való kapcsolatnak.¹⁰⁵

A tehetséges, de szegény tanulók segélyezésére is gondot fordítottak. A legkiválóbbakat teljes tandíjmen-

tességben részesítették.¹⁰⁶

Kidolgozták az egyes tanszakok tanterveit.¹⁰⁷

1930. november 23-i keltezéssel Karig Emil igazgató elkészítette a zeneiskolai működési szabályzatot. A szabályzat elkészítéséhez a szegedi, debreceni és a pécsi zeneiskola szabályzatát kérte el mintául. A működési szabályzat rendezi a zeneiskola szervezeti rendjét, és ezen belül a következő kérdéseket:

- a./ A felügyelet hatásköre
- b./ A zeneiskolai felügyelőbizottság hatásköre
- c./ A Kör választmányának és közgyűlésének hatásköre
- d./ Az igazgató és a tantestület hatásköre
- e./ Fegyelmi intézkedések

A tantestületet - amely az igazgatón kívül 2 rendes tanárból /Recska Ilona, Szántó Jenő/, 1 rendkívüli /Lukácsné Váczai Jolán/ és 1 óraadó tanárból /Grauauug Antónia/ állt - két évig érvényes munkaszerződéssel alkalmazták.

Az igazgató fizetése havi 400 P., a kinevezett tanárok havi illetménye 300 P. volt. A pedagógus betegsége esetén fizetését havi átalányként 3 hónapon át folyósították. A betegség miatt hiányzó tanárt ez idő alatt térítés nélkül kötelesek voltak helyettesíteni. A kötelező óraszám heti 22 óra volt, túlóradíjként a havi munkabér arányos része járt.¹⁰⁸

A gazdasági válság következményei egyre súlyosabban nehezédtek a zeneiskolára. Az 1930/31. tanévben a növendéklétszám a felére csökkent, és a 4 ezer Pengős városi segély megvonása is szóba került. Jóllehet a közhivatalokra vonatkozó fizetésredukció értelmében a zeneiskola tanárainak fizetését is csökkentették, Karig Emil pedig önként lemondott illetményének 50 %-áról, az iskola költségvetése mégis deficitessé vált.

A zeneiskola kiváló zongoratanára - akinek tanítványa volt mai zenei életünk két kiválósága, Mohainé Katanics Ágnes és Lukin László is - kivált a Kör zeneiskolájából, és 1932. szeptember 1-ével ismét megnyitotta magánzeneiskoláját. A kiválás oka az volt, hogy a növendéklétszám megfogyatkozása miatt a munkabért a heti kötelező 22 óra ténylegesen letanított arányában kívánták csökkenteni. A tantestület azonban azzal a feltétellel ment bele a fizetésredukcióba, hogy a szerződéseiken még további egy évig nem változtatnak.¹⁰⁹

A kialakult munkaügyi vita és Recska Ilona kiválása igen sokat ártott a Kör tekintélyének. Az események társadalmi megítélésére jellemző, hogy a Bajai Ujság egyetlen cikket sem közölt 1933-ban a Kör tevékenységéről, de Recska Ilona magánzeneiskolájáról 14 újságcikkben emlékezett meg. A cikkek tudósítások vannak a növendékhangversenyekről, amelyeket dr. Puskás Dezső polgár-

mesterhelyettes nyitott meg.

A köri zeneiskola a meglevő hegedű- és zongoratan-
szak mellé - elsősorban a zenekari utánpótlás megoldásá-
ra - megkísérelte a gordonka- és a fúvóstanszak megszer-
vezését.

A gordonka, mint kevésbé ismert hangszer, nem von-
zott jelentkezőket. A hangszer népszerűsítésére megszer-
vezték Machula Tibor hangversenyét. A 18 éves gordonka-
művész - aki azonban már a philadelphiai Curtis Institut
tanára volt - hangversenyének bevételét a zeneiskolának
ajánlotta fel. Az igazgatóság felhívással fordult a szü-
lőkhöz a meghívón, hogy gordonkán tanulni kívánó gyerme-
keiket az igény felméréséhez, tanári állás létesítéséhez
jelentsék be.¹¹⁰

Ingyenes tanfolyam formájában megkezdődött a fúvós-
képzés. Húsz növendék oktatását Apor Kálmán műszaki ta-
nácsos szívességből vállalta, ezért a Kör jegyzőkönyvi
köszönetet szavazott meg.¹¹¹

Ugyanígy jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg dr.
Oszwald /Ortay/ József tanfelügyelőnek, aki a gordon
tanfolyamot vezette, és 4 felnőtt, valamint 3 közép-
iskolai tanuló oktatását végezte.

Az iskola költségvetését sikerült nagy nehezen az
1933/34-es tanévben egyenesbe hozni. Igaz, hogy a tan-
testület fizetését jelentősen - az igazgatóét 400 P.-

ról 240 P.-re, a tanárokat pedig 300 P.-ről szintén 240 P.-re - csökkentették. Így maradt a 12 ezer Pengő évi költségvetésből 10 Pengő maradvány.¹¹²

Lassan bővültek a zeneiskola tanszakai. 1932. áprilisától magánének, 1934. szeptemberétől gordonka tanszak indult.¹¹³

Az 1934/35-ös tanévtől tehát a következő tanszakok működtek: zongora, hegedű, mélyhegedű, gordonka, gordon, magánének, zeneszerzés. A következő tanévben az előbbieket még a fúvós tanszakkal gyarapodtak.

A zeneiskola kezdetben a Haynald u. 7. szám alatt, majd 1931-től a lényegesen olcsóbb bérű Péter-Pál u. 7. számú házban működött. 1936. szeptember 1-én a Mátyás király tér 13. számú házba, /ma Április 4. tér/ majd egy év múlva a Szent István tér 3. alá költözött. Itt működött azután az iskola egészen 1937. december 1-ig, amikor is a város megvásárolta a Haynald u. 8. számú, ún. Koller-féle házat 18 ezer Pengőért a zeneiskola részére. Ez a kis családi ház volt a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolájának és jogutódjainak otthona egészen 1983. augusztus 31-ig, több, mint négy évtizeden keresztül.

Itt kezdetben az oktatás céljaira 4 tanterem és egy kissé nagyobb kamaraterem szolgált.

A háború kitörésével előállott nehéz gazdasági helyzet egyre nehezebbé tette a Kör számára a zeneiskola

fenntartását. A városi segélyt 1932-től 2.500 Pengőre szállították le.

A zsidó törvény értelmében 1939-ben két izraelita tanár, Lukácsné Váczi Jolán és Grauaug Antónia kivált a zeneiskolából, és magával vitte izraelita növendékeit is.

E nehézségek miatt dr. Bernhart Sándor - a Kör díszelnöke és 1937-től polgármester - úgy határozott, hogy a város átveszi a zeneiskolát tanáraival, épületével, felszerelésével és tartozásaival együtt.

A törvényhatósági bizottság dr. Szabó-Szabovljevits Dusán alispán indítványára az 1941. május 31-én tartott közgyűlésén határozatot hozott a városi zeneiskola felállításáról, és a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolájának városi kezelésbe vételéről. Ezzel a Kör zeneiskolája - 12 évi működés után - megszűnt, és átadta helyét egy minőségileg fejlettebb zeneiskola szervezetnek: Baja Törvényhatósági-jogú Város Zeneiskolájának.

IX.

A Liszt Ferenc Kör

Bartók hangversenyétől a Kör megszűnéséig

/1929 - 1948/

A Liszt Ferenc Kör Bartók Béla hangversenye után a következő esztendőkből is a legjelesebb művészek hangversenyeit rendezte meg.¹¹⁴

A régi kamarazenekar tagjaiból és a Kör zeneiskolájának növendékeiből megalakult egy kamarazenekar. A zenekar próbái 1930. novemberében kezdődtek meg, helyszínük a Nemzeti Kaszinó /ma Uránia Filmszínház/ nagyterme volt. A hangszerállományból hiányzott a nagybőgő, ezért Karig Emil engedélyt kért 1 db gordon vásárlására.¹¹⁵

A 22 tagú zenekar bemutatkozását 1931. júniusára tervezték, az időpont azonban a választások miatt halasztást szenvedett.¹¹⁶

Igy azután a kamarazenekar bemutatkozó hangversenyét 1932. február 8-án tartották. Erre az időpontra azonban az együttes létszáma 37 főre nőtt, és a kamarazenekari vonós szólamok fúvós szólamokkal is kiegészültek. Hangszercsoportjainak összeállítása után kis szimfonikus zenekarnak tekinthető.¹¹⁷

A Kör szimfonikus zenekara töretlenül fejlődött.

Két év múlva, az 1934. május 16-án tartott IV. zenekari esten már 62 tagú együttes lépett fel.

A zenei ismeretterjesztést nem kisebb egyéniség, mint dr. Molnár Antal előadásaiival szorgalmazta a Kör. A magyar zenetudomány úttörőjének előadásait Kósa György zongoraművész illusztrálta.

A Kör vezetősége fontosnak tartotta a társzművészek megismertetését. 1933-tól 1943-ig tíz balett-estet rendeztek.¹¹⁸

Irodalmi esteket is tartottak, 1932 -43. között szám szerint hatot. A tervezett hetedik, a Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság estje 1944. március 19-én a németek bevonulása miatt elmaradt.

A zsidó törvény arra kényszerítette a Kör vezetőségét, hogy a hangversenyek színhelyét az izraelita Takács Vilmos Nemzeti Szállójából a keresztény Tallósi József Központi Szállodájának nagytermébe tegye át. Mintegy 200 izraelita köri tag azonnal kilépett, amikor a Kör Stainway zongoráját áthozatták a Központi Szálló nagytermébe. Ez a nagy létszámvesztés, valamint a katonai behívók mind sűrűbb érkezése válságos helyzetbe sodorta a Kört.

A zenekar és a kamarazenei élet szünetelt. De pangott a templomi ének- és zenekar, szünetelt a daloskör tevékenysége is. Csupán az "Éneklő Ifjúság" mozgalom, a középiskolai kórusok fejlődtek szépen.

A minden téren tapasztalható drágulás a Kört a tagdíjak felemelésére kényszerítette. Az egy személyes tagsági díj évi 10 Pengőről 16 Pengőre, a két személyes pedig 16 Pengőről 26 Pengőre drágult. Ez még így is igen mérsékelt ár volt évenként nyolc, vagy még több színvonalas hangversenyért, ha összevetjük azzal, hogy a moziban egy páholy-jegy ára 1.10 Pengőről 2 Pengőre nőtt. /Egy egy személyes hangversenyjegy ára megegyezett, a két személyes pedig olcsóbb volt a mozijegy áránál./¹¹⁹

A gazdasági nehézségek közepette helyes lépést tett a Kör, amidőn pénztárnokává Korányi Lajost - köztisztviselőként álló kereskedőt, a Kereskedők Egyesületének elnökét - választotta meg. Korányi lelkes szervező munkájával, gyakorlatiasságával a Kör tagjainak számát ismét 409 főre gyarapította.

A Kör folyóiratának, a Filharmonikának 1941. szeptember 30-i számában Korányi Lajos így fogalmazta meg a Kör új programját:

"A zenei művelődés jegyében közös nevezőre szeretnénk hozni a város és a megye ide gravitáló, zenekedvelő társadalmának egyetemét. Ahogy ez a régi, patinás iparos és kereskedő város mondhatnánk fővárosi igények szerint ellátja közönségét mindenben elsőrendű javakkal, úgy Körünk igyekszik mind azt a művészi és zenei értéket hozzáférhetővé tenni, ami az adott viszonyok

között elérhető."

A Belügyminisztérium 1944-ben elrendelte az egyesületek újbóli nyilvántartásba vételét, és e rendelethez kérdőívet bocsátott ki. Az e kérdőívre adott válaszokból ismerjük a Kör helyzetét a háború végén.

A tagok száma 415 fő. A bevétel a tagdíjakból 4.050 Pengő, közsegélyekből 1.500 Pengő. A kérdőív 18. pontja azt kérdezi: Az 1520/1944. M.E. sz. rendelet értelmében a zsidófajú egyének és a szabadkőműves tagok kizárását végrehajtották-e? A kérdőíven a válasz: Igen.

A valóságban a társadalom majd egésze és a Kör tagjai a legnagyobb tapintattal igyekeztek rokonszenvüket éreztetni. A Kör jegyzőkönyveiben egyetlen utalás sincs kizárásra, ellenben sajnálattal veszik tudomásul zsidó választmányi tagjaik lemondását. Igyekeztek - saját életük kockáztatásával is - segítséget nyújtani. /Dr. Grünhut /Gondos/ Lászlót ifj. Éber Sándor bújtatta el a deportálások idején, és mentette meg./

A mártírhálált halt mintegy ezer bajai zsidó között mégis elpusztult a Liszt Ferenc Kör számos tagja. Alföldi János és felesége, négy gyermekükkel, dr. Geiringer János, a már előbb elhunyt dr. Alföldi József felesége és három gyermeke, dr. Grauaug Ármin és mások nem tértek vissza a náci haláltáborokból.

Amikor a felszabadulás után az egyesületek tevé-

kenységét ismét felülvizsgálták, jelenthették, hogy a Kör vezetőségének minden tagját igazolták.¹²⁰

A háború befejeződése után szinte azonnal felvetődött a Kör újjászervezésének gondolata. Az újjáalakuló rendkívüli közgyűlést 1945. október 15-én tartották meg. Dr. László Vince gimnázium igazgató elnöki megnyitójában a következőket mondotta:

"A Kör életét indítani akarva a multa gondolunk, hogy rámutassunk a Kör munkájának szellemére. A Liszt Ferenc Kör mindenkor rajta volt, hogy átfogó lelki kultúrát teremtsen a zene jegyében. Minden fogékony lelket egybekapcsolni akar. Ez átfogó és demokratikus szellemet mutatják a Filharmonia múlt számai. Az 1941. év beköszöntőjének ígértét a következő év megvalósítja. A nehéz időben is eljött Zathureczky Ede, és a tagsági díj változatlan maradt. 1943-ban, mikor kőből épült városok pusztulnak, a szellemi javak elérését hirdeti, és a zene ajándékát akarja közkinccsé tenni. 1944-ben is erre tett hitet. Mikor minden pusztul, jó ott lenni, hol nem pusztul semmi. És ez a szellem világa. S ezen a biztos ponton megnyugtatjuk a lelkeket.

Ebben a szellemben újítjuk meg munkánkat; s országot építő, demokratikus lelkeket akarunk nevelni."¹²¹

Dr. László Vince érthető idealizmusa - lévén ciszterci pap - nem vált valóra. Az általános szegénység

közepette a Kör tagdíjat nem szedhetett. A hangversenyek rendezését később az állam vállalta magára az Országos Filharmónia feladataként.

Az 1946-ban létrehozott Szabadművelődési Felügyelőséggel közösen tartottak még néhány kisebb hangversenyt, de ezekhez a Kör inkább csak a nevét adta.

Nem kedvezett a Kör működésének az a légkör sem, amelyben feleslegesnek ítélték minden egyesületet, de különösen azokat, amelyek a felszabadulás előtt is működtek.

A belügyminiszternek tett jelentés szerint a Kör megalakulásától kezdve apolitikus egyesületként működött. Ha tudjuk is, hogy ez így nem lehetséges, - hiszen az apolitikus beállítottság is egyfajta politizálást takar, - a Kör két évtizedes tevékenységét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy bizonyos idealizmussal igyekezett a Horthy-korszak osztály-, nemzetiségi- és vallási ellentétein felülemelkedni.

A zenei műveltség terjesztése és a zeneoktatás megindítása terén a Körnek elvülhetetlen érdemei vannak, olyannyira, hogy négy évtized elteltével is újra és újra jelentkezik a Kör újjáalakításának szándéka.¹²²

A Kör működése 1948-ban már teljesen formálissá vált. Tisztségviselői feleslegesnek és reménytelennek

éreztek tevékenységüket, és sorra leköszöntek megbízatásukról.

1948. október 30-án lemondott a Kör elnöke, dr. László Vince, 1948. december 7-én a titkára, Czikk Ferenc, majd végezetül a pénztáros, Korányi Lajos 1949. január 4-én.¹²³

X.

Az énekkari mozgalom

A rövid életű Bajai Dalegylet 1885. évi megszűnése után néhány évig egyetlen felnőtt kórus sem működött Baján. / A két nagy iskolai énekkar, a gimnázium és a tanítóképző énekkara változatlanul létezett./

Jó ideig, 1891-től 1908-ig csak a Katolikus Legényegylet énekkara képviselte egyedül a felnőtt-énekkari mozgalmat.

A Katolikus Legényegylet / a továbbiakban Legényegylet/ megalapítása 1853-ra vezethető vissza. 1889-ben alakult meg ismét. A Legényegylet egész későbbi tevékenysége kiemelkedő jelentőségű a város zenei művelődése szempontjából, ezért megalakulásának körülményeit részletesen tárgyaljuk.

1889. február 3-án mintegy 300 rendes- és pártoló tag közgyűlésen határozta el az egylet újbóli megalakítását. Az elnöklő Berényi Dániel apát megállapította, hogy "az iparos segédek társadalmi állapotát némi kezdetleges egyszerűség jellemzi."

Ezért a Legényegylet célja az iparos ifjúság képzése, elsősorban valláserkölcsi, de irodalmi, művészeti

téren is, és az ifjúság általános műveltségének emelése. Ezen célokhoz az alapszabály szerint a következő eszközök vezetnek: Épületes társalgás, műének, nyilvános előadások.¹²⁴

A Legényegylet könyvtára 1891-ben létesült, ugyan-ezen évben kezdett működni énekkara is Wilhelm Károly, a belvárosi plébánia főkantoriának vezetésével.

Wilhelm Károly majd öt évtizedig, 1882-től 1928-ban bekövetkezett haláláig töltötte be a belvárosi plébánia főkantori tisztét.

Megválasztásának története - amely történet kedvéért egy kis kitérőt teszünk, - példázza, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a kantori állás megfelelő képességű muzsikussal történő betöltésének.

Szokatlan volt már az is, hogy az állásra pályázati hirdetményt tettek közzé. A pályázatban szerepelt a megválasztandó kántor díjazása: Az eddigi természetbeni illetmény helyett évi 700 forint pénzbeli juttatás és a kantori lakás ingyenes használata. / Ez megfelel a mai szolgálati lakás fogalmának./¹²⁵

1882. szeptember 17-én a törvényhatóság közgyűlése 9. pontként a kántor megválasztását tűzte napirendjére. Az elnöklő főispán előadta, hogy "a kantori választásra sem törvény, sem praxis nincs, azért a közgyűlésnek megállapítani kéne bizonyos modus procedendit, nevezetesen:

ki válassza a kántort, és ha a közgyűlés választja, történjék-e kandidatio."

A tiszti főügyész indítványozta, hogy a kántort a közgyűlés válassza meg, de ne legyen kijelölés, hanem minden folyamodóra lehessen szavazni. Egy másik bizottsági tag az mellett foglalt állást, hogy a közgyűlés válassza meg a kántort, de a közgyűlésnek csak a római katolikus tagjai szavazhassanak. / A vita azért érintette ezt a kérdést, mert Baján a római katolikus hitközség csak később alakult meg. / Ezt az indítványt fogadták el, tehát jelölő bizottságot alakítottak. A jelölő bizottság összetételére ismét kétféle javaslat merült fel, amelyet külön szavazásra bocsátottak.

Végül a kijelölő bizottság három jelöltet állított. Két bizottsági tag tiltakozott a kijelölés ellen, Thúry Mátyás főügyész pedig óvást jelentett be.

Majd az egyik bizottsági tag javaslatára a főispán névszerinti titkos szavazást rendelt el az egyik bizottsági tag javaslatára. Így választotta meg azután a közgyűlés nagy szótöbbséggel Wilhelm Károlyt főkántorrá.¹²⁶

A megválasztott főkántor a sajtóban köszönetet mondott a reá szavazó törvényhatósági tagoknak.¹²⁷

A kántórválasztással kapcsolatos kitérőnk után - amellyel a zene ügyének fontosságát igyekeztünk bizonyítani - térjünk vissza a Legényegyletkez. Az egylet kü-

lönleges agilitással szolgálta mindig a nevelés ügyét, hozzá kell azonban tennünk, hogy a vallásos szellemű nevelés ügyét.

Amint már említettük, a Legényegylet énekkara 1891-ben alakult meg. Jelentősége inkább abban áll, hogy egyáltalán létezett, az iparos ifjúságnak önművelési alkalmat adott. Az énekkar műsorainak igényességéhez kétségkívül szó férhet.

E megállapításunk bizonyítékeként álljon itt az 1898. február 20-i hangversennyel egybekötött Színházi Est programja:

1. Érika a, érik a búzakalász...

Megy a gőzös, csattog a kereke...

Híjja, híjja, híjja a kis madár...

2. Szerelmi krach. /Tréfás induló Szentirmaytól./¹²⁸

Érdekes műsorszám hangzott el ugyanez év november 20-án a Bárány Szállóban rendezett hangversenyen a Legényegylet dalárdájának műsorán. A címe: "Isten áldja a tisztos ipart." Szerzőjét nem tudtuk kideríteni, feltehetőleg a karnagy, Wilhelm Károly műve.

A Legényegylet énekkara énekelt rendszerint a vasárnapi istentiszteleteken is. A szokás az volt, hogy a hívek, ill. a papok sorrendben, az egyik vasárnap magyarul, a következőn németül, és utána szerb nyelven énekelték a misét. 1902-ben ezt a hagyományt megváltoztatták a fe-

rencrendi templomban, és latinul énekelték. Emiatt valószínűsítés volt a templomban, és kénytelenek voltak a régi rendhez visszatérni.¹²⁹

Az 1908-as esztendő jeles fordulópont a város ének-kari kultúrájának történetében. Megalakult a Dalkedvelők Egyesülete, a későbbi Bajai Daloskör. A "Bácska társadalmi élete" című díszalbum így mutatja be az egyesületet:

"Amler Antal tanítóképző intézeti tanáré az érdem, hogy ennek az egyesületnek létet adott. Sokan nem hitték, hogy városunkban még legyen kedv és kitartás ilyen egyesületnek a létesítésére és fenntartásához. Sokan jósolgatták, hogy hiába út Amler tanár a bácskai társadalom Zeuszának a fejére, abból inkább Bacchus ugrik ki, mint Pallas.Athene, a művészetek istennője... De a jósök, a Kasszandrák tévedtek, a Dalkedvelők Egyesülete 1908 nyarán megkezdte próbáit, 1909. év május hó 1-én egy gazdag műsorú, és várakozáson felül sikerült hangversenyt rendezett. " / A bemutatkozó hangverseny a Kaszinó - ma Uránia Filmszínház - nagytermében volt./¹²⁹

Az első világháború a tagok jó részét a harctérre szólította, az énekkar csak a szerb megszállás után kezdte meg a próbákat teljes intenzitással, 1921-ben. Az első fellépése a dr. Szabovljevits Dusán alispán által rendezett megyebálon volt, amikor Baját Bács-Bodrog várme-

gye székhelyévé nyilvánították. Az énekkar ettől kezdve résztvett minden hazafias ünnepen, március 15-én, augusztus 20-án. Szerepelt jótékony célú hangversenyeken, a nőegyletek /Katolikus Nőegylet, Leányegyesület, a MANSz, a Magyar Nők Szentkorona Szövetsége/, továbbá a Levente Egyesület rendezvényein.

Ez időben kezdték szorgalmazni a háborús emlékművek felállítását. A Bajai Daloskör énekelt a vaskúti, a garai, a bácsbokodi, a jánoshalmi és mátételki hősi emlék felavatásán.

1925-ben került Bajára Herr György tanítóképző intézeti tanár, kiváló zongoraművész, zeneszerző és karnagy, aki átvette az énekkar vezetését. Kórusnevelő munkájának eredményeként az énekkar már az 1925-ben rendezett soproni versenyen eredményesen szerepelt, két év múlva pedig már első helyezést szerzett a Szegedi Országos Dalosversenyen.

1925-ben még egy dalárda alakult az Ipartestületben, Bajai Polgári Dalegyesület néven. A jórészt iparosokból és kereskedőkből álló 60 tagú férfikórusban alkalmanként együtt énekeltek a munkásdalárda tagjai is.¹³⁰

A Polgári Dalegyesület első karnagya Vermes István volt, akinek neve a tamburazenekarokkal és a munkásdalárdával kapcsolatban már felmerült. 59 éves volt akkor, amikor a Polgári Dalegylet vezetését vállalta, és 1928-

ig állt az énekkar élén, amely örökös, tiszteletbeli karnagyává választotta. Helyét Lovas Andor vette át, aki Wilhelm Károly halála után a katolikus plébánia-templom főkantora lett.

1929-ben nagyszabású dalosversenyt rendeztek Debrecenben. A verseny méreteire jellemző, hogy 435 énekkar vett részt, összesen 11 ezer dalossal. Horthy külön kormányzói díjat alapított.¹³¹

Mindkét bajai dalárda nagy lelkesedéssel készült a debreceni kórusfesztiválra. A Polgári Daloskör a költségek előteremtésére április 14-én hangversenyt tartott. E hangverseny kritikájából derül ki, hogy a Polgári Dalkörben "csaknem teljesen zenei analfabétákból toborzott iparos ifjúság" énekelt.

Az iparosok jó része a másik dalárda tagja volt - írja az újság, ennek ellenére Lovas Andor vezetése mellett - "aki emberfeletti munkát végzett" - sokat fejlődött az énekkar. Műsorukon Kodály műve is szerepelt. /A "Jelige"./

A debreceni versenyen - 1929. június 28/29-én - a Daloskör a kategóriájában fellépő 27 énekkar közül a 6. helyre került, a kezdő csoportban a Polgári Dalegylet a 33. lett. E helyezést igazságtalannak tartották, ezért a döntés ellen óvást emeltek, mégpedig azzal a fenyegetéssel, hogy ha nem sorolják őket előbbre, akkor kilép-

nek a Dalosszövetségből.¹³²

A két énekkar gyakran együttműködött. Lovas Andor Jerikó elfoglalása c. misztériumjátékát nyolc szólamú, 120 tagú - női szólamokkal kiegészített - kórus adta elő.¹³³

Lovas Andor másik misztériumjátékát a Legényegylet ünnepélyén a Polgári Daloskör a Legényegylet énekkarával közösen szólaltatta meg.¹³⁴

A Bajai Daloskör viszont a református és az evangélikus egyház Bethlen Gábor emlékünnepségén működött közre.¹³⁵

Az előbbi példákkal - számos hasonló közül kiemelve - bizonyítani kívántuk, hogy a Bajai Daloskörben és a Polgári Dalegyletben nemzetiségi és felekezeti megkülönböztetést nem ismertek, sőt a közös művelődési alkalmak, a kulturális egyletek tevékenysége a háború előtti évtizedben kiegyenlítő hatású volt.

Ugyanis ekkor már megkezdődött a bácskai falvakban a német külpolitika jól átgondolt izgatása a német anyanyelvű lakosság körében. Ekkor jelent meg az a térkép, amelyen a magyarországi német nemzetiségi közösségek a német birodalom részeként voltak ábrázolva. A térkép címe pedig "Das ganze Deutschland soll es sein".¹³⁶

Talán ennek ellenhatásaként jelentkezett a névmagyarosítási mozgalom. A város szerb megszállás alóli

felszabadulásának 10. évfordulója alkalmából dr. Vojnics Ferenc polgármester kezdeményezésére a közigazgatás és a közoktatásügy területén dolgozó mintegy száz tisztviselő és pedagógus magyarosította a nevét./A polgármester a Vojnics nevet Borbíróra magyarosította./ Ugyanilyen mozgalom volt a gimnáziumi tanulók körében, ahol évente 20 - 25 tanuló változtatta meg idegen hangzású családi nevét.¹³⁷

Az énekkarok repertoárja időközben megváltozott, tükrözve a háború előtti idők eszmei áramlatait. Jellemző az 1932-es év március 15-i ünnepségének műsora, amelyet az Ipartestület székházában a Bajai Daloskör énekelt: 1. Hiszekegy; Nem, nem, soha. 2. Bartay: Nemzeti ima.

A gazdasági válság növekedésének hatására a társadalmi feszültségek is növekedtek. A válság első esztendejében a városban még nem volt fizetésektelen vállalat. 1932-ben már a munkanélküliség is tömegeket érintett. /1932. februárjában 1.149 munkanélkülit tartottak nyilván, és az inségesek száma a családtagokkal együtt 4 - 6 ezerre tehető./¹³⁸

A munkanélküliség réme egyaránt fenyegette az értelmiséget és a kétkézi munkásokat. Fenyegette a munkanélküliség a vendéglátóiparban foglalkoztatott férfi zenészeket, a cigány- és a tamburazenekarok tagjait. Ezzel

kapcsolatosan igen érdekes bajai adatot találtunk, nevezetesen, hogy a vendéglátóipari férfi zenészek küldöttséget menesztettek dr. Borbíró Ferenc polgármesterhez, kérve a női zenekarok alkalmazásának megtiltását. Kérésüket azzal indokolták, hogy a női zenészek elveszik a családfenntartó férfiaktól a munkahelyet és a kereseti lehetőséget.¹³⁹

Hasonló okokból kérte a cigányzenészek választmánya, hogy tiltsák meg az éttermekben az esti táncot, és kötelezzék a tulajdonosokat, hogy a műsor 50 %-a cigányzene legyen. /A 20-as évektől a jazz rohamos terjedése nagy mértékben rontotta a cigányzenészek elhelyezkedési lehetőségeit. Ott, ahol a vendéglátóhelyeken tánc is volt, cigányzenekarokat már nem is alkalmaztak./

A nyomor terjedését megrázó dokumentumként tárja elénk a katolikus hitoktatóknak a kalocsai érsekhez intézett memoranduma, amelyben a nyomor enyhítéséhez kértek segítséget: "Az iskolában sápadt, toprongyos, vérszegény és táplálatlan gyermekek ülnek; szemökben az élelem keresés réveteg tekintete vibrál..."¹⁴⁰

A Filharmonia első szerkesztőjét, számos zenei tárgyú újságcikk és zenekritika szerzőjét, Gárdonyi Ferencet vád alá helyezték, mert részére Bécsből kommunista könyveket hoztak. /Többek között a Moszkvában nyomtatott Sarló és Kalapács c. kiadványt./ A bajai kommu-

nista szervezkedés felfedése - amelynek során 60 személyt letartóztattak - egyben a Munkásotthon bezárását is magával vonta. A Munkásotthon énekkarának műsora miatt /Ifjúmunkás induló; Ránk tört a vész; Ringy-rongy a göncünk;/ úgyszintén 21-en kerültek bíróság elé a Munkásotthon Kultúrális Bizottságának és a kórusnak a tagjai közül.¹⁴¹

A németországi náci hatalomátvétel, uralom után nálunk is kiéleződött a nemzetiségi kérdés. Sajnos, bőven akadtak, akik az izzó parázsra olajat öntöttek. A rágalmazásra, rosszindulatú hangulatkeltésre jó ürügy volt akár még egy dalostalálkozó is. Így keltett országos visszhangot az 1935. március 4-én Baján rendezett dalosverseny. Ezen a dalosversenyen a vaskúti dalárda nem szerepelt. Ezzel kapcsolatban elterjedt a híresztelés, hogy "a vaskúti svábok önérzete nem engedi meg, hogy magyar népdalokat énekeljenek."¹⁴²

A Kis Újság c. budapesti napilap így kommentálta az eseményt: A most megrendezett Bácskai Dalosverseny alkalmából nagy feltűnést keltett az a tény, hogy a németajkú község dalosai, így elsősorban Vaskút község dalosköre nem jelent meg." /Az újság itt már több községet említett, pedig először csak a vaskútiak távolmaradásáról volt szó./¹⁴³

A nagy vihart keltett és a pángermanizmus vádjára ürügyet szolgáltató távolmaradás röviden azzal magya-

rázható, hogy Vaskúton egyáltalán nem volt dalárda, ha csak az alkalmanként összehívott 8 - 10 tagú csoportot nem tekintjük énekkarnak. Már pedig ez biztosan nem felelt meg egy dalosverseny részvételi feltételeinek.¹⁴⁴

1935-ben Herr György lemondott a Bajai Daloskör karnagyi tisztségéről, és a karmesteri pálcát tanítványának, Sass Józsefnek adta át. Sass József akkor végezte el Baján a tanítóképzőt, még nem volt húsz éves sem. Igaz, hogy egy évvel ezelőtt már nagysikerű szerzői estet tartott, amelyen Somlyó Zoltán verseinek megzenésítésével, egy trioval és zongoradarabjaival szerepelt.¹⁴⁵

A fiatal karmesternek a Bajai Daloskör élén nagy sikert hozott az első esztendő. A Szegedi Országos Dalosversenyen, 1935. június 2-án a Bajai Daloskör "kítűnő" minősítést nyert.¹⁴⁶

Ezzel egyidőben Sass József megalakította az alsóvárosi levante zenekart.¹⁴⁷

Sass József két esztendeig állástalan pedagógusként vezette a Daloskört. A diplomások elhelyezkedése ez időben szinte reménytelen volt. Sass József megpályázta a Kiskunhalas melletti Csorba-tanyán a tanítói és a kántori állást. Itt kapott kinevezést, ezért a Daloskörtől és Bajától véglegesen megvált. A Daloskör vezetősége jól érezte, hogy távozása igen nagy veszteség a város zenei

életének. Ajánló levelét így fogalmazták: "Bár egyesületünk vesztesége igen nagy volna, nevezett elhelyezkedése érdekében mint rendkívül képzett karnagyot kántori megválasztásra legmelegebben ajánljuk."¹⁴⁸

Sass József távozása után ismét Herr György tért vissza a Bajai Daloskör élére, őt váltotta fel az 1939-es évre Lovas Andor, a belvárosi főkántor, majd a háború idején ismét Herr György lett a karnagy. 1940-ben még egy alkalommal a Győrben rendezett dalosversenyen szerepeltek, és II. helyezést nyertek. A katonai meghívók azonban megritkították a dalosok sorait, és az énekkar működése egy időre formálissá vált.

XI.

A városi zeneiskola

Az előzőekben már tárgyaltuk a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolájának működését, és azt, hogy a Kör zeneiskolája fennállásának 12. évében, 1941-ben a város kezelésébe került Baja Törvényhatósági-jogú Város Zeneiskolája elnevezéssel.

Miután a zeneiskola a város közvetlen irányítása, de elsősorban gazdasági fenntartása alá került, működésének anyagi feltételei szilárdabbak lettek, megszűnt az iskola létének állandó bizonytalansága. A szervezeti változással az iskola oktató munkájában feladatváltozás nem jelentkezett, ezért új iskolai szabályzat készítésére sem volt szükség.

Az 1941/42-es induló tanévben a növendékek létszáma 185 volt. A tanulók tanszakonkénti összetétele ugyanazt a kedvezőtlen képet mutatta, amely szerint az iskola egész történetében a zenetanulás elsősorban zongora tanulást jelentett, ezért a zongorát tanuló növendékek száma aránytalanul nagy volt. 50 hegedűt, 9 gordonkát és 1 harmonikát tanuló növendék mellett 125 zongorista növendéket oktattak./Tehát 68 % volt a zongorát tanuló, és a maradék 32 %-on három tanszak osztozott./

A zeneiskola mindkét kinevezett tanára zongoratanár. A hegedű-szakos óraadó a következő tanévben katonai behívót kapott. A 9 gordonkást Báthory Sándor tanította, aki ez időben a szabadkai zeneiskola tanára, és Szabadkáról járt át Bajára heti egy alkalommal.

A tanév végén a konferencián az iskola fennállása óta először értékelte a tantestület elmarasztalólag a tanulók teljesítményét. "A növendékek szorgalma nem volt kielégítő; bizonyára hozzájárult, hogy "szabad idejük" a sokféle iskolai és más különórákkal nagyon igénybe van véve." - Karig Emil igazgatónak ez a véleménye az Év-könyvben.

Itt találtuk először az azóta sokat hangoztatott panasznak nyomát, hogy a zeneoktatás legnehezebben leküzdhető akadálya az ifjúság túlterheltsége.¹⁴⁹

A következő tanévben - kétségtelenül a háború hatására - a növendéklétszám mintegy 10 %-kal csökkent. Báthory Sándor gordonkatanár a rossz vasúti közlekedés miatt egyáltalán nem tudott Szabadkáról átjárni, ezért a gordonkaoktatás megszűnt.

A háború idején a növendéklétszám a legmagasabbra - 231 beiratkozott tanulóval - az 1943/44-es tanévben emelkedett. Ebben a számban benne foglaltatott a 17 óvodáskorú gyermek számára megindult ún. zenei játékos iskola. /A később dalosjátéknak vagy zenei óvodának ne-

vezett foglalkozás./ A zenei játékos iskola tanára Höfler Mária, Pécsről Bajára szerződött ének-szakos tanár volt, aki 23 növendékkel a magánének szakon is megindította a képzést.

A háború befejezését Baja számára 1944. október 20. jelentette. E napon szabadult fel a város. Ugy vészelte át a háborút, hogy épületeiben különösebb kárt nem szenvedett. A zeneiskola vagyonát szintén nem érte említésre méltó veszteség. A tantestület egy része október elején elhagyta a várost, de november 1-én, tehát tíz nappal a felszabadulás után már újból megkezdődött a tanítás. Az 1944/45-ös tanév olyan eredményes volt, hogy a tanév végén két növendékhangversenyt tudtak tartani.

A tantestület tagjait az igazolóbizottság igazolta, kivéve Karig Emil igazgatót, mert őt vezetői állás betöltésére alkalmatlannak találta, és a városi tanács 1945. június 15-ével igazgatói állásából felmentette.¹⁵⁰

Az 1945/46-os tanévben a növendéklétszám mintegy egyötöddével, 189-re emelkedett. A tárgyi körülmények változatlanul igen szerények maradtak. A hangszerállomány 4 zongorából, 1 hegedűből és 1 mélyhegedűből állt.

A tanárok besorolásában is megmaradt a régi, szigorú megkülönböztetés. A kinevezést megkapni továbbra is nehéz maradt. Jellemző, hogy az európai híru opera-énekes - aki ez évben került a zeneiskola tantestüle-

tébe - Pilinszky Zsigmond is csak óraadó besorolást kapott, mert nem rendelkezett zenetanári oklevéllel.¹⁵¹

Pilinszky Zsigmond családi kapcsolatai révén került Bajára. Bátyjáról, dr. Pilinszky Ferencről már említést tettünk századunk első évtizedének kamarazenéjével kapcsolatban. Dr. Pilinszky Ferenc 1941-ben bekövetkezett halála után özvegye emléket kívánt állítani a zenéért rajongó férjének, és férje 826 értékes kottából álló zeneműtárát a Liszt Ferenc Körnek, ill. jogutódjának ajándékozta alapítványként, azzal a kikötéssel, hogy az külön szekrényben, "Néhai dr. Pilinszky Ferenc Alapítvány" megjelöléssel őriztessék.¹⁵²

Az 1947/48-as tanévből ismeretes a zeneiskola tanulóinak származás szerinti összetétele. A 126 beiratkozott növendék szülőjének foglalkozása az akkori kategorizálás szerint:

Iparos	13	10.3 %
Kereskedő	18	14.3 %
Gazdálkodó	12	9.5 %
Közalkalmazott	35	27.8 %
Tanító	14	11.1 %
Orvos	9	7.1 %
Egyéb	<u>25</u>	<u>19.9 %</u>
Összesen:	126	100.0 %

Szembevetendő az értelmiségi szülők /közalkalmazott +

+ tanító + orvos/ 46 %-os, tehát igen nagy részaránya. /A besorolás nagyon tág kategóriáiból a tényszerű ismertetésen kívül túlzott következtetéseket levonnunk nem volna helyes. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a jelentős tandíjak is visszatartották a munkás és paraszt származású tanulókat a zenetanulástól./

Ez időben két olyan növendék is a zeneiskola tanulója volt, aki ma zenei életünk és zenepedagógiánk élvonalbeli személyisége: Lukin László és Mohainé Katanics Mária.

Mindkettejük tanára Recska Ilona volt, aki 1945. szeptember 1-től az iskola vezetői teendőit is ellátta.

Az intézmény tárgyi feltételei lassan ugyan, de azért javultak. "Kaptunk írógépet, telefont, rádiót, hangszereket, bővítettük kottatárunkat, könyvtárunkat." - írja Recska Ilona erről az időszakról.¹⁵³

1948-ban Gombás Ferenc lett az iskola vezetője, aki előző állomáshelyén, Sopronban tíz évig gordonkatanárként működött, és bőséges pedagógiai tapasztalattal rendelkezett. Első bajai teendőjeként felkutatta a hangszeren játszani tudó zenekedvelőket, és megalakította belőlük a Zeneiskola Barátainak Zenekarát. A zenekar fenntartásához a népművelési minisztérium havi 500 forint segélyt folyósított.¹⁵⁴

Gombás Ferenc megszervezte közösen a Szórakoztató

Zenészek Szakszervezetével a cigányzenészek zenei oktatását, és zenekart alakított belőlük.

A városi tanács dolgozói érdekes módon kapcsolódtak be a zenei nevelésbe. A tanácselnök rendelkezésére Gombás Ferenc minden reggel fél 8-kor mozgalmi dalokat tanított nekik.¹⁵⁵

Ebben az időben is kiváló növendéket nevelt ki a zeneiskola, Bartha Alfonzot, aki később az Állami Operaház magánénekese lett. /Pilinszky Zsigmond tanítványa volt./

Gombás Ferenc igazgatót 1950-ben Miskolcra helyezték, és ismét Recska Ilona lett a zeneiskola vezetője. Igazgatói tisztét 1960-ig, nyugalomba vonulásáig ellátta.

1950-ben az összes városi és magánzeneiskolát államosították. Az államosítás az iskola tanulmányi rendjében változást nem jelentett, csak a fenntartását biztosította az állami költségvetés.

Az intézmény tanári létszáma az álláskeretek szűkös volta miatt nem növekedett, a zeneoktatás iránti igény ellenben ugrásszerűen megnőtt. A régen olyan jelentős összegű tandíjat az állam átvállalta, ill. jelképes, szerény mértékűre csökkent. /Havi 10-20 forint-ra./ A zenetanulás hozzáférhetővé vált a szegényebb rétegek, elsősorban a munkásgyermek számára.

A zenetanítás iránti megnövekedett igény hívta élet-

re a Bajai Zeneoktatói Munkaközösséget, amelynek öt tagja a minisztériumtól nyert működési engedély alapján zongoraoktatást vállalt. A munkaközösség vezetője a zeneiskola igazgatója, Recska Ilona volt.¹⁵⁶

A zongoraoktatást tehát ez időben Baján a zeneiskola két zongoratanára és a munkaközösség öt oktatója végezte, emellett Baján a zeneiskolának mindössze egy hegedű- és egy magánének tanára volt. A fúvósoktatást a honvéd helyőrségi zenekar tagjai látták el óraadóként, ez azonban legfőljebb 20 növendéket jelentett. A hangszerstanulás tehát továbbra is elsősorban zongora-tanulást jelentett.

A zongora túlzott népszerűsége magyarázható azzal is, hogy a polgári társadalomból átöröklődött egy olyan nézet, hogy zongorát tanulni "úri" dolog, a hegedű viszont népi jellegű hangszer, nem olyan előkelő. A munkás- és paraszt szülők gyermekei vonós- vagy fúvós hangszeren tanultak, mert ez olcsó volt, és legtöbbször az iskola ingyenesen kölcsönözte. De ha a szülők anyagi körülményei megengedték, akkor a zongorát választották. Egyébként szívesen járatták gyermekeiket zeneiskolába, mert ez részükre felemelkedést jelentett, mindenesetre olyan képzési formát, amelytől a felszabadulás előtt a munkások gyermekei el voltak zárva.¹⁵⁷

A zongora tanulása mellett szólt az is, hogy nagyon

sok család tulajdonában volt a század elején vásárolt hangszer. Ismerjük azoknak a névsorát, akik 1914-ig zongorát vásároltak Baján. Az átlagosan 500 forintba - tehát igen komoly összegbe - került hangszereket, mintegy százat kivétel nélkül az arisztokrácia, a közigazgatásban dolgozók, orvosok, gyógyszerészek és tehetős polgárok vásárolták meg.

Véleményünk szerint ezek a századeleji, korszerűtlen mechanikájú, fatőkés zongorák a zeneoktatás legnagyobb tehertételei még ma is Baján. A zongoraoktatást *circulis vitiosus*ba kényszerítik, mert a szülők úgy gondolkoznak, hogy csak akkor vásárolnak megfelelő zongorát, ha már látják, hogy gyermekük eredményesen tanul. Az elavult hangszereken természetesen nem lehet jó eredményt elérni, ezért új zongora vételére soha nem kerül sor.¹⁵⁸

A zongora egyébként is a legkevésbé alkalmas a zeneiskolában oktatott hangszerek közül a közös muzsikálásban rejlő nevelési célok megvalósítására, tekintettel arra, hogy szólóhangszerként vagy kísérő hangszerként használatos. Több lehetőség rejlik a vonós és fúvós hangszerekben, mert ezek kifejezetten zenekari- és kamaragyüttes-, tehát kollektív zenélésre alkalmasak. /Ha eltekintünk a zeneiskolai- vagy amatőr fokon játszóktól, akik a vonós- és fúvós-hangszereket szólóhangszerként is használják./

A vonós- és fúvós-hangszerek oktatási arányának nö-

velése mellett szól az is, hogy amíg az alacsonyabb fokon játszó zongoristáknak nehéz szereplési lehetőséget teremteni, a többi hangszeres zenekari együttesben megtudja állni a helyét. E meggondolás miatt igyekszik zeneoktatásunk a zeneiskolák tanulóinak hangszer választását úgy befolyásolni, hogy egyharmad rész legyen a zongorát, egyharmad rész a vonós- és egyharmad rész legyen a fúvós hangszert tanulók száma. E téren átmeneti, kisebb eredmények születtek ugyan, de még ma is az 50 ezer zeneiskolás fele zongorát tanul.

A tanulók helyes és célszerű arányát tárgyaló gondolatmenetünknel maradván, de időben kissé előreszaladva megemlítjük, hogy a 70-es években a bajai zeneiskolában megoldódott az arányok kialakítása, de a következő, az 1984/85. tanév aránya az iskola fennállása óta a legkedvezőtlenebb lesz: 6 zongoratanárra jut 1 hegedűtanár.

Miután a zeneiskolai tanszakok arányának kérdését - fontossága miatt - részletesebben tárgyaltuk, térjünk vissza a Recska Ilona nyugalombavonulása utáni időszakra.

Kétségtelen, hogy a szervezett bajai zeneoktatás megteremtése Recska Ilona érdeme. 1926-ban nyitotta meg magánzeneiskoláját, három évvel megelőzve a Liszt Ferenc Kör Zeneiskoláját. 34 évi pedagógiai munka után ment nyugdíjba, amelyből 13 tanéven át igazgatóként dolgo-

zott. Nagyszerű ember és nagyszerű pedagógus volt. Pedagógiai munkájának eredményességét fémjelzi 22 zenei pályán működő növendéke. 1960. szeptember 1-én megkeseredett szívvel hagyta el iskoláját, amelynek küszöbét azután kerek hét esztendeig nem is lépte át.¹⁵⁹

Az ezután következő 6 tanévben említésre érdemes, hogy a zenepedagógus álláshelyek keretszáma 1-gyel bővült, és ezzel 9-re növekedett. Az iskola vezetőjének személye ez időszakban háromszor cserélődött.¹⁶⁰

Jelen tanulmány szerzőjét 1967-ben pályázat útján nevezte ki a Bács-Kiskun megyei Tanács Végrehajtóbizottsága a bajai Liszt Ferenc Zeneiskola igazgatójává. Jóllehet a pályázati rendet napjainkban is sok bírálat éri, a két évtized előttiről bátran állíthatjuk, hogy teljesen formális volt. /Azzal a megszorítással, hogy csak a zeneiskolai pályázatokról vannak megbízható ismereteink./ A bajai zeneiskola igazgatói állására meghirdetett pályázat éppen rendhagyó volta miatt érdemel említést: A megyei tanács mellőzve az öt bajai pályázót, a helyi vezetés megkérdezése nélkül az egyetlen ismeretlen, de szakmailag megfelelőnek vélt pályázó mellett döntött. /Ez azért volt lehetséges, mert a zeneiskolák a megyei tanácsok hatáskörébe tartoztak 1971-ig./

Az iskola ügyeinek átvétele után a legfontosabb feladatunknak éreztük az oktató munka színvonalának

emelésére a megfelelő intézkedések megtételét.

A legelső teendőnk volt Recska Ilona visszahívása, személyében biztosítva a zongora-tanszak kellő szakmai vezetését.

A hegedűsképzés ügyének előmozdítására 1970-ben zeneiskolai hegedűversenyt rendeztünk. Az iskola hegedűoktatásának fejlődését mutatja, hogy a hat első helyezésből négyet bajai tanuló nyert el.

A gordonka-tanszak gyenge színvonalának oka kétségtelenül az évenkénti /néha tanévenként kétszeri/ tanárváltozásban keresendő. A tanszak 1967-ben Gál Zoltánné személyében kiváló szakembert kapott, aki a gordonka-tanszakot az iskola legeredményesebb szakjává fejlesztette. /Növendéke nyerte az 1975-ben rendezett Országos Gordonkaverseny első díját./

A tanszakok létszamarányának jobbítását célozta, hogy az iskola fennállása óta először 1 réz- és 1 fafúvós tanári állás létesült, és megkezdődött a klasszikus gitár oktatása. Ez a későbbiekben egy jó úttörő fúvószenekar megalakítását lehetővé tette.

A zeneoktatás földrajzi tekintetben vett fehér foltjainak eltünttetése végett Baja vonzáskörzetének 3 községében zeneiskolai tagozatot létesítettünk.

A madarasi tagozaton réz- és fafúvós képzés folyik. A tagozat tanulóiból áll hazánk egyik legjobb úttörő -

zenekara.

A bácsalmási tagozaton harmonika- és zongora oktatás folyik. A harmonika - amely ezen a területen hagyományokkal bíró népi hangszer - rendkívül népszerű nem csak Bácsalmáson, hanem egész környékén is. A növendékekből színvonalas harmonika-zenekar alakult, amely külföldön is többször szerepelt.

A harmadik községi tagozat Garán zongoratanoszakkal működik.

Az iskola nevelőtestületének létszáma az 1967-ben tanító 8 főről 17-re, ill. óraadókkal együtt 22-re nőtt. /A fejlődés nagyon jelentős, ha összevetjük azzal, hogy négy évtized alatt /1966-ig/ fejlődött 4-ről 8 tanerős iskolává./

A továbbiakban még néhány úttörő jellegű kezdeményezést említünk, amely a zenei nevelés folyamatában rendkívül hatékonnak bizonyult.

1. Az óvodások részére évenként hangversenysorozatot rendeztünk. A hangversenyek a zenei nevelés kodályi koncepciója szerint a minél korábbi életkorban történő zenei élménynyújtást célozták.

2. A tanévenként megtartott 20 -25 növendékhangversenyen az iskola minden tanulója - a hangsúly itt a "minden tanulón" van - legalább két alkalommal szerepelt. Ennek pedagógiai hasznossága nem igényel bizo-

nyitást azzal a gyakorlattal szemben, amely szerint az évente rendezett 1 - 2 növendékhangversenyen az iskola néhány kiváló tanulója szerepel.

3. Az iskola volt növendékeinek hangversenysorozatával, amelyet szintén minden évben megrendeztünk, a zenei pályán továbbtanuló neveltjeinket igyekeztünk a városhoz kötni, és a főiskola elvégzése után zeneiskolánkba oktatóként visszahozni. /Az eszköz célravezető volt: Egyedül a szegedi főiskoláról 6 olyan növendékünk tért vissza tanítani, aki Baján rendszeresen koncertezett./

Az iskola oktatóeszköz állománya olyan mértékben fejlődött, hogy az ettől kezdődő időben minden vonós- és fúvós tanulónknak hangszert kölcsönözhattunk. /Ezzel különösen a hegedűt és gordonkát tanuló növendékeink szüleinek válláról vettünk le nagy terhet, hiszen nem kellett a negyedes, feles, háromnegyedes, s végül a négynegyedes méretű hangszert sorra megvásárolniuk./

Az összes elavult mechanikájú zongorát kicseréltük, helyette korszerűt vásároltunk. A hangszerállomány jelenleg 13 zongorából, 120 hegedűből, 40 gordonkából, 25 fuvolából, 15 klarinétból áll. A leltárat fa- és rézfúvós hangszerek, mélyhegedűk és gordonok egészítik ki.

A tantestület létszámbeli növekedése és az oktató-

eszköz állomány fejlődése azonban nem oldotta meg, ellenkezőleg, nyomasztóvá fokozta azt a gondot, hogy a zeneiskola még mindig a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolája számára 1938-ban vásárolt épületben működött. Természetes, hogy a megötszöröződött tanár- és megháromszorozódott növendéklétszámnak az épület már elviselhetetlenül zsúfolt és szűk volt. A tanítás szétszórta, néha öt különböző helyen, a város távoli pontjain, kölcsöntantermekben történt.

Ezt a gondot a jövődőt illetően is hosszú időre megoldotta, hogy - e sorok írójának tervei szerint - 1983. augusztus 1-re elkészült a megye, de talán az ország legszebb zeneiskolája. Az 1817-ben keletkezett klasszicista stílusú épület - Baja első emeletes háza, az egyetlen, amely az 1840. évi tűzvészben az emeletes épületek közül megmaradt - Major Máté bajai származású építész-történész szerint a város legszebb műemléke.¹⁶¹

Tekintélyes kereskedő építtette, földszintjét raktárnak, emeletét lakóhelyül használta. A méretek sem megvetendők, hiszen a ház utcafrontja 31 méter, mélysége pedig 15 méter. A földszinten és az emeleten egyaránt loggia fut végig. Képzőművészeti kiállítások rendezésére kívántuk felhasználni. Hatalmas pincéje - eredetileg bor tárolására szolgált - kiválóan megfelelne kiállítások rendezésére vagy klub létesítésére. Az épü-

let mögött fekvő nagy udvar - miután az utcai zajtól kellőképpen elszigetelt - kezdetben szabadtéri hangversenyek rendezésére, a későbbiekben pedig hangversenysterem építésére is alkalmas lenne.

Az építészeti ritkaságnak számító két hatalmas "pendelyes kémény" mellett földszinten és emeleten egyaránt két - két szabadidő teret létesítettünk. A négy szabadidő tér lemezjátszó, magnetofon és rádió hallgatásához a szükséges elektro-akusztikai berendezéssel, és a kultúrált körülmények közötti/zenei könyvek és folyóiratok/ olvasáshoz való bútorzattal volt ellátva.

Új zenei művelődési formák bevezetésére megpályáztuk és elnyertük a Kultúrális Alap fél millió forintos támogatását. A támogatásból egy nagyon korszerű stúdió létesítését terveztük. A stúdió célja az oktatás korszerűbbé tételén kívül az lett volna, hogy a rádiófelvételeket helyben elkészíthettük volna, és az együtteseket ez végett nem kellett volna Budapestre, Pécsre vagy Szegedre utaztatni.¹⁶²

Az új iskolával még egy igen érdekesnek ígérkező zenei nevelési kísérletet terveztünk. A zeneiskola melletti épületben működő Herrman Ottó Kollégium egybenyitását a zeneiskolával. A középiskolás ifjúság zenei nevelését illetően páratlanul érdekes tapasztalatokat reméltünk ettől az új formától.¹⁶³

Az új iskolaépület elkészültével egyidőben történt a zeneiskola összevonása az ének-zenei általános iskolával. A tantestület egy része az integrációt szakmai, erkölcsi és nem utolsósorban anyagi okokból a zenetanárok részére hátrányosnak tartotta, ezért más városokba távozott. Egyes tanszakok tanár hiányában teljesen vagy részben megszűntek. /A klarinét, fuvola, rézfúvós, hegedű, gitár szak./

Az iskola nagyszerű épületéből származó, az oktató-nevelő munka jobbítására alkalmazható lehetőségek kihasználatlanok maradnak, leginkább csak azért, mert nem ismerik, hogy milyen célra készültek.

Az előbbiekben igyekeztünk tárgyilagosan elemezni a zeneiskola jelenlegi helyzetét. Az integráció hibás volta már köztudomásúvá vált, és a város a hagyományok tiszteletére érzékeny közvéleményét erősen irritálja. Számosan hiányolják a hangversenyélet szinte teljes megszűnését. /Óvodások és régi növendékek hangversenysorozata./ Sajnálják a zeneiskolához kötődő együttesek /növendékzenekar, Bajai Vonósnégyes, úttörő-zenekar/ felbomlását. A szülők körében az iskola létszámának csökkenése következtében fel nem vett tanulók nagy száma és egyes népszerű tanszakok megszűnése kelt rossz közérzetet.¹⁶⁴

XII.

A zenei élet a felszabadulás után

A felszabadulás utáni első zenei esemény minden bizonnyal a zeneiskola növendékhangversenye volt, amelyet 1945. június 5-én tartottak meg a városháza tanácstermében. A hangversenyről Bácskai Mikli Ferenc festőművész írt kritikát a Bajai Hírlapba, kiemelve Lukin László kitűnő szereplését.¹⁶⁵

Néhány nap múlva, június 19-én a felszabadító szovjet hadsereg zenekara adott hangversenyt, az MNDSz pedig az iskolai napközi otthonok konyhájának megsegítésére rendezett zeneestet.¹⁶⁶

Dr. Grünhut /Gondos/ László kezdeményezésére megalakult egy irodalom- és művészet pártoló egyesület, a Humanista Baráti Közösség. Első rendezvényük egy Bartók Béla - Franz Werfel emlékünnepe volt. A Humanista Baráti Közösség összejövetelein rendszerint egy-egy irodalmi vagy zenei tárgyú előadás hangzott el, hangplemez illusztrációval. /Pl. Mozart: A varázsfuvola c. operája 1947. június 7-én./

Az újjáéledő Liszt Ferenc Kör a Pécsi Székesegyház Kórusát látta vendégül a gimnázium tornatermében rendezett hangversenyen.

Az énekkarok is hamarosan újjászerveződtek. A Bajai Daloskör egyesült a munkásdalárda utódjával, a Szakszer-
vezeti Énekkarral, hogy a taglétszám teljessé váljon. Az
egyesült kórus Szakszervezeti Énekkar néven sikerrel sze-
repelt a Hódmezővásárhelyen rendezett dalosversenyen
1949-ben. A szerény működési költségek fedezésére kény-
telenek voltak új mecénást keresni, és 1951-től a nevük
Dél-Bács megyei Népbolt Dalárdára változott.

A zenekari élet újjászületéséről már említést tet-
tünk a zeneiskola működésével kapcsolatosan. Gombás Fe-
renc igazgató két zenekart is alakított, a Zeneiskola
Barátainak Zenekarát és a Hivatásos Zenészek Szakszer-
vezeti Zenekarát. Az utóbbi cigányzenészekből álló együt-
tes volt.

A Zeneiskola Barátainak Zenekara az első hangverse-
nyét, egy Strauss-estet, 1949. november 27-én rendezte.
A cigányokból szervezett zenekar ugyanekkor, a Magyar-
Szovjet Barátsági Hónap ünnepségén lépett fel először.

Idézzük egy, az MNDSz szervezte hangverseny pla-
kátját: "A "Jó muzsikát a dolgozóknak" mozgalom kereté-
ben a város dolgozóit szeretettel várjuk. Műsoron: Mo-
zart, Schubert, Weiner, Bartók és Kodály rövid, könnyen
érthető darabjai."¹⁶⁷

Nyilvánvalóan a plakát megszövegezője új közönség-
re számított, amikor a zeneszerzőket "rövid, könnyen

érthető" darabjaikkal ajánlotta. Egyben lélektani ismereteiről is tanubizonyosságot tett: Tudta, hogy a közönséget leginkább az előadott zeneművek vagy a hangverseny végtelen hosszúságával lehet leginkább elriasztani.¹⁶⁸

A klasszikus/ helyesebben itt: komoly/ zene propagálásának kitűnő módszere volt az, hogy a különböző ünnepségeket, gyűléseket, stb. zenei műsorral tették változatossá. /Egyébként ezzel a módszerrel már találkoztunk a századeleji liceális előadásoknál./

A zeneiskola tanulói és tanárai az 1952/53-as tanévben 36 alkalommal szerepeltek. Az, hogy a szereplések milyen alkalmakkor történtek, annyira jellemző, hogy érdemes néhányat ízelítőül megemlítenünk: MNDSz gyűlés, a Békebizottság estélye, Óvónők Napja, békeküldött választás, Kodály 70. születésnapja, járási kultúrotthon avatás, Lenin-est, november 7-i és április 4-i ünnepség, KIOSz titkári értekezlet, szeminárium vizsgája.¹⁶⁸

Ha számosságukban nem is, de színvonalukban a Liszt Ferenc Kör hangversenyeivel vetekedve az 50-es években évi 1 - 2 hangverseny színesítette a város zenei életét. Ezekben az években koncertezett itt Fischer Annie, Vadas Ágnes, Bacher Mihály, Vásáry Tamás, Dániel Ernő, Gábor Artemisz, Szendrey-Karper László, Török Erzsí, Borisz Goldstein, Galina Makszimova, Aubry Pankey, Zathureczky Ede, a Budapesti Fúvósötös, a Tátrai Vonósnégyes, Ver-

mes Mária.¹⁶⁹

Az 1955-ös és 56-os esztendő számos Bartók-émlék-ünnepségre és hangversenyre adott alkalmat. /1955-ben volt Bartók halálának 10., a következő esztendőben pedig születésének 75. évfordulója./ Bartók életművéről számos előadás, műveiből számos hangverseny hangzott el a két jubileumi esztendőben.

Hivatalos emlékünnepélyt is rendeztek 1955. szeptember 26-án az Uránia Filmszínházban, és sor került még egy zeneiskolai Bartók-versenyre, valamint egy Bartók kiállításra.

A szépen fejlődő zenei életet az 1956-os ellenforradalom valósággal derékba törte. Minden öntevékeny együttes feloszlott, a városi énekkar és a zenekar is megszűnt működni.

Az 1957/58-as hangverseny évadban Recska Ilona zeneiskola igazgató megkísérelte legalább a bérleti hangversenysorozatot megszervezni. De nem csak az együttesek széledtek szét, katasztrófálisan lecsökkent a komoly zene iránti érdeklődés is. Minden elemzésnél jobban érzékelteti a helyzetet Recska Ilona megnyitó-beszédének részlete, amelyet 1958-ban egy - megállapíthatatlan, hogy melyik - hangverseny előtt mondott:

"...Mielőtt műsorunkat ismertetném, engedjék meg, hogy először az utóbbi hónapok szomorú tapasztalatai-

ról beszéljek. Az 1957/58. hangversenyévadban Losonczy Dezső zongora-, Lukács Pál mélyhegedű, a Honvéd Művészegyüttes Énekkara, Jurij Murai szerb zongoraművész és Wanda Wilkomorska lengyel hegedűművész képviselte városunkban a komoly zenét. Minden hangverseny - de különösen az utóbbiak - látogatottság szempontjából ijesztő képet mutatott, mert a legnagyobb közöny és részvétlenség jellemezte. Nagy keserőséggel látjuk elsorvadni azt a pompás zenei életet, amelynek felnevelésében mi is részt vettünk. Ebben a hanyatlásban természetesen nem nyughatunk meg. Nem szabad engednünk, hogy a közöny megöljön minden jószándékot, nekibuzdulást. Városunkban sokan szeretjük a zenét. Szép számmal nőtt már mellénk ifjúságunk is. Bár iskolai elfoglaltságuk nagy, mégis ők mentették meg a kudarctól ez évi hangversenyünket. Kérem kedves közönségünket, fogjunk össze, és alakítsuk meg ismét a Liszt Ferenc Kört! ... Egyetemes érdek zenekultúránk fellendítése, újraélesztése!"¹⁷⁰

Az 1957-es évben ismét évfordulót ünnepeltek, Kodály Zoltánt köszöntötte az ország születésének 75. évfordulóján. Baja városa a jubileum alkalmából egy hetes ünnepségsorozattal tisztelgett a mesternek.

A zenei hét megrendezésére a városi Oktatási Állandó Bizottság még június hóban határozatot hozott. Szeptemberben pedig már összeült az előkészítő bizottság.

A bizottság jegyzőkönyve mintapéldája lehet egy, a feladathoz értő személyekből összeválogatott testület program-alkotásának.¹⁷¹

A december 7 - 15. között megtartott zenei hét teljes programját érdemes ismertetnünk, mert a nagyon szerény anyagi lehetőségek felhasználásával az egész kodályi életművet bemutatta:

- I. A zeneiskola tanárainak Kodály-hangversenye
- II. Népi játékok. /Játék, ballada, tánc/
- III. A zeneiskola növendékhangversenye. Kodály művei.
- IV. A Pécsi Zeneművészeti Főiskola hangversenye.
/Háry-szvit, Fölszállott a páva, Psalmus Hungaricus/
- V. Kottaolvasó verseny általános és középiskolásokkal.
- VI. A bajai általános- és középiskolák kórusainak hangversenye.
- VII. Kórushangverseny Bárdos Lajos vezényletével.

A Kodály Jubileumi Hét külön érdeme, hogy az énekpedagógusok és a kóruskarnagyok figyelmét Kodály gyermekek számára komponált pedagógiai műveire irányította. Kodály Zoltán zeneszerzői és zenepedagógiai munkássága ekkor vált először széles körben ismertté Baján.¹⁷²

Az ellenforradalom idején szétzüllött énekkar 1958-ban jött össze ismét, és kezdte meg próbáit. Első önálló hangversenyét 1960. tavaszán tartotta, amelyen 47 kórus-

tag énekelt. 1961. márciusában a szimfonikus zenekarral közös hangversenyt rendeztek. Ugyanebben az évben ünnepelték meg a kórus fennállásának 100. évfordulóját, ekkor tetőzött 72 taggal a zenekari létszám.¹⁷³

A Liszt Ferenc Énekkar a következő évtizedben elnyerte a legmagasabb kórusminősítéseket. 1964-ben ezüst, 1966-ban és 1968-ban arany, 1970-ben az "Aranykoszorú diplomával" és 1976-ban a "Fesztiválkórus diplomával" minősítést.¹⁷⁴

A Liszt Ferenc Énekkarral egyidőben, 1958-ban megalakult egy kamarazenekar a művelődési házban, amely később a Honvéd Helyőrség Zenekarának fúvósaival kiegészítve szimfonikus zenekarrá bővült. Az együttes szakmai színvonala meglehetősen sok kívánnivalót hagyott maga után, és a katonazenészek előre soha nem látható elfoglaltsága miatt a próbái, de néha még az előadásai is veszélyben forogtak. /Talán nem irodomos megemlítenünk, de az igazsághoz tartozik, hogy a katonazenészek ingyen nem szívesen muzsikáltak./ Ez a szimfonikus zenekar 1967-ben a november 7-i ünnepségen szerepelt utoljára.¹⁷⁵

A szimfonikus zenekar vonós-kara ezt követőleg a város egyik legnagyobb vállalatának, az Alsódunavölgyi Vízügyi Igazgatóságnak védőszárnya alá került, köszönhetően a vállalat gazdasági igazgatójának, a lelkes zenekarát Bánhidi Bélának. A vállalat a művelődési háznál sokkal nagyobb anyagi támogatást tudott nyújtani, és

lehetővé tette, hogy a zenekar élvonalbeli művészeink közreműködésével rendezhesse hangversenyeit. Csak néhány művész nevét említve: Perényi Eszter, Kocsis Albert, Szabó Csilla, Dénes Vera, Perényi Miklós, Kovács Béla, Kedves Tamás és még sokan mások játszottak a zenekarral.

Az Alsódunavölgyi Vízügyi Igazgatóság kamarazenekara számára Farkas Ferenc és Huszár Lajos zeneszerző egy-egy önálló művet komponált. E műveket a zenekar mutatta be, és rövidesen országszerte kedvelt kamarazenekari repertoár darabokká váltak. Farkas Ferenc a világjáró bajai szabólegénynek, Jelky Andrásnak állított emléket szvitjében, Huszár Lajos pedig klasszikus hangvételő zenekari koncertjét ajánlotta a zenekarnak.

A kamarazenekar a Baja - Zombor testvérvárosi kapcsolat egyik pillére. Évi egy-két alkalommal Zomborban szerepelt, és fogadta Baján a zombori szimfonikus zenekart. A két város egyesített zenekara is évi több alkalommal adott hangversenyt. /A két együttes példamutató együttműködését a jugoszláv kormány kezdeményezésére az Egyesült Nemzetek Szervezete bulletinjében követendő példaként állította a világ népei elé./¹⁷⁶

Két alkalommal a zenekar országos kamarazenekari fesztivált szervezett a "Bajai Nyár" rendezvénysorozatának keretében. A három évenkénti gyakoriságúra tervezett zenekari találkozót azt a célt szolgálta, hogy az

amatőr zenekarok továbbra is szereplési lehetőséghez jus-
sanak, tekintettel arra, hogy a Veszprémben rendezett
fesztivál a hivatásos együttesek fóruma lett.

Az 1979-ben és főként az 1982-ben rendezett "Bajai
Nyár" rendezvénysorozata, ill. a sorozat zenei része a
város két évszázadának zenei életében a tetőpontnak te-
kinthető.

A "Bajai Nyár" rendezvénysorozata többirányú célok
megvalósítására jött létre. Nyilvánvalóan az idegenfor-
galmi vonzóerő növelése is szerepelt a célok között, de
a rendezők feladatuk kapták a 42 ezer lakosú város né-
pének nyári szórakozását, művelődését megszervezni. Sze-
rénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy ennek a programnak
a gerince, legértékesebb része a 17 hangversenyből ál-
ló zenei rész volt, amelyet még kiegészített egy dél-
szláv folklór-est és a bajai "Csitaonica" bunyevác tánc-
együttes műsora.

Sikerült megteremtünk a valaha oly népszerű orgo-
nahangversenyek megrendezésének technikai feltételeit.
E hangversenyek külön érdekessége, hogy a júliusi hang-
versenyt a zeneiskola egykori növendéke, Zeke Lajos or-
gonaművész, az augusztusban rendezettet pedig dr. Hu-
szár Pál kórházi adjunktus, orgonaművész adta.

A kamarazenekari találkozón - meghívásunkra - a
kecskeméti, szegedi, tatabányai, zombori kamarazenekar,

valamint a Semmelweis Orvostudományi Egyetem és a Szegedi Zeneművészeti Főiskola kamarazenekara vett részt.

A "Bajai Nyár" 1982-es rendezvényein adott hangversenyt utoljára a Bajai Vonósnégyes.¹⁷⁷

A hetedik alkalommal megrendezett nemzetközi zenei tábor zenepedagógiai munkája mind eredményesebbé vált. A tábor két hete alatt a növendékek öt hangversenyt tartottak az itt megtanult művekből.¹⁷⁸

Tekintettel arra, hogy a zenei élet szervezésében a legtöbb feladatot a zeneiskola végezte, az iskola integrálása után megszűnt az a közeg, amely ezt a feladatot ellátta.

Az előbbi megállapításunkat igazolja a bérleti hangversenyek szomorú tapasztalata az 1983/84-es hangverseny-évadban. Az Országos Filharmonia - tartva a gyér érdeklődéstől - négy estből álló bérleti sorozatát a tanítóképző főiskola mindössze 170 fő befogadóképességű dísztermében rendezte meg. A hangversenysorozat kudarcára jellemző, hogy az évadzáró hangversenyen fellépő jóhírű, kitűnő színvonalon játszó szegedi modern-zenei rézfúvós együttesre nem több, mint 40 főnyi közönség volt kíváncsi. A közönség soraiból kivétel nélkül hiányoztak mindazok, akiknek a zenei élet szervezése feladata lenne.

XIII.

A zenei nevelésről

Az első bajai intézmény, amelyben pedagógiai ismeretekkel felvértezett zenetanár a legfejlettebb metodikai ismeretekkel tanított, Recska Ilona 1926-ban létesített magánzeneiskolája. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy jóllehet az iskola nem vezetett a maihoz hasonló dokumentációt a pedagógiai munkáról, birtokunkban van az az irodalom, amelynek alapos tanulmányozása után az abban foglalt alapelvekre építve szervezte meg Recska Ilona a zeneiskoláját.

Szóljunk először néhány szót a kiindulási korszakról, a zenepedagógia nagy forradalmáról, amidőn a pszichológia századunk első két évtizedében bekövetkezett hatalmas fejlődése a zenei nevelést alapjaiban változtatta meg, a hangszeroktatás mechanikus-fiziológiai oldalához hozzárendelve a zenepszichológiai kutatás legújabb eredményeit.¹⁷⁹

Szükségszerű ellenhatása volt ez a 19. század vége polgári zenehallgató rétege elvárásának, amely az előadóművésztől csak a virtuozitást, csak a cirkuszi mutatványt igényelte. Kinek az ujjai szaladnak a leggyorsabban a hangszeren? - ezért folyt a verseny. Tanítson

a zenepedagógus csak technikát!

A magyar zenepszichológiai kutatás egyik úttörője, Kovács Sándor ezt írja: "Vannak virtuózok. Vannak mu-
zikusok, akik a zongorát választották hangszerüknek. Vannak művészek, akik, ha zenélnek, zongoráznak. Vannak nagy emberek, akik - többek közt - művészek is és muzsikálnak is és zongoráznak is." Ennél tömörebben nem lehet megfogalmazni, hogy mi az, amit a mi évszázadunk zenehallgatója a zeneművésztől elvár és megkövetel.¹⁸⁰

A Nyugat 1918. évi 4. számában megjelent írásában ismét ezt a gondolatot hangsúlyozza a művész hivatásáról: "Egésznek, teljesnek, embernek lenni."¹⁸¹

A művész- és zenepedagógus képzésben az általános műveltség fontosságára figyelmeztet, külön nagy súlyt helyezve az idegen nyelvek tanulására. Véleménye szerint "a zene egyike a legalkalmasabb eszközöknek a képességek általános fejlesztésére, azaz az egész ember képzésére."¹⁸²

Az első bajai zeneiskola oktatására Kovács Sándor zenei nevelési elvei mellett Varró Margit pedagógiája gyakorolt hasonlóképpen nagy hatást. 1921-ben jelent meg munkája, a "Zongoratanítás és zenei nevelés", amelyben a nevelési oldal jelentőségét hangsúlyozza a zene-tanítás folyamatában. Felismeri az életkori sajátosságok figyelembevételének fontosságát, hangsúlyozza a zeneoktatás alakító szerepét a gyermeki személyiség fej-

lődésében. A gyermek játékos hajlamából indult ki, és ezért az első szakasznak a játszva tanítást jelölte meg. Ez után az érzékeltető, majd a cselekvésre ösztönző, végül a logikát is bevonó szakasz következett. A tudatosság és az ösztönösség között nem látott ellentmondást, sőt a kettőt egyazon fogalom két oldalának tartotta.

A ritmusérzék fejlesztése és a hallásképzés a zenepedagógia fontos területe lett. Kodály Zoltán és Molnár Antal a zeneoktatás folyamatában a zeneiség elsődlegessége mellett emelt szót, egyszerű és a lényegyet hordozó zenei anyagává a magyar népdalt teszi.¹⁸³

Kálmán György 1926-ban megjelent zongoramódszertana a tananyag felépítését új szempont szerint javasolja. Véleménye szerint akkor természetes a zenei anyag tanulásának sorrendje, ha az egyes zenei stílusok kialakulásának időrendjét követi. A kezdő növendéknek először Bartók Béla 1913-ban megjelent Zongoraiskoláját ajánlja tanítani, hogy a tanítás értékes zenei anyagon, magyar nép- és gyermekdalon kezdődjék. Népdal-ihletettsége miatt ajánlja Bartók: Gyermeknek c. sorozatát. Csak ezek után látja helyesnek a zenei barokk /Bach, Handel/ és a klasszikusok /Haydn, Mozart, Beethoven/ tanulását. Utána jönnek a romantikus, majd legvégül a modern művek. Ez a tananyagfelépítés, különösen a kezdeti "csak tiszta forrás-

ból" elv miatt, rendkívül haladónak tekinthető. /Mechanikus szemléletének bírálata nem feladata e tanulmányának./¹⁸⁴

Hasonlóképpen haladó felfogást tükröz Kálmán György módszertana a tanulás egységességéről. Felfogása előremutat a szovjet zongorapedagógia klasszikusának, Neuhausnak komplexitás-elméletére. /1958/¹⁸⁵

Az első magyar nyelvű kiadvány, amely a zenei tehetséget és a zenei tehetség vizsgálatának módszereit elemzi, szintén hatással volt a Recska-féle magánzeneiskola, ill. a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolájának zenei nevelésére. A tanulmány a "Mit tanítsunk?" kérdésre Kodályt idézi: "Csak az a lelki táplálék válik a gyermek hasznára, amit maga is kíván."¹⁸⁶

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy az előbbieken csak azt a zenepedagógiai irodalmat ismertettük, amelyről biztosan tudjuk, hogy a 30-as évek bajai zeneoktatására hatással volt, ill. állíthatjuk, hogy a bajai zeneoktatás ez irodalom elveire épült. Azt a következtetést is joggal levonhatjuk, hogy Recska Ilona magániskolája, majd a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolája a leghaladóbb zenepedagógiai ismeretek birtokában és alkalmazásával oktatta a növendékeket.

Az első zeneiskolai rendtartás /még csak tervezet/ pontosan 50 évvel később, 1976-ban született meg. Ezt

megelőzően csak egy működési szabályzat készült, amelyet Karig Emil igazgató szerkesztett 1930-ban. Ez a tulajdonképpen rendtartásnak készült okmány azonban nem annyira az oktató-nevelő munkával, hanem az iskola személyi és tárgyi feltételeivel foglalkozik.¹⁸⁷

A működési szabályzattal kapcsolatosan igen érdekes észrevételeket tett dr. Belle Ferenc, a szegedi zeneiskola kiváló igazgatója, amikor véleményét kérték. A tantestület összeállításáról ezt írja: "Nem helyes az egy év utáni véglegesítés, mert egy év alatt nem lehet tisztán látni, hogy mit képes egy tanár produkálni. Ha pedig már véglegesítve van, nagyon nehéz a helyéből ki-mozdítani. A mai viszonyok között csak erős propagandával, lelkes és helyes tanítással lehet valami eredményt elérni, és főleg akkor, ha már az elemi iskolában kezdjük a növendékekkel a tanulást."¹⁸⁸

A zenetanulás minél korábban történő megkezdését Kodály is állandóan szorgalmazta. A legkisebbek zenei foglalkozásaihoz indult meg a "zenei játékos iskola". /Dalosjátéknak és zenei óvodának is nevezték./ A zenei óvodát a zeneiskola előkészítő tanfolyamának tekintették.¹⁸⁹

A hangszeres oktatás megkezdésének ideje megegyezett a jelenlegi tantervvel, tehát hegedű és zongora szakon 8 éves kortól /kivételesen 7 éves is/, a magán-

ének szakon ellenben csak a mutáció befejeztével /leányok 16, fiúk 17 éves kortól/ nyerhettek felvételt. A fúvós tanszakokon leányok egyáltalán nem, fiúk pedig 15 éves kortól tanulhattak.¹⁹⁰

A kezdő növendékek felvételét halláspróba előzte meg, a más iskolából jött haladóknak pedig kötelező volt a felvételi vizsga, amelynek eredménye szerint sorolták be őket a megfelelő zeneiskolai osztályba. /Kivéve a zeneiskolai bizonyítvánnyal érkezőket./¹⁹¹

A zenepedagógussal szemben igen nagy követelményeket támasztottak. A munkanélküliség nehéz évében, 1932-ben a képesített zenetanárok országos bizottságot alakítottak, amely kiadta az 1892-től 1931-ig zeneművészeti főiskolát végzett, képesített zenetanárok névsorát, óva a szülőket, nehogy gyermeküket "kontárral" taníttassák. "Éppen a kezdő-fok az, mely a legkörültekintőbb pedantériát és a legtöbb tapasztalatot, szakértelmet követeli meg a tanártól. Ezért a vérbeli pedagógus legszebb feladatának is tekinti, ha egy kezdő tanítványt vezethet be hangszerének titkaiba, igyekezve arra, hogy tudásával a lehető legjobb alapot adjon növendékének."¹⁹²

Nem mulaszthatjuk el, hogy párhuzamot ne vonjunk a negyven év alatt képesítést szerzett zenepedagógusok és a hegedűt ill. zongorát tanuló növendékek létszáma között. 639 zongoratanár /76 %/, 171 hegedűtanár /20 %/

és 31 magánénektanár /4%/ nyert a Zeneművészeti Főiskolán 1931-ig oklevelet. A Liszt Ferenc Kőr Zeneiskolájában ebben az esztendőben a növendékek 68 %-a zongorát, 32 %-a hegedút tanult. A hangszerstanulás tehát úgy alaptan mint főiskolai fokon /mint máshelyütt már kifejtettük,/ főként zongora és kisebb részben hegedútanulást jelentett.

A zongora metodikájáról szólva, haladó szellemű tantervről beszéltünk. Sokkal kedvezőtlenebb a kép a hegedúoktatásban, amelynek nem volt Bartók Bélája, aki a "tisztá forrásból" merített hegedűirodalmat megteremtette volna. A kis hegedűsök germán ihletésű, gépies etűdökön gyakorolták a hegedűjáték technikai részét. A Hohmann - Bloch Hegedűiskola sivár, zeneietlen gyakorlataiban nevelkedve sokan idegenedtek el örökre a zenétől.

A hegedűtanításban csak nagyon szűk rétege szenvedett a tanulóifjúságnak. Nézzük meg, mit mond Kodály Zoltán - a kérdés legjobb ismerője - az egész magyar ifjúság zenei neveléséről 1934-ben: "Milyen képe van az átlagos magyarnak a zenéről, mit hallott róla iskolai pályáján? Végigjárhatta a 16 iskolát anélkül, hogy találkozott volna vele. Alsóbb iskolákban van még némi nyoma, de már középiskolai tantervünk nyíltan vallja a zene pedagógiai értéktelenségét: nem él vele. Hogyan jusson így a zene jobb megértésére, nagyobb megbecsülés-

sére a magyar társadalom, hogy legyen életszükséglete a zene, ha legfogékonyabb korában nem jutott vele kapcsolatba?"¹⁹³

Az iskolai zenei nevelés elkeserítő helyzetének okát Kodály három tényező hiányában látta: "Nem volt elég alkalmas tanerő, tananyag, idő."¹⁹⁴

Határozottan állást foglalt az mellett, hogy a zenei nevelést az óvodában kell megkezdeni, mert az "a 3 - 7 éves korban, a gyermeki értelem és lélek fejlődésének legfontosabb idejében rendkívül nagy jelentőségű."¹⁹⁵

Az óvodában énekelt dallamokat Kodály éles kritikával illette magyartalanságuk, zeneietlenségük és legtöbbször bárgyú szövegük miatt.¹⁹⁶

Álljon itt egy ilyen elrettentő "Óvodai dal", amelyet még nem is olyan régen hallottunk. A Kodálytól kárhoztottak közül a legszerencsésebb típusba tartozik: értékes, torzítatlan népdalra, értéktelen, silány szöveg.

Jaj, de fogy a sonka,

Nincs már, csak a csontja.

Ki ette meg? Cirmos cica, Bodri kutya,

Meg az, aki mondja.

Ezt a szöveget a kicsinyek a "Jaj, de beteg vagyok" kezdetű, közismert népdalunkra zengették teli torokból. Helyesebb, ha itt következik az eredeti szövege a népdalnak, rávilágítva a változtatás álszemérmes okára:

Jaj, de beteg vagyok.

Talán meg is halok.

Talán bizony a szeretőm édesanyja

Engem elátkozott.

Az énekoktatásban valóságos forradalmat jelentett a Kodály szerkesztette "Iskolai Énekgyűjtemény" megjelenése 1943-ban. Ennek értékes zenei anyagára épült Kodály Zoltán - Ádám Jenő: Szó - mi c. elemi ill. általános iskolai énektankönyve. /A Szó-mi I - VI. füzet 1943-ban, a VII. és VIII. pedig 1946-ban jelent meg./ Ennek a sorozatnak a füzetei és az általános iskolai tankönyvek /1947-48. ill. új kiadás 1957-58/ tartalmukkal és kivitelezésükkel világszerte feltűnést keltettek, megismertetve énekpedagógiánkat és a magyar népdalkincset.¹⁹⁷

Az új zenei nevelés programját Pécssett hirdette meg Kodály Zoltán 1945. november 19-én, Magyar zenei nevelés címmel mondott beszédében. Még két olyan kezdeményezés indult meg ugyanekkor Pécssett, amelyet Kodály úgy értékel, hogy döntő fontosságú lehet az egész magyar zenei művelődésre. Az egyik a zeneiskola "bevezető tanfolyama", /Kodály elnevezése, ma előképzőnek hívjuk,/ a másik az elemi iskolák válogatott tanulóinak iskolán kívüli énekórái. /Ma énekszakkörnek nevezzük./¹⁹⁸

A bajai városi zeneiskola testülete ismerte és kö-

vette a kodályi útmutatást. Recska Ilona már 1937-ben meghívta a mestert előadás tartására. Kodály vállalta is a bajai előadást, amelyre végül nem került sor, mert az időpontot nem sikerült egyeztetni. 199

Kodály zenepedagógiai koncepciójával ellenben alaposan megismerkedtek és lelkes híveivé váltak. A növendékek gyakran játszották Bartók és Kodály műveit, mind virágzóbb lett az Éneklő Ifjúság mozgalom, amely a tanulóifjúság széles rétegeit mozgósította. A negyvenes évektől nem múlhatott el ifjúsági kórustalálkozó Bartók és Kodály énekkari műveinek megszólaltatása nélkül.²⁰⁰

A hangszer tanulást megelőző zenei előképző már az 1946/47-es tanévben megindult, egy esztendővel a pécsi példa után. Az oktatás folyamatában a kodályi "helyes utat" követték, amelyet a mester így határozott meg: "Nálunk a lelki folyamat ez volt: kottakép, hangmegvalósítás, utólagos meghallás, esetleg javítás. Holott a helyes út a fordítottja: kottakép, hang elképzelés, megvalósítás. Ilyenkor nemigen van mit javítani."²⁰¹

Ez a kodályi zenei nevelési koncepció lényege, előremutató tartalma. És az, hogy szüntelenül szót emelve a zene személyiségformáló szerepe mellett, az 1945-46-os tantervekben az ének bejutott a gimnázium felső osztályaiba is. A szakos tanítás szükségessége is elvileg megfogalmazódott, de a megvalósítást hátráltatta a

megfelelő szakképesítésű tanárok hiánya.²⁰²

Sajnos, nem sokáig volt ez a legfőbb akadály. Az 1946-os tantervben a Köznevelési Tanács heti 2 órában jelölte meg az ének oktatását, az általános iskola első osztályától végig a gimnáziumban. Ez az ideálisnak tekinthető óraszám nem sokáig maradt meg, az általános iskola két felső osztályában 1 órára csökkent, a középiskolában pedig teljesen megszűnt az énekoktatás. 1952-ben az I. középiskolai osztályban ismét heti 1 énekórát tartalmazott az új tanterv. A heti 1 óra egy olyan tárgynál, amely folytonos gyakorlást kíván, az évi 20 - 25 találkozás a tanulókkal, Kodály szerint értéktelen.²⁰³

Másrészről ellenben hatalmas előrelépés történt. 1950-ben megalakult az első ének-zenei általános iskola Kecskeméten. Amikor itt az első nyolcadik osztály végzett, 1958-ban szerte az országban már 71 ének-zenei általános iskolában indult meg az oktatás. Kodály Zoltán így summázta ezt a nagyszerű eredményt: "Az általános iskola célja: a teljes embert megalapozni. Zene nélkül nincs teljes ember. A most letelt nyolc év legfontosabb tapasztalata, hogy a zenei írást-olvasást könnyűszerrel megtanulhatják azok is, akik nem a családi zongora mellett nőttek fel. Misztótfalusi idejében merész álom volt, hogy mindenki tanuljon meg olvasni. Kétszáz év

alatt teljesült. Így lesz általános a zenei olvasás is, s általa mindenkinek elérhető a zenei műveltség, talán száz évnél hamarább.²⁰⁴

Baján 1957-ben indult meg az ének-zenei tagozatos oktatás a Központi Általános Iskola egyik első osztályában. 1974-ben az ének-zenei tagozat önálló épületet kapott, a Központi Leányiskola épületét. /Azonos a tanulmányunkban gyakran említett Bárány szálló épületével./

Az első osztályba jelentkező tanulók felvételi vizsgát tesznek, és a vizsga eredményeként kerülhetnek be az ének-zenei általános iskolába.

Ezzel kapcsolatosan nem hallgathatunk egy káros jelenségről, amely ellentétes Kodály nézeteivel, a zenei nevelés demokratizmusával. Az ének-zenei általános iskola központi fekvésű, jó tárgyi feltételekkel működő intézmény. A város többi, ezres tanulólétszámot megközelítő általános iskolájával ellentétben 8 tanulócsoporttal /mintegy 220 tanulóval/ működik. Évente 60 - 70 tanuló tesz felvételi vizsgát, olyan tanulók, akiket az óvodában mutatott teljesítményük alapján az ének-zenei tagozatú iskolába javasolnak.

A közvélemény az iskolát "elit" intézménynek tartja, amelyre a beiskolázáskor óriási társadalmi nyomás nehezedik. Az iskola természetesen nem függetlenítheti ma-

gát ettől, és így évről-évre bejutnak zeneileg nehezebben képezhető tanulók is. Ez még nem volna baj, hanem abban a tényben rejlik a kár, hogy alkalmas tanulók hely hiánya miatt nem kerülnek be. Ezek a gyermekek azután a zenei nevelés számára örökre elvesznek.

A megoldás olyan egyszerű volna, hogy szinte megfoghatatlan, miért nem elégítheti ki az iskola a társadalom igényét: két első osztály indítását. Így ének-zenei tagozaton tanulhatna minden bajai gyermek, akinek a szülei ezt igénylik, és a felvételi követelményeknek megfelel.

Az ének-zenei általános iskolának a zenei nevelésben betöltött szerepét a következő adattal szemléltethetjük:

Baján 1983-ban 4.394 ált. iskolai tanuló volt.

Ének-zenei iskolában 220 tanuló tanult. /5 %./

Ha pedig azt számítjuk, hogy Baja és 19 városkörnyéki községének 8.926 általános iskolába járó tanulójának mindössze 2,5 %-a részesül ének-zenei általános iskolai képzésben, akkor elmondhatjuk, hogy a kodályi száz éves terv megvalósításában bőven van még tennivalónk. Ez a terv pedig azt tűzte ki célul, hogy minden gyermek sajátjává váljon a zenei írás-olvasás, a zenei analfabétizmus felszámolásával "legyen a zene mindenkié!"

Összegezve pedig megállapíthatjuk, hogy Baján az

ének-zenei általános iskolai képzésben a tanulólétszám tekintetében az 1957-es évi megalakulástól eltelt negyed évszázad alatt egyetlen lépést nem tettünk előre.

Kedvezőbb a kép a hangszeres, tehát a zeneiskolai zenei nevelés tekintetében, ahol a tartalmi fejlődés mellett a létszám növekedése is dinamikus volt.

1963-ban az akkor legfejlettebb zenepedagógiai ismeretekre épült zeneiskolai tantervek jelentek meg.

Ezzel egyidőben a minisztérium művészetoktatási osztálya szabályozta a zeneiskolák szakmai felügyeletét, megkezdődött a szakfelügyelői hálózat kiépítése. Elkészült a szakfelügyelői munkát szabályozó utasítás. Ez az utasítás a zeneiskolai szakfelügyelő fő feladatát a tanári munkához és az intézmény célkitűzéseinek megvalósításához történő segítségnyújtásban jelölte meg.²⁰⁵

A zenei nevelés fejlődését nem szolgálta egyértelműen, hogy 1971-ben a decentralizálás során a zeneiskolák a megyei tanácsok hatásköréből a fenntartó tanácsok szakmai felügyelete alá kerültek. Az intézkedés mellett sok érv szólt, ellene talán csak egy, de az igen nyomatékos. Nevezetesen, hogy a helyi tanácsok nem rendelkeztek a felügyelet ellátásához megfelelő képesítésű szakemberekkel. Ehhez járult még Baján a zeneiskola felügyeletével megbízott közművelődési előadói munkakörben az erős fluktuáció. /17 év alatt 7 ízben cserélődött a közművelődési előadó, átlagosan nem egészen 2 és fél évenként./

Az előbbiekben vázolt helyzet a zenei élet mechanizmusában olyan mérvű nehézségeket idézett elő, hogy - főleg a szakemberek hiánya miatt - már a zenei oktatást és a zenekarok létét veszélyeztette. E kérdéskörrel 1977-ben országos vita alakult ki, amelyben Strém Kálmán így jellemezte a zeneoktatás helyzetét: "A zeneiskolák... nagyobb része tanácsai felügyelet alatt működik. Országos hatású döntések születnek ott, ahol nincs kellő áttekintés. A megyék és a városok olykor meghökkenően különálló zenepolitikát folytatnak - vagy egyáltalán nem foglalkoznak a zeneélet kérdéseivel."²⁰⁶

Tetézte még a nehézségeket, hogy a zeneiskolai hálózat egyidejűleg két minisztérium hatáskörébe tartozott. /Az Oktatási- és a Kulturális Minisztériuméba./ A legsürgősebbnek az irányítás szerkezetének vizsgálata látszott, amelynek összehangolatlan volta különösen a következő területeken érződött: zeneélet - zeneoktatás; központi irányítás - tanácsok; zeneiskolák - zenei általános iskolák; a zeneélet gyakorlata - tudományos kutatás; hivatásos művészet - amatőr mozgalom; zeneoktatás - műkedvelő együttesek.²⁰⁷

Hangsúlyozottan merült fel a zeneoktatásban részt vevők két alapvető csoportjának, a szakmuzsikusoknak és a jövőendő zenekedvelő közönségének szétválasztása a zenei képzés folyamatában, mert a két csoport kétféle szer-

vezetet, metodikát és tananyagot kívánna.

Ezeket a feladatokat oldotta meg "Az állami zeneiskolai nevelés és oktatás terve", amelyet a művelődési miniszter 1981-ben jóváhagyott és bevezetését elrendelte. A tanterv teljesen külön tananyagot ír elő a zenei pályára készülő ill. az általános képzésben részt vevő tanulók számára.²⁰⁸

Az egyes tanszakok tantervét több éves előkészítő munka után készítették el a tantervi bizottságok. A végleges szöveg tervezetét ismertették a zenepedagógusokkal, és a javasolt változtatásokat figyelembe vették. Megállapítható, hogy a tantervi reform eredményeként sokoldalú képzést adó, korszerű tantervek jöttek létre.

Az új tanterv a zeneiskolai nevelés célját a következőkben határozza meg:

1. Az érzelmi és az esztétikai nevelés eszközével az általános és középiskola, az ifjúsági mozgalom, a család és a környezet személyiségformáló tevékenységének kiegészítése.

2. A tanulók zenei ízlésének, érdeklődésének, igényességének, esztétikai kultúrájának megalapozása.

3. A tanulók zenei készségeinek és képességeinek fejlesztése, zenei műveltségük megalapozása.

4. A tanulók többségének felkészítése szabad idejük tartalmas eltöltésére, az amatőr társas muzsiká-

lásra.

5. Az arra alkalmas, kiemelkedő képességű tanulók felkészítése szakirányú továbbtanulásra.

A tanterv megjelölte az előbbi célok eléréséhez megvalósítandó feladatokat. Ezek közül a legfontosabbak:

1. A hangszertanítás értékes zenei anyagon, korszerű, vonzó eszközökkel alakítsa ki a célszerű, biztonságos hangszerkezelést. Teremtsen olyan érzelmi kapcsolatot a zenével, hogy az a tanulók mindennapos szükségletévé váljék.

2. A zeneiskola adjon rendszerezett zenei ismereteket. Tanítsa meg tanulóit a zenei írás-olvasásra. Vezesse rá őket a zene logikájára, formai összefüggéseire. Tegye képessé ismereteiknek gyakorlati felhasználására. Bontakoztassa ki zenei fantáziájukat, adjon teret kreatív megnyilatkozásaiknak, tegye őket képessé a zene emocionális tartalmának átélésére és kifejezésére.

3. A zeneiskola szoktassa tanulóit rendszeres, céltudatos és gazdaságos munkára. Módszereinek fejlesztésével, új kezdeményezésekkel tegye munkájukat eredményesebbé.

4. Fejlessze feladattudatukat, növelje kitartásukat, figyelmük koncentrálásának képességét. Nevelje a tanulókat arra, hogy a zene művelőtől rendezettséget, fegyel-

mezettséget kíván a magatartásban és a munkarend szabályozásában.

Ez a tanterv kétségtelenül sokoldalúan tartalmazza az értelmi és érzelmi nevelés, a gyermeki személyiség formálásának a zeneoktatásban tervezett céljait és feladatait.

Meg kell említenünk azt is, hogy az előbbieken csak a tantervek vázlatos ismertetésére vállalkozhattunk, - összefoglalva lényegi jellemzőiket, - hiszen az egyes zeneiskolai tanszakok tantervei több száz oldal terjedelműek összességükben.

Emeljük ki a tantervi reform néhány pozitív vonását:

- a./ A gyermeki személyiségből indul ki.
- b./ Megvalósítja a kodályi tanítást: elsődlegesen a zenére nevel, és ennek rendeli alá a technikai képzést.
- c./ A zenei nevelést alkotó folyamatként fogja fel - Nagy súlyt helyez a kreatív személyiség kifejtésére.
- d./ Elválasztja a zenei pályára készülő tanulók képzését a későbbi zenekedvelő amatőrök képzésétől. Mindkettőnek külön tantervi feladatokat ír elő. /Amatőrnevelés = "A" tagozat, zenei pályára készülő emelt szintű képzése = "B" tagozat./

e./ A közösségi nevelés érdekében szorgalmazza a kamarazenei és ifjúsági zenekari képzést, a társas zenét.

Negatívumként csupán a tantervek egyetlen vonását értékelhetjük: A nem zenei pályára készülő növendékek /"A" tagozat/ zenei nevelésében nem veszi kellőképpen figyelembe az utolsó évtizedek nagyarányú életmód-változását. Az általános képzésben túlzottan nagy követelményeket ír elő, amelyet a növendékek jó része nem tud teljesíteni. Ez azután a tanárban és a növendékben egyaránt állandó konfliktushelyzetet teremt. A szakfelügyeletnek pedig alkalmat ad szubjektív ítéletekre, azaz adott esetben kétféle módon értékelhet. Vagy beismeri, hogy a tantervet saját növendékeivel sem tudja maradéktalanul végrehajtani, vagy pedig arra az álláspontra helyezkedik, hogy a tanterv olyan törvény, amelyet bírálni nem, csak végrehajtani szabad. /Mindkét esettel találkozunk./

A megoldás egészen egyszerűnek mutatkozik: Nagyobb szabadságot kell adni a zenepedagógusnak, és a nagyobb szabadsággal egyben megadni az alkotó munka örömét, az egyéni pedagógiai eljárások felhasználásának lehetőségét.

Távol áll tőlünk, hogy nézeteinket jogtalanul általánosítsuk. Hivatkozunk Vitányi Iván véleményére, aki

1983. márciusában ama nézetének adott kifejezést, hogy a köztudottan kitűnően hegedülő Albert Einstein a mi zeneiskolai szervezetünkben valószínűleg megbukna, vagy eltanácsolnák.²⁰⁹

Meg kell találnunk tehát a szakképzés és a zenei tömegnevelés helyes egyensúlyát. A tanárképzőknek olyan szakmailag jól képzett, hivatástudattal rendelkező zenepedagógus nemzedéket kell képezni, amely azután meg akarja és meg is tudja valósítani Kodály Zoltán száz éves tervét. /A zenepedagógusok között nincs szükség félresikerült, meg nem értett "koncertező művészekre", akik a zenepedagógus hivatást megalázónak tartják és a pedagógus munkát félvállról veszik./

A zenepedagógus hivatás lényegét Kodály egyik legjobb tanítvány, a magyar zenei nevelésért folytatott küzdelmének társa, Agócsy László így fogalmazta meg: "A zenepedagógus megtisztelő hivatása: megszerettetni azt, amit önmaga is szeret."²¹⁰

Nem kétséges, hogy az egész magyar zenei nevelés további fejlődésének kulcskérdése a megfelelően képzett, hivatását szerető zenepedagógus. Ez állításunkkal egyben tagadjuk azt az igen elterjedt nézetet, hogy a művészetoktatásban a tárgyi feltételek megléte vagy hiánya lenne a meghatározó. A hegedűoktatáshoz például elegendő egy kottaállvány az iskola felszereléséhez,

a pedagógiai munka eredményessége a nevelőn múlik. /Feltételezve, hogy a növendék a felvételi vizsgán a hangszer tanulásra alkalmasnak bizonyult./

Kodály Zoltán számtalanszor hangot adott meggyőződésének: "Jól tanítani csak az tud, akit jól tanítottak. Bár van eset, hogy épp abból lesz jó tanár, akit rosszul tanítottak, s aki tanítványait meg akarja óvni tanulókorai hibáitól. Láttam néhány "művésztanárjelölt" próbatanítását. Mintha kissé méltóságukon alulinak érezték volna ezt a munkát. Pedig hát üres frázis marad a "néppel a népért" annak, aki nem készül fel, hogy belenyúljon a nép életébe úgy is, hogy beleültesse a zene gyökereit."²¹¹

A pedagógusképzés feladata: "A pedagógustársadalom mind magasabb szintű reprodukcióját megteremteni." Még egy - a zenepedagógus utánpótlásban is feltétlenül megvalósítandó - tétel ehhez kapcsolódik: "A pedagógustársadalom nemek szerinti összetétele nagy általánosságban kövesse a nemeknek a társadalomban, szűkebb értelemben a társadalmi munkamegosztásban kialakult arányát."²¹²

A zeneoktatás statisztikai tájékoztatói nem közlik a zeneiskolai tanulók fiú - leány bontású arányát. Sajnos, ugyanígy nincs adatunk a zenetanárképző főiskolák hallgatóinak és a zenetanári pályán működő pedagógusoknak nemek szerinti megoszlásáról. Baján a zenepedagógu-

sok mintegy 80 %-a nő, az általános iskolai énektanárok között pedig 25 nő énektanár mellett 1 férfi működik. A nők aránya most is fokozatosan növekedik, és úgy tűnik, hogy az óvónő, tanítócnő fogalmához hasonlóan a jövőben csak a "zenetanárnő" fogalma létezik majd. A kedvezőtlen elnőiesedési tendencia megállítására nincs sok remény, hiszen a zenepedagógus utánpótlás-nevelés legalsó lépcsőjén, a zeneiskolákban is hasonlóan alakult a tanulók összetétele.

A bajai zeneiskolában az

1932/33-as tanévben	57 %
1944/45-ös "	69 %
1982/83-as "	80 %

volt a leánynövendékek aránya.²¹³

Egészen természetes, hogy ha az alsófokú zeneoktatásban a tanulók döntő többsége leány, akkor ugyanez az arány fog érvényesülni a zeneművészeti szakközépiskolában, és még feljebb, a zenetanárképző intézetekben.

Ehhez a kérdéskörhöz is kapcsolódik, hogy annak eredményeként, hogy az iskola vezetése a tanulók zenei pályára irányítását erősen szorgalmazta, a bajai zeneiskolából és vidéki tagozatairól 1967 - 84. évek között 56 növendék került zeneművészeti szakközépiskolába, zenetanárképzőbe és zenekarba. /Tehát a legszűkebb értelemben vett zenei pályára, nem számítva a pedagógiai

főiskolák ének szakán továbbtanulókat./

Az 1969/70-es tanévben hazánkban 60.153 zeneiskolai tanulóból zeneművészeti szakközépiskolába került 378 tanuló, a zeneiskolai tanulók létszámának 0,63 %-a. A bajai zeneiskola 284 tanulójából szakközépiskolába került 6 tanuló, az iskolai létszám 2,1 %-a, tehát az országos beiskolázási adat több, mint háromszorosa.²¹⁴

A kecskeméti zeneművészeti szakközépiskola 1981-ben történt megalakulása előtt a bajai zeneiskola a szegedi körzethez tartozott. Itt tanult, és itt végezte el a főiskolát az iskola jelenlegi tantestületének 50 százaléka. A szegedi zeneművészeti szakközépiskolában ma is 4 bajai növendék tanul, jóllehet körzetileg nem oda tartozik.

Az 1967. óta zenei pályára került 56 növendékből 28 a férfi, tehát pontosan a zenei pályát választott tanulók fele. De nem ilyen kedvező a kép, ha megvizsgáljuk, hogy hol dolgoznak jelenleg ezek a növendékek. Ez szerint: 15 fő a néphadsereg zenekaraiban, 3 fő tanárként, 5 fő pedig elhagyta a zenei pályát.

Érdemes összevetni a zenei pályát választott leánytanulók jelenlegi foglalkozásával: 28 tanuló közül 19 zenetanárként dolgozik, 7 jelenleg is tanul és csak 2 volt növendék hagyta el a pályát.

A kedvezőtlen jelenségeket is őszintén feltárva

megállapíthatjuk, hogy a bajai zeneiskola szép eredménnyel működött: 1967. óta 22 tanárt adott a magyar zenei nevelésnek, a jelenleg működő zeneiskolai tanárok létszámának csaknem 1 százalékát.

A kétségtelenül nagy eredmények, a zenei nevelés vívmányai azonban nem jogosítanak fel bennünket önelégültségre. Méltán lehetünk büszkék zenei nevelésünk világhírnévére, de szabadjon néhány következtetést levonnunk a jövőendő feladatainkat illetőleg jelen tanulmányunk alapján:

1. Feltétlenül szükség van zenei nevelésünk helyzetének állandó és tudományos igényű elemzésére.

2. A szakemberek javasolta korrekciókat folyamatosan végre kell hajtani.

3. A kodályi zenei nevelési koncepciót meg kell tisztítani a mester halála után ráarakódott sallangoktól, és Kodály szellemi öröksége szerint kell dolgoznunk.

4. Hivatását értő és szerető zenepedagógus nemzedéket kell kinevelnünk, amely megvalósítja a 100 éves tervet: Minden magyar állampolgár legyen a zene területén is írni-olvasni tudó!

E célokért szakadatlanul munkálkodva vagyunk és leszünk méltó örökösei a kodályi eszmének, válthatjuk valóra Kodály álmát: "Legyen a zene mindenkié!"

Baja zenepedagógusai már fél évszázaddal ezelőtt

megismerték és követték a zenei nevelés Kodály-jelölte útját. A mi feladatunk is ez: Elődeink munkáját megismerni, eredményeikből tanulni, hibáikat elkerülni. A zenei nevelés- és művelődés történetének fundamentumára építve a zenei nevelő munkát mind magasabb színvonalon végezni: megtisztelő hivatásunk.

Ha tanulmányunkkal bármilyen csekély mértékben hozzájárulhattunk ehhez, akkor fáradozásunk nem volt hiábavaló.

Jegyzetek

Rövidítések jegyzéke:

AEK	=	Ady Endre Könyvtár, Baja
BH	=	Bajai Hírlap
BK	=	Bajai Közlöny
BKml	=	Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét
BU	=	Bajai Ujság
BVI	=	Bajai Városi Irattár
LFK	=	Liszt Ferenc Kör
MM	=	Művelődésügyi /Művelődési/ Miniszter
OL	=	Országos Levéltár, Budapest
VKM	=	Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter

- 1 Bánlaky Pál: Baja értelmisége./Kandidátusi disszertáció/ 1982. Tud. Akadémia Kézirattára.
- 2 Rapcsányi Jakab: Baja és Bács-Bodrog vármegye községei. /Magyar városok monográfiája/ Bp. 1934. 236.lap.
- 3 Rapcsányi i.m. 203. lap.
- 4 Ugyanott.
- 5 A Hübner - Fejér Lexikon adatai. 1816.
- 6 A bajai református egyház irattára. /1811. év./ Igaz, hogy más kívánságuk is volt. Olyan papot kértek, aki

"belső és külsőképen szép, nőtlen, deák-, görög-, zsidó nyelveken kívül legalább németül is értő és beszélő, józan filozófiájú, bár nem vakmerő, de bátor, kinek-kinek rangjára vigyázó, társalkodó és társaságban kellemetes, józan, a papi tudományokban, az ékesen való írásban, szólásban, históriában, a természet és országok ismeretében, statisztikában, morálban, az éneklés mesterségében jártas férfiú legyen, ha lehet, kevésbé a törvényt is és a muzsikát is értse." /Mindezt évi 200 forint fizetésért./

- 7 Brockhaus - Riemann: Zenei Lexikon. Zeneműkiadó, 1983. I. kötet 469. lap.
- 8 Volly István: Bajai tamburások. Baja, 1964. 8. lap.
- 9 Bács-Bodrog Vármegye Tört. Társulat Évkönyv. XXIII. évf. II. Závodszy Levente közleménye.
- 10 Rapcsányi i.m. 102. lap.
- 11 Réti Zoltán: Rózsavölgyi Márk. Zeneműkiadó, 1975. 12. lap.
- 12 Pesti Divatlap, 1844. dec. 1. 142. lap.
- 13 Ugyanott, 142. lap.
- 14 Megjelent a Veszprém megyei Nóták V. Fogásában /kötetében/ a 34. szám alatt.
- 15 Réti Zoltán i.m. 17.lap.
- 16 Ugyanott, 35. lap.
- 17 Rózsavölgyi önéletrajzából: "-- feleségemmel és két

gyermekemmel visszatértem Bajára, ahol a legnagyobb lelkesedéssel fogadtak. Itt ismét vidáman éltem kis családommal, főleg zene- és szépírásoórákból. Farsang idején egymásután 12 évig a magam zeneigazgatója voltam, minden évben mindenfajta új táncdallamot komponáltam, amelyek mindig nagyon tetszettek."

- 18 Hasznos Múlatások. Hazai és külföldi tudósítások. 1825. 48. szám. I. Ferenc negyedik feleségét, Karolina Augusztát koronázták meg Pozsonyban, 1825. XI. 25-én.
- 19 Takáts Sándor: Kémvilág Magyarországon. Szépirodalmi, 1980. 235. lap.
- 20 A "nóta" hangszerre írt táncot, verbunkost jelentett, a "dal" vagy "ária" pedig énekhangra szánt zene-művet.
- 21 Major Ervin megállapítása, hogy a "30-as években még Rosenthal-ként szerepelt a kottafüzetek címlapjain" /Szabolcsi B. - Tóth A. Zenei Lexikon III. kötet 262. lap/ téves.
- 22 Az Oroszlán vendéglő és szálló a mai József A. Művelődési Központ helyén állott.
- 23 Magyar Kurir, 1827. ápr. 13.
- 24 Réti Zoltán i.m. 19. lap.
- 25 Szöllősy-Szabó Lajos koreográfiájához készült Rózsa-völgyi Első Magyar Társastánc c. hat tételes darabja

1840-ben.

- 26 Hasznos Múlatások, 1828. január. 37. szám.
- 27 Tudományos Gyűjtemény III. kötet. A Muzsikának Közönséges Története.
- 28 Pesti Divatlap, 1841. dec. 1. 143. lap.
- 29 Baja mezőváros bizonyítványa 1826-ból. Rózsavölgyi unokája, dr. Rózsavölgyi Manó hagyatéka. R.-nek Gyula nevű fia alapította a ma is meglevő Rózsavölgyi Zeneműkiadót.
- 30 Névmagyarosítás iránti kérvényét így írta alá:
R. M. magyar nemzeti zeneszerző
- 31 Petőfi: Rózsavölgyi halálára címmel költeményt írt. Liszt pedig XII. magyar rapszódiajának nyitótémájaként Rózsavölgyi Serkentő c. "Eredeti magyar csárdását" választotta.
- 32 A bajai III. Béla Gimnázium jubileumi évkönyve.
Baja, 1982. Szerk.: Bálint László. 23. lap.
- 33 Rapcsányi i.m. 138. lap. Elégett 1.282 lakóház és 812 melléképület, minden középület, 6 templom, a kórház, két emeletes vendégfogadó. Két - a tűz fészektől messzebb eső - városrész maradt meg, Kiscsávoly és Katonaváros.
- 34 Az Entwurf rendelkezései szerint a 6 osztályos nagy-gimnáziumok megszűntek, és helyettük a 4 osztályos algimnáziumokat, vagy 8 osztályos főgimnáziumokat

hoztak létre, vagy reáliskolákat.

- 35 Emlény tanodai pályalombokból. Kolmár József tanár vezérlete alatt szerkeszté a bajai főgymnásiumi ifjúság. Baja, 1858. Kolmár előszavából:

"Kell, hogy zengjen a lant hazaszerte az ifjú

kezekben:

Nyelvében a nemzet élni, enyészni szokott."

- 36 Értesítvény a bajai főgimnáziumról. 1859-60.
- 37 Értesítvény a főgimnáziumról. 1856-57. IV. Rendkívüli tárgyak.
- 38 Ugyanott. Szarvas Gábor, a magyar nyelvészet megalkotója, a gimnázium tanulója és tanára is volt.
- 39 BKmL 7681 Gimnáziumi számadások. Dr. Horváth Ferenc: Ellenészszevételek vagy is Válasz a bajai nagy-gymnasium 1858-59-ik évi tanpénzről benyújtott elszámolásra keletkezett, s 1859. év december 27-ről szóló számvevői észszevételekre. 1860. június 17.
- 40 Aldunai Lapok, 1860. aug. 12. 7. szám. A cikkíró elítéli, hogy a zsidó származásúak ki vannak zárva a Lőkertből. Így érvel: A városnak 18 ezer lakosa van. Ennek egyharmada a középpolgári osztály, honrációrok, kereskedők, iparosok. E szám fele teszi a főleg kereskedéssel foglalkozó zsidóságot. Számuk kevés ahhoz, hogy vezérszerepet vigyenek, de elég, hogy külön pártot alkossanak, ha nem vesszük be

őket.

- 41 Egressy Béni a Szózatot 1843-ban, Erkel Ferenc a Himnusz 1844-ben zenésítette meg.
- 42 BK 1859. dec. 1. 1. /mutatvány/ szám.
Aldunai Lapok, 1860. júl. 8.
- 43 BK 1860. jan. 8.
- 44 BK 1860. jún. 17. "Napló. A múlt szombaton a bajai Kaszino által hangverseny rendeztetett a horvát szülők javára. Az előadás rendben történt: 1. "Fekete dominó" zongoramű négy kézre, játszották Allagha Blanka és Vojnics Klotild kisasszonyok.
2. Változatok fuvolára Briccialditól, eléadta Papp Zsigmond úr. 3. "Búcsú" Eötvöstől, szavalta Latino-vics Matild k.a. 4. "Semiramis" zongorán eléadta Vojnics Klotild k.a. 5. Magándal kunoktól, éneklé Szarvas Gábor úr. 6. "Egy akol, egy pásztor" szavalta Ivánovics Pál úr. 7. Fuvolanégyes, eléadva Papp Zs. Stoczek Gy. Fejes J. és Allagha uraktól. 8. Norma, változatok Thalbergtől, Allagha Blanka k.a. 9. Magyar divat, szavalta Dömötör H. úr. 10. Változatok Dreyschoktól, eléadta Athanakovicsné a. 11. Kettősdal, énekeltek Szarvas G. Stoczek Gy. urak. 12. Berlioz Rákóczyja két zongorán.

Az előadás részletenkint és egészben is igen sikerült volt. Különösen ki kell emelnünk azonban

Athanakovicsné asszonyt és Papp Zs. urat; ez utóbbit még azért is, mivel az ő fáradozásának lehetett köszönhetni a szép hangversenyt."

Eléadás után még táncoltunk a horvátok egészségére."

45. Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. Zombor, 1896. I. kötet 594. lap. Grosschmid Gábor: A szerb vajdaság története.
46. Kolmár József beadványa a VKM-nek. Petőfi Irodalmi Múzeum.
47. Csapláros István: Adalékok a bajai színészet történetéhez. Baja - Bácska, 1935. ápr. 26.
BKmL 7073 Kultúr-ügyek. 120. számú leirat.
48. Liedertafel = a német férfikari együttesek elnevezése az első ilyen, a hazafias érzelmeket és a dal-kultúrát poharazgatás közben ápoló társaság nevére, amelyet Karl Friedrich Zelter alapított 1809-ben.
49. Rapcsányi i.m. 267. lap.
50. A Központi Általános Iskola épületének és udvarának helyén.
51. BK 1860. febr. 19.
52. Aldunai Lapok, 1860. jún.10., jún.17., júl.20.
53. Kincses Ferenc: A bajai daloskör története. Baja, 1961.
54. Baja, 1877. ápr. 8. "Néhány szó a dalárda érdekében.

Társaséletünk egyik mostoháját mutatom be. A requirement ráolvasta már húsz alakuló gyűlés. Elfeledték, hogy a Singverein nem Trinkverein. Pár éve zászlót szenteltek, most sivár társaséletünk."

- 55 Baja, 1878. márc. 24.
- 56 Ennek az énekkarnak a működéséről mindössze egy adatot találtam a "Baja" c. hetilap 1879. aug. 6-i számában.
- 57 Rapcsányi i.m. 268. lap, ill. OL - K 15o 1885 - VII 8 - 48311 /1357. cs./
- 58 OL - D 216 4 - 1867 - 16482 Bács-Bodrog vármegye főispáni helytartójának jelentése a helytartótanács-hoz. /Megj.: A szerb értelmiségi ifjúság 1866. aug. 27-én megalapította politikai szervezetét, az Omladinát./
- 59 Faludi Gábor: A bajai munkásmozgalom főbb eseményei /1890 - 1950./ Baja, évsz. nélkül. 7. lap.
- 60 Kincses Ferenc i.m. 11. lap.
- 61 Volly István: Bajai tamburások. Baja, 1964. 8.lap.
- 62 A hagyományos bajai tamburazenekar 6 - 10 főből állt. A neve a múlt században: tamburabanda.
- 63 Volly István i.m. 36. lap.
- 64 Az "első" a tambura- és cigányzenekaroknál érték-mérő jelző.
- 65 Baján 1875 - 79. között 5 vendéglő, 92 kocsmá, 2

pálinkás és 1 szálloda volt. /OL - Z 208 41 - 70/
Kimutatás Baja v. mulattatási, étkezési és szállodai vállalatairól.

- 66 Volly István 1.m. 30. lap.
- 67 Szerenádhangszerek a hegedű, brácsa, cselló, bőgő, klarinét, cimbalom. A népi zenekar elnevezés újkeletű. A múlt században a neve: cigánybanda.
- 68 Hengl Adolf dédunokájának, ifj. Éber Sándornak szóbeli közlése: "Hengl Adolf eredeti foglalkozása gazdasízt volt. Apatinban megismerkedett Vörösmarty Ferencel, Vörösmarty Mihály testvérével. Ő javasolta, hogy képezze át magát pedagógusnak. Hengl Adolf ezután elvégezte Baján a tanítóképzőt. Mint elemi iskolai igazgató-tanító számos pedagógiai tárgyú tanulmányt írt. /A testi fenytítésről, a zenei nevelésről, a nyelvi nevelésről stb./ Szenvedélyes zenebarát volt. Amikor Bartsch Samu - a neves természetudós, a bajai képző tanára, majd igazgatója - megkérte leányának a kezét, csak azzal a feltétellel kapta meg az atyai hozzájárulást, ha megtanul gondkázni. Bartsch Samu - aki kitűnően zongorázott és orgonált - a feltételt teljesítette.
- 69 Ezek az adatok, valamint a következők Kiss Á. Jósef tanítóképző intézeti tanár 1916-ban Baja zenei múltjáról tartott liceális előadásából származ-

nak. Ezen előadás alapján - amelynek szövege nem maradt fenn,- dolgozta ki Bernhart Sándor Rapcsányi: Baja Monográfiájának rövid, 7 oldal terjedelmű zenei fejezetét. A monográfia adatainak tévedéseit /pl. hogy Szarvas Gábor a gimnázium énekkarát vezette stb./ tanulmányomban hivatkozás nélkül helyesbítettem.

- 70 Tóth Kálmán - Allaga Géza: Dobó Katica c. népszínművét Csóka Sándor színtársulata 1880. febr. 18-án adta elő Baján. Korábbi bajai előadásra nincs adatunk.
- 71 Baja, 1877. febr. 18. Bakody még egy alkalommal, 1880. ápr. 3-án is hangversenyezett Baján.
- 72 Baja, 1877. máj. 6. ill. máj. 20. és jún. 3.
- 73 Rapcsányi i.m. 270. lap.
- 74 Ugyanott.
- 75 Reményi Ede 1891. jún. 17-i bajai koncertjére utal. Zongorán Bodó Lajos kísérte.
- 76 Baja, 1880. aug. 14.
- 77 BH 1890. aug. 19. A Perlaki név a Perlfásztér magyarosított változata.
- 78 Rapcsányi i.m. 421. lap.
- 79 A gimnázium zenekara tanévenként 15 - 20 tanulóval egészen 1945-ig fennállott, működése az évkönyvekből követhető.
- 80 Az 1898. V. törvénycikk.
- 81 Március 15-ét az 1927. XXXI. törvénycikk nyilvání-

totta nemzeti ünneppé, és ekkor vesztette hatályát az 1898. V. törvény.

- 82 BH 1898. márc. 20. Egressy Béni Szerdahelyi Józseffel együtt zenésítette meg a Nemzeti Dalt, és Erkel Ferenc hangszerelte meg. A Klapka indulót már 1849-ben bemutatták Komáromban, amikor Egressy Klapka zenekari igazgatója volt. Az énekkari változat szövegét Thaly Kálmán írta "Föl jó vitézek a csatára" kezdettel. /Ma "Fel, fel vitézek a csatára" kezdettel énekelik. Téves tehát a BH közlése, amely szerint a tanítóképzőben Egressy - Thaly Klapka indulója hangzott el.
- 83 BH 1915. jan. 17. "A banda gyásza. Dankó Lajos prímás öccse, Gyula cimbalmos Szerbiában hősi halált halt."
- BH 1915. márc. 11. "Berger Manó honvéd kadétőrmeester a Kárpátokban vitézkedett, zászlóssá léptették elő." /Egy hónap múlva Galiciában elesett./
- 84 Ugyanott.
- 85 BH 1915. dec. 5. Ezen az esten az énekkar Csokonai: A reményhez és a Tihanyi echóhoz c. versének megszénésített változatát és egy német népballadát adott elő. /Az eltört gyűrű címmel./
- 86 Rapcsányi i.m. 271. lap.
- 87 BU 1925. jan. 27.

- 88 BU 1925. febr. 22. A karnagy Borovy József volt.
Az újság közli a 14 tagú zenekar tagjainak névsorát.
- 89 BU 1925. febr. 24.
- 90 Dr. Achátz Imre szóbeli közlése szerint ez az előadás hívta fel először a bajaiak figyelmét Bartók Béla munkásságára, és adta az ötletet, hogy meghívják hangversenyezni.
- 91 BU 1925. dec. 11.
- 92 BU 1925. márc. 25. ill. ápr. 2.
- 93 BKmL A bajai LFK jegyzőkönyvei. 1926. aug. 31.
- 94 Filharmonia, 1926. nov. 15.
- 95 BKmL A bajai LFK jegyzőkönyvei. 1927. jan. 9.
- 96 Filharmonia, 1939. jan. 12.
- 97 BKmL A bajai LFK jegyzőkönyvei. 1927. márc. 14.
- 98 Ugyanott, 1928. márc. 18.
- 99 Ifj. Bartók Béla: Apám műhelyében. Bp. 1982.178. lap. A műsor helytelenül 14 Magyar parasztdalt említ a 15 Magyar parasztdal helyett.
- 100 Id. Éber Sándor cikkének kézírata ifj. Éber Sándor tulajdonában van.
- 101 Bartók hangversenyén jelen volt dr. Achátz Imre, a pécsi Nagy Lajos Gimn. ny. igazgatója és Böröcz Jenő ny. mérnök.
- 102 BVI Recska Ilona visszaemlékezései. 1965.
- 103 Független Magyarország, 1928. szept. 30.

- 104 Az előkészítő bizottság Karig Emil kéziratában megtalált jelentése szerencsés véletlen folytán került elő, számos más dokumentummal együtt, amelyeket a BVI-ban helyeztem el.
- 105 LFK Zeneiskola Értesítője /1929-30. tanév/ 5.lap.
- 106 Ugyanott, 6. lap.
- 107 BVI A zeneiskola iratai. Tantervek. /Kézirat/
- 108 BVI A zeneiskola iratai. Recska I. munkaszerződése.
- 109 Gál Zoltán: A bajai LFK története. /Egyetemi szakdolgozat/ Szeged, 1982. JATE kéziratára.
- 110 BKmL A bajai LFK iratai. 2/3. szám.
- 111 BVI A zeneiskola iratai. Jegyzőkönyvi kézirat.1932.
- 112 Ugyanott. A zeneiskola 1933/34. évi költségvetése.
- 113 Az énektanszak tanára Dornerné Mátray Gréte, a gondnokáé Sztokánovics Márk.
- 114 Gál Zoltán i.m. Függelék. Az 1926-44. között megtartott 143 rendezvény jegyzéke. Az 1944. márc. 19-re tervezett Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság estje a németek bevonulása miatt elmaradt. Az összeállítás ezt tévesen tartalmazza.
- 115 BKmL A bajai LFK jegyzőkönyvek. 1931. márc. 6.
- 116 Ugyanott, 1931. okt. 13.
- 117 Gál Zoltán i.m. 38. lap. A zenekar tagjainak névjegyzéke.

- 118 Molnár Antal előadásainak és a balett esteknek a jegyzékét lásd Gál Zoltán i.m. Függelékében.
- 119 BKmL A bajai LFK jegyzőkönyvei. 1943. szept.30.
- 120 Ugyanott. Jelentés a 20165/1943. BM. sz. rendelethez.
- 121 Ugyanott. Az 1945. okt. 15-i közgyűlésről.
- 122 A 85 esztendőes Korányi Lajos szerint - aki e tanulmány szerzőjével együtt a Kör és a Filharmonia újraindítását tervezte - a Kör jogi szempontból nem szűnt meg, mert megszűnését az alapszabály szerint csak a közgyűlés mondhatja ki.
- 123 BKmL Dr. László Vince, Czikk Ferenc és Korányi Lajos lemondó levelei. 37., 38., és 39. szám.
- 124 OL - K 150 1941-VII-5-247072 /38106/ 1899.3786.cs.
- 125 Baja, 1882. aug. 20.
- 126 Ugyanott, 1882. szept. 17.
- 127 Ugyanott.
- 128 BH 1898. febr. 13.
- 129 A délszláv nemzetiség fogalmába tartozik a szerb, horvát, bosnyák, bunyevác, sokac. Baján nagy számban éltek bunyevácok, akik a Bunya folyó mentéről települtek át. Római /nem görög/ katolikusok voltak.
- 130 Szentanúk elbeszélése szerint a Bajai Daloskörben inkább az "úri", a Polgári Dalegyletben pedig az "alsóbb" réteg tagjai szerepeltek. Ugyanez a megoszlás volt pl. a Bajai Hajós Egylet és a Csónaká-

zó Egylet tagjai között.

- 131 A numizmatikai ritkaságnak tekinthető érem és ki-
tüntetés a szerző birtokában van.
- 132 BU 1929. júl. 7. Az óvással kapcsolatban további
utalást nem találtam.
- 133 BU 1929. máj. 26.
- 134 BU 1929. dec. 11.
- 135 BU 1929. nov. 30.
- 136 BU 1929. júl. 27.
- 137 BU 1931. aug. 20. A tanulmányomban szereplő sze-
mélyek jó része magyarosította a nevét. A nevek
azonosságának megállapítása volt az egyik legna-
gyobb nehézségem.
- 138 Faludi Gábor i.m. 12. lap.
- 139 BU 1932. jún. 5.
- 140 BU 1932. okt. 1.
- 141 Faludi Gábor i.m. 13. lap. Gárdonyi Ferencet 2 és
fél évi börtönre ítélték.
- 142 Fach, Paul: Waschkut. München, 1983. 696. lap.
- 143 Kis újság, 1934. márc. 9.
- 144 Flach, Paul i.m. 695. lap és Független Magyarság,
1934. márc. 8. "Miért nem láttuk a vaskúti dalárdát
a megyei dalversenyen?"
- 145 Baja - Bácska, 1934. máj. 17.
- 146 BVI A zeneiskola iratai. Bizonyítvány Sass József

- 147 BVI A zeneiskola iratai. Műsor és rövid tájékoztató a fúvós zenekarok 1934. máj. 10. vándordíjas hangversenyéről.
- 148 Ugyanott. Ajánlás Sass József Csorba-tanyai kinevezéséhez.
- 149 BVI Baja Thj. Város Zeneiskolájának évkönyve. /1941/42. tanév./
- 150 BVI A zeneiskola iratai. A 2335.kig. 1945. sz. határozat.
- 151 BVI A zeneiskola iratai. Zeneiskolák és zenetanfolyamok jelentési íve. 1945/46. és 1946/47. tanév.
- 152 Az alapító okirat e tanulmány készítésével kapcsolatban került elő. Azok közül, akik tudtak róla, már senki sincs az élők sorában. Szándékomban állt a nagyértékű kottatárat az adományozó kívánsága szerint rendezni. Sajnos, a zeneiskola integrálása után szétdobálták.
- 153 BVI A zeneiskola iratai. Recska Ilona: A bajai zeneiskola alapításának története. /Kézirat/
- 154 A Népművelési Minisztérium határozata. Gombás F. tulajdona. /240.438/1949. szám/
- 155 Gombás Ferenc szíves közlése
- 156 BVI A zeneiskola iratai. A Bajai Zeneoktatói munkaközösség megalakulásának bejelentése. /1956. máj. 8./

- 157 E sorok írója ezekben az években járt zeneiskolába, hegedűt tanult, és lett két testvérével együtt zene-tanár, mert vasmunkás édesapja ezt felemelkedésnek érezte. A hegedű tanulása mellett anyagi okok is szóltak, mert az iskolák még nem kölcsönöztek hangszereket, tehát a testvérek a különböző méretű hegedűket egymástól örökölhették.
- 158 Nem is kerülhet, hiszen a jelenleg kapható legolcsóbb zongora ára 120 ezer forint.
- 159 Recska Ilonát 1967. október 1-én kértem fel, hogy tanítson ismét a zeneiskolában. Ettől kezdve nagy megbecsülésben dolgozott 1970-ben bekövetkezett haláláig.
- 160 Bánlaky Pál "Baja értelmisége" c. tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a kisváros zárt közössége csak eltűri, de be nem fogadja az idegenből jött értelmiséget.
- 162 A stúdió egyben új zenei művelődési formák audio-vizuális eszköztárát tartalmazza.
- 163 A kollégium integrálása miatt a terv értelmi szerzője, dr. Richnovszky Andor kandidátus lemondott, és így a terv nem valósulhatott meg.
- 164 Petőfi Népe /Bajai Hírlap mutáció/ 1984. ápr. 25.
D. Szabó Jenő: Örökségünk - elfeledve?
- 165 BH 1945. jún. 7.

- 166 MNDSz - Magyar Nők Demokratikus Szövetsége. Az esten közreműködtek a zeneiskola tanárai.
- 167 Gombás Ferenc tulajdona. A másolatokat a zeneiskola iratai között a BVI-ban helyeztem el.
- 168 Beethoven korában egy hangverseny több, mint 5 óra hosszát tartott, az e sorok írója által rendezett hangversenyek ellenben másfél óránál soha nem tartottak tovább. Közben a közönség is, az élet tempója is megváltozott.
- 169 BVI A zeneiskola iratai. Recska Ilona visszaemlékezése. /1965/
- 170 Ugyanott. Recska Ilona kézírata.
- 171 Ugyanott. Jegyzőkönyv /1957/
- 172 A zeneiskola már 1942-ben megünnepelte Kodály 60. születésnapját, dec. 18-án a hadiárva segélyezésére Kodály-estet rendezett.
- 173 Nem tagadható, hogy a centenáriumi évet kissé önkényesen választották meg. V.8. jelen tanulmány 32. ill. 40. lap.
- 174 Sebőkne Steiner Ágnes szakdolgozata. Sz/2039. /A bajai Eötvös József Tanítóképző Főiskola Könyvtára.
- 175 E tanulmány szerzője néhány héttel ez előtt került Bajára és közreműködött az ünnepségen. A zenekar hamissága egyik legborzasztóbb zenei emléke.
- 176 A zenekar - amelynek e tanulmány szerzője 1983-ig koncertmestere volt - elnyerte többek között a Nép-

művelési Intézet Nívódíját, a "Szocialista Kultúráért", a "Bajáért" kitüntetést és a "Kiváló Együttes" címet.

- 177 A Bajai Vonósnégyest 1972-ben alapította e tanulmány szerzője. Az együttes évi 10-15 hangversenyt adott, és tevékenységéért megkapta a jogot a város nevének és címerének viselésére.
- 178 A tantestületbe a magyar zenepedagógia jeleseit sikerült megnyerni: Budapestről Csetényi Gyula, Madarász Iván, ifj. Hara László, Nemes András, Szegedről Fekete Éva és Kerek Ferenc, Bajáról Gál Zoltánné, Jeney Zsuzsanna működött közre. A zenei tábor technikai vezetője Gál Zoltán volt.
- 179 Kálmán György: A zongoratanítás feladatai és azok megoldásai. Bp. 1926. 24. lap.
- 180 Dr. Kovács Sándor hátrahagyott zenei írásai. Bp. 1928. 415. lap. A cikk eredeti megjelenési helye megállapíthatatlan.
- 181 Kovács Sándor: A nagy mesterekhez méltón élni. Nyugat, XI. évf. 4. szám. 1918. Részlet a "Művész hivatása" c. tanulmányból.
- 182 Kovács Sándor: Az indirekt tanításról, különös tekintettel a zenei nevelésre. A gyermek c. folyóiratban, 1918. /A Magyar Gyermektanulmányi Társaság 1917. máj. 26-i értekezletén elhangzott előadás. Kovács Sándor válogatott zenei írásai. Bp.

1976. 319. lap.
- 183 Kálmán György i.m. 45. lap.
- 184 Ugyanott 67. lap.
- 185 G.G. Neuhaus: A zongorajáték művészete. /Egy zene-
pedagógus feljegyzései./ Zeneműkiadó, Bp. 1961.
- 186 Kálmán György: A zenei tehetség és tehetségvizsgá-
lat. Bp. 1933. 41. lap.
- 187 BVI A zeneiskola iratai. A Liszt Ferenc Kör Zene-
iskolájának működési szabályzata. 1930.
- 188 BVI A zeneiskola iratai. Dr. Belle Ferenc szege-
di zeneiskola igazgató levele. 1939. júl. 2.
- 189 AEK A zeneiskola értesítője. 1930-31. tanév. 7.lap
- 190 Ugyanott, 15. lap. A VKM 88982/1923 III.a számú
rendelete szerint.
- 191 Ugyanott.
- 192 "Mit kell tudni a szülőnek, mielőtt gyermekét zené-
re taníttatja?" Centrum Rt. kiadása, Bp. 1932. 5.1.
- 193 Kodály Zoltán: Visszatekintés I. Zeneműkiadó, Bp.
1982. A zenei belmisszió c. nyilatkozatból. /1934/
- 194 Kodály Zoltán i.m. 74. lap.
- 195 Kodály Zoltán i.m. 90. lap. Nyilatkozat a "Fiata-
lok" c. lapban.
- 196 Kodály Zoltán i.m. 92-116. lap. Ének az ovodában.
- 197 Iskolai Énekgyűjtemény I.II. Nemzetnevelők Könyv-
tára, V. 14-15. szám. Az Országos Köznevelési

Tanács Kiadása. 1943, 1944.

- 198 Nádor Tamás: Kodály Zoltán és Pécs-Baranya. Pécs, 1982. 34. lap.
- 199 A levél rövidesen megjelenik Legány Dezső Kodály Zoltán levelezését tartalmazó, előkészületben lévő könyvében. A lemondó levélre Kodály válaszát sajnos, nem találtam meg.
- 200 AEK A zeneiskola évkönyvei. 1930 - 1943.
- 201 Kodály Zoltán i.m. Beszéd a Zeneművészeti Főiskola 1946-47-évi tanévnyitó ünnepségén.
- 202 Kodály Zoltán i.m. 208. lap. "Százéves terv"
- 203 Kodály Zoltán i.m. 310. lap. "Igaz, hogy nem engedik énekelni a gyermekeket!"
- 204 Kodály Zoltán i.m. 318. lap. "Közönségnevelés"
- 205 Tájékoztató a zeneiskolák szakfelügyeletével kapcsolatban. /Az MM. Művészetoktatási Osztályának 96.668/1963. számú utasítása.
- 206 Strém Kálmán: Hol vannak a magyar vonósok? Zeneműkiadó, Bp. 1977. 7. lap.
- 207 Ugyanott, 8. lap.
- 208 A művelődési miniszter 113/1981. számú utasítására.
- 209 A "Muzsika" c. folyóirat, 1983. márc.
- 210 E tanulmány szerzőjének főiskolai tanára volt, előadásain sokszor hangoztatta ezt a meghatározást.
- 211 Kodály Zoltán i.m. 282. lap. Ki a jó zenész? Beszéd

a Zeneművészeti Főiskola 1953. évi tanévnyitó ünnepélyén.

212 Koncz János: Pedagógushivatás. Kossuth, Bp. 1980.
177. ill. 181. lap.

213 AEK A zeneiskola évkönyvei. 1932/33. és 1944/45.
tanév.

A Liszt Ferenc Zeneiskola irattára. 1982. évi statisztikai jelentés.

214 Statisztikai tájékoztató. /Zeneoktatás/ Bp. 1969.
A Művelődésügyi Minisztérium Statisztikai Osztályának kiadványa.

A felhasznált irodalom jegyzéke

- Adorno, Theodor W.: Zene, filozófia, társadalom. Gondolat, Bp. 1970
- A bajai III. Béla Gimnázium jubileumi évkönyve. Szerk.: Bálint László. Baja, 1982
- Az óvodai nevelés programja. Tankönyvkiadó, Bp. 1982
- Ádám Jenő: A muzsikáról. /Zenei alapismeretek/ Zeneműkiadó, Bp. 1954
- Ágoston György: Pedagógia I. A nevelés elmélete. Tankönyvkiadó, Bp. 1959
- Baja Thj. város zeneiskolájának évkönyvei. Baja, 1941-45
- Bartók Béla, ifj.: Bartók Béla műhelyében. Szépirodalmi, Bp. 1982
- Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája. Zombor, 1896
- Bánlaky Pál: Baja értelmisége. /Kandidátusi értekezés/ 1982. Az MTA Kézirattára.
- Barát Endre: Bolygótűz. /A verbunkos regénye/ Zeneműkiadó, Bp. 1966
- Buda Béla: Az empátia - a beleélés lélektana. Gondolat, Bp. 1978
- Csapláros István: Adalékok a bajai színészet történetéhez. Baja - Bácska, 1935. ápr. 26.
- Eisler, Hans: A zene értelméről és értelmetlenségéről. Gondolat, Bp. 1977

Értesítvény a bajai főgimnáziumról. Baja, 1851 - 60

Filharmonia. /A bajai Liszt Ferenc Kör értesítője/

Szerk.: Karig Emil. Megj.: Baján, 1926. szept.1-től
1944. aug.31-ig havonta.

Falúdi Gábor: A bajai munkásmozgalom főbb eseményei.

/1890 - 1950/ Baja, évsz. nélkül.

Flach, Paul: Waschkut, München, 1983.

Galamian, Ivan: A hegedűjáték és tanítási alapjai.

Zeneműkiadó, Bp. 1978

Gál Zoltán: A bajai Liszt Ferenc Kör története. /Egye-
temi szakdolgozat/ Szeged, 1982. JATE kéziratára.

Gergely Ferenc - Kőhegyi Mihály: Pécs - Baranya - Baja
háromszög történelmi problémái 1918 - 1921.között.

Baja, 1974

Hamburger Klára: Liszt Ferenc. Gondolat, Bp. 1966

Kálmán György: A zenei tehetség és tehetségvizsgálat.

Rózsavölgyi és Társa kiadása. Bp. évsz. nélkül.

Kálmán György: A zongoratanítás feladatai és azok meg-
oldásai. Bp. 1926

Kincses Ferenc: A bajai daloskör története. Baja, 1961

Kodály Zoltán: A magyar népzene. Zeneműkiadó, Bp.1981

Kodály Zoltán: Legyen a zene mindenkié. Zeneműkiadó,
Bp. 1952

Kodály Zoltán: Visszatekintés I.II. Zeneműkiadó, Bp.
1982

Kokas Klára: Képességfejlesztés zenei neveléssel. Zeneműkiadó, Bp. 1972

Koncz János: Pedagógushivatás. Kossuth, Bp. 1980

Dr. Kovács Sándor hátrahagyott zenei írásai. Bp. 1928

Legány Dezső: A magyar zene krónikája. Zeneműkiadó, Bp. 1962

Legányné Hegyi Erzsébet: Stílusismeret Kodály pedagógiai művei alapján. Zeneműkiadó, Bp. 1982

Major Máté: Egy kisváros emlékei. Bp. 1967

Maróthy János: Zene és ember. Zeneműkiadó, Bp. 1980

Mezei Gyula: A felügyelet szerepe az iskolai munka korszerűsítésében. Tankönyvkiadó, Bp. 1978

Michel, Paul: Zenei képesség, zenei készség. Zeneműkiadó, Bp. 1964

Molnár Antal: A zene birodalmából. Tanulmányok. Gondolat, Bp. 1979

Molnár Antal: A zeneszerző világa/Bev.: Vitányi Iván/
Gondolat, Bp. Évsz. nélkül.

Művészetre nevelés a családban. A gyermek irodalmi, képzőművészeti, filmművészeti és zenei nevelése 6-14 éves korig. Irta Vargha Balázs és Balogh Jenő. Kiadta a Magyar Nők Országos Tanácsa, 1976

Nádor Tamás: Kodály Zoltán és Pécs - Baranya. Pécs, 1982

Nagy József: 5-6 éves gyermekeink iskolakészültsége.
Akadémiai Kiadó, Bp. 1980

- Neuhaus, G.G.: A zongorajáték művészete. /Egy pedagógus feljegyzései/ Zeneműkiadó, Bp. 1961
- Papp Géza: Készségfejlesztés az általános iskolai ének-zene órán. Tankönyvkiadó, Bp. 1981
- Rapcsányi Jakab: Baja /Magyar városok monográfiája/ Bp. 1934
- Réti Zoltán: Rózsavölgyi Márk. Zeneműkiadó, Bp. 1975
- Strém Kálmán: Hol vannak a magyar vonósok? Zeneműkiadó, Bp. 1977
- Szabolcsi Bence: Bevezetés a zenetörténetbe. Zeneműkiadó, Bp. 1977
- Szabolcsi Bence: Népzene és történelem. Akadémiai Kiadó. Bp. 1954
- Szőnyi Erzsébet: A zenei írás-olvasás módszertana kezdettől a felső fokig. /Előszó: Kodály Zoltán/ Zeneműkiadó, Bp. 1956
- Takáts Sándor: Kémvilág Magyarországon. Szépirodalmi, Bp. 1980
- Varró Margit: Tanulmányok, előadások, visszaemlékezések. Zeneműkiadó, Bp. 1980
- Vitányi Iván: A zene lélektana. Gondolat, Bp. 1969
- Vitányi Iván: Ne buktassuk el Albertkét! Muzsika c. folyóirat, 1983. márc.
- Volly István: Bajai tamburások. Baja, 1964
- Zenei írások a Nyugatban. Zeneműkiadó, Bp. 1978

Zenekultúránkról. Szerk.: Balázs István /Vélemények,
viták/ Kossuth, Bp. 1982

Zenei nevelés Magyarországon. Szerk.: Sándor Frigyes
Zeneműkiadó, Bp. 1964

Tartalom

Előszó	1
I. Baja város gazdasága, társadalma, iskola és művelődésügye.....	5
II. A zenei élet kezdetei. Rózsavölgyi Márk bajai működése.....	20
III. A zenei nevelés és művelődés a kiegyezésig ...	30
IV. A bajai daloskörök.....	40
V. A tambura- és cigányzene.....	49
VI. A társas zene és a hangversenyélet kezdetei...	58
VII. A Liszt Ferenc Kör.....	76
VIII. A Liszt Ferenc Kör Zeneiskolája.....	87
IX. A Liszt Ferenc Kör Bartók hangversenyétől a Kör megszűnéséig /1929 - 1948/.....	97
X. Az énekkari mozgalom.....	104
XI. A városi zeneiskola.....	117
XII. A zenei élet a felszabadulás után.....	133
XIII. A zenei nevelésről.....	143
Jegyzetek.....	168
A felhasznált irodalom jegyzéke.....	190

.....
15-65/1984:.....bksz.

Tárgy: Gál Zoltán.....
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Szántó Imre elvtársnak
egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Gál Zoltán: Baja város zenei nevelés- és művelődéstörténete

/1800-tól napjainkig/

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni szíveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szíves figyelmét felhívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után szíveskedjék átadni tanszéke könyvtárasának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged,
1984. dec.5.

.....
dékánhelyettes

A kiadmány hiteles:

M. J.
főelőadó

Kapták:
Dr.Koncz János docens
Dr.Szántó Imre prof. társbiráló